

D 1249-2

A' Falusi 70.877

# Baromorvos.

Csalhatatlan útmutatás,

mikint és melly szerekkel lehessen a' földmívelőnek ép, és egészséges marhát bírni 's nevelni, ennek betegségeit megismerni 's kigyógyítani.

A' szarvasmarha, juhok', lovak'

és

sértések betegségeiről 's gyógyításáról

való

orvoságok előadásával.

Tapasztalása után,

összegyűjtötte

Gyarmati Sándor.



*Pruisz Gyula*

KASSÁN,

Vajda Pál tulajdona.

1832.

BAROMTAR.

Baromtar.

Baromtar.

Baromtar.

1853

1853



ORSZÁGOS KÖNYVTÁR  
LEÍRÁSI SZÁM:  
27.046

## Bévezetés.

I.

**Az egészség' jelei.** A' vidámság, tiszta szemek, meleg szarvak és fülek, simán felvő szőr, tiszta nyelv, erősen álló fogak, gyors kérődzés, 's jó étel vágyás.

**II. Valamelly betegségnek jelei.** Az ételre való vágyás' és vidámságnak fogyása, az állapot nem kérődzik, szőre fel vagy pedig hátra áll; fülei és szarvai hidegek, szemei folynak vagy homályosak, farkát nem csóválja, nem legyezgeti; fejét lesüti és gyakran megmegrázogatja, egész teste reszket, vagy valamelly tagjai; érütése (pulsa) szokatlan, vagy igen gyors, vagy lankadt és csendes. Arra is kell figyelmezní, nem üt é ere néhányszor igen lassacsán, azután megmegáll, meg ismét igen sebesen ver, lélekzete rövid, sebes és bűdös; nyelve száraz, fehér, sárga vagy épen feketés, 's fogai mozognak, taknya száján vagy orrán bőven folyik; szemei körül sárga karikák vannak, 's előhomlokán sárgálló vonások.



### III. Minden állatot egészségben így tart- hatni:

1) Tiszta és egészséges takarmánya,  
vagy eledelle legyen.

2) Mind a' jászolt, mind az istállót vagy  
ólat tisztán csinosan kell tartani. Az istálló-  
kon jó szelelő lyukaknak kell lenni, melye-  
ken a' marha' gőzölgése szabad kimehessen,  
legjobban lehet ezt a' célt elérni, ha részun-  
tos szelelő lyukakat, olyan formára mint a'  
kémények csináltat a' gazda. Az istállóknak  
melegeknek kell lenni, de nem rekedteknek.

3) Tiszta folyó víz a' legszükségesebb az  
egészségnek fenntartására. Alkó po'sványos  
víz, mely tele van, apró bogaracskaikkal és  
férgescskékkal melyeket az állat ivás közbe  
felhőrpöl, mindenkor ártalmas. Szintén arra  
is kell vigyázni, hogy mikor a' marha meg-  
melegedett, ne éresszessék legottan a' vízre.

4) A' rendes, az az: ugyan azon egy  
időben való etetés, 's hasonló mértékben,  
sem igen sokat, sem igen keveset egyszerre,  
igen hasznos befolyása a' barom' egészségére.

5) Nem jó igen korán reggel leelőre  
hajtani a' marhát. Ha mérges harmat hűlt le-  
hetetlen hogy ne ártsón, ha pedig nem mér-  
ges még is meghűti a' marha magát. Igen me-  
leg, nedves hideg, ködös, vagy ha dörögött  
tulajdonképen soha sem kellene a' marhát ki-  
hajtani, valamint iszapos helyekre sem.

6) A' zöld lóhere, legfőképen ha a'  
lóhere még fiatal nem használ az állatnak,  
nagyi kíváncsisággal nyekdeli, 's hárt okoz

neki. Jobb hogy ha a' zöld lóhere közé min-  
denkor vagdalt szalmát vegyít az ember, vagy  
a' lóherét együtt vagdalja a' szalmával.

7) A' söt, úgymint a' leghasznosabb fü-  
szerszámot nem kell az állattól kímélni 's  
mindennap kell egy keveset adogatni.

8) Sokan szoktak holmi gyökerekből,  
fűvekből és más egyéb orvosszerekből készi-  
tett poroszkákat 's a' marháknak eledel közé  
vegyíteni. Hanem ha az állatnak mindennap  
orvoságot nyújtunk, akkor szükség idejében  
elveszti az orvoság erejét, mivel utóljára ele-  
delévé válik. Ha józanon felveszszük, az egész-  
séges embernek nem kell az orvoság, miért  
adnánk hát azt az egészséges állatnak?

Lehet ugyan egy bizonyos orvosszert  
minden 8 vagy 14 nap múlva adogatni, 's ez  
a' következőkben áll: Tarnitsgyökeret,  
fenyőmagot apróra úgy szolván porrá kell  
törni, 's korpával 's sóval összevegyíteni 's  
egyegy maroknyit adni. Ha a' dög uralkodik  
akkor többször is lehet használni ezt a' szert.

Még lehet ugyan a' következőket is  
néha néha használni:

9) Rosz vagy változó időben, vagy ta-  
vasszal 's ősszel egy kis hashajtó szert, 's  
ezen szükségre az alólírt szerekből egyet le-  
het választani.

A' hashajtó szer után, mindenkor jó szá-  
raz takarmányt kell adni, hanem csak keve-  
set egyszerre. A' hashajtás után szomjazika  
marha, azért modjával de gyakran kell itatni.

10) Jó takarmány 's tiszta istálló mel-

lett, földi ! még arra is kell vigyázni, hogy a marha teste kigőzölöglessen, ha a bőre tele van porral, mocsokkal és ganéjjal, akkor az izadásnak lyukai bévannak dugva, a gőzölögés megakad, 's a marha megbetegszik. Azért a marhát szorgalmasan kell vakarni, 's a ganéjtól megtisztítani, tisztaság mellett fele eledellel beéri az állat.

IV. De minden hitelhető vigyázás mellett még is megtörténik hogy az állat megbetegszik. Ennekokáért a természetnek munkálódását orvosszerekkel kell elősegíteni. E' célra különféle izzasztó, vizelethajtó, tisztító, szél 's hashajtó, oszlató, lágyító, gyógyító 's erősítő orvosi szerek vannak, 's ezek közül az állat betegségéhez alkalmazottakat kell választani. Szánnunk kell azt az ügyefogyottat, a ki beteg marháját egyedül eczettel, olajjal akarja gyógyítani. A' ki a marhának sok olajt, vagy egyéb zsíradékot ad, ez által azt okozza, hogy más szereknem használhatnak.

Az orvoságnak beöntése szarun át legjobban történhetik, vagy valami fa csövön; 's mindenkor a' szájba, kell tölteni soha az orrlukakba. Sokan azt hiszik hogy ha az állat tüdejére szenved, legjobban az orvosszert orra lyukán beönteni, mivel ekkor a' legegyszerűbb úton tüdejéhez jut. A' kik ezt hiszik ugyan vizsgálják meg figyelmetesebben a' toroknak belső alkotását; 's tapasztalni fogják, hogy min-

dennek előbb a' gyomorba kell jutnia, 's innét a' testnek többi osztályjaiba, ereibe.

Még azt is fel kell venni, hogy az állat könnyen megfúlhat, ha az orrán öntjük be az orvoságot, 's ha a' levegőt szívó csővébe csak a' leghevesebb jön, tehát azt köhögés által ismét ki kell hozni.

V. A' beleknek 's egyéb részeknek saját ingerelhetőségek van. Ha ollyas valami csipős szer jön rájuk, tehát rángatódnak, 's összehvonják magokat a' belek. 'S ezt a' rángatózást, 's összehvonulást, mi görcsnek szoktuk nevezni, 's ha erősebb, köszvénynek. Mennél jobban összehúzódnak a' belek, annál nagyobb a' fájdalom, 's mind az a' minek ezeken a' test edényeken keresztül kellene menni, többé nem mehet, 's így a' baj nagy. Az illy esetekben arról kell az orvosnak gondoskodni, hogy ezeket a' részeket megtágtítsa, vagy a' mi ugyan annyi a' görcsöt megszüntesse. Ezt legkönnyebben eszközölhetni melegvízzel való borogatások által, vagy meleg darab kánforral egyelített borogatásokkal, székfü virág terjékeli főzött levél, 's gyakortabb klistyélekkel.

Az erekek 's beleknek összehúzása miatt a' szív sem küldheti a' külső részekbe a' vért, 's innét származik a' hideg és rázkodás.

A' vérnek eme visszatolódása által szaporodik a' szív ereje, 's ezen oknál fogva, sebesebben 's nagyobb erővel lökdösi a' testnek többi részébe a' vért, 's innét támad a' forróság.



A természetnek ezen munkálódását hideglelésnek nevezik, 's valóban felvérén, a' hideglelés nem egyéb, azon természetes orvosnál, mely a' bennlévő tisztátalanságokat változtatni megmásolni, javítani, 's a' testből kiűzni törekszik.

Az illy környülálásokban a' vérenek felette sebes kerengését akadályoztatnunk kell, a' forróságot gyöngyitenünk, 's a' gyúladásokat megelőznünk, a' tisztátalanságoknak útát nyitni, más szavakkal, a' természetnek segédelmére sietnünk, 's ott a' hol sokat tesz zaboláznunka' hol leveket ösztönöznünk.

Ezen célhoz eljutunk, ha korán iparkodunk segíteni, gyakori többszörözött érvágásokkal, hűtő, hashajtó, minden esipősséget bebonyolító, vagy eltávozató szerekkel, holmi hűtő fűvekkel 's eledelekkel p. o. saláta, sóska 's a' t. szintén hűtő hashajtó klistélyekkel, 's a' t.

VI. Dehogy használló szerekre akadunk, szükséges hogy azokat a' betegségeket mellyeket orvosolni akarunk ismerjük. Ez nem olly könnyű a' minőnek első tekintetre látszik; mert többnyire csak külső jelekből ítélhetünk, 's ezek gyakran csalogatók 's csalók; és sokszor egynél több ok lehet, melly az állatot betegé teszi. A' Hidak szám alatt a' közönséges jeleket előhoztam, ezekről lehet valamelly állapot betegségét gyanítanunk, a' következő számok alatt egyenként minden nyavalyák' ismertető jeleit emli-

teni fogom; ha csak a' nyavalya nem valami különös ismeretlen baj.

A' legbiztosabb 's legközönségesebb útmutató az egészség iránt az ütő ér (puls.) ez mondja - meg nekünk vallyon a' baj nagy 's veszedelmes é? kiki átlátja tehát mennyire szükséges az ütő éret ismerni.

Az a' hely mellyen a' pulstust lehet legjobban tapintani, a' mejnek bal fele, az első láb mögött, vagy az alsó állkapczák alatt, bár melly felén a' fejnek, közel a' csonthoz. Mind azt a' mit a' marha nyavalyáknál a' pulstusról tudni kell és szükséges értelmesen ide iktatom.

1) Egészséges ép állatnál az ütő ér egy minutumban 40, 50, 60, vagy 70szer üt. Mennél inkább vénül az állat; annál lassúbb érütése, mivel vére is lassabban folyik. Börjűknél 's fiatal marháknál gyorsan üt. Ezt a' külsőmséget jegyezd - meg barátom, ha egy 70 esztendő embernek olly sebesen verne az ütő ere mint egy gyermeknek, úgy hideglelésben sínlódne, következtülésképen az öreg a' lassú érütésnél egészséges a' gyermek pedig a' gyorsnál. Mennél ifjabb annál sebesebb, mennél idősebb annál lassúbb a' vérenek forgása következtülésképen az ütő érnek verése. Így az érütésnél a' korra az esztendőkre is kell figyelmeznii.

2) A' betegségeknel találattnak. rendes és rendetlen, halk és gyors, erős és gyenge kemény és lágy érütések.

3) Rendeseznek nevezzük a' pulstust ha

egyformán ver, t. i. vagy egyformán lassan, vagy egyformán gyorsan. Hogy haaz ütü ér meg áll, vagy ha majd lassabban majd gyorsabban megy, úgy rendetlen, 's többnyire a' halál jele.

4) Ha az ütü ér valamely betegségben egy harmadával hamarébb megy, mint sem az állat korában egészséges állapotjába vernie kellene, tehát hűdelelést jelent, 's a' betegség magos lépcsőn van, 's többnyire halálós.

5) A' gyöngye érütés t. i. ha a' verés olly gyöngye hogy alig lehessen érzeni, ez igen szomorú jel.

6) Az erős rendes érütés, többnyire a' gyöngylás' kedves jele, az erős érütést meg lehet gyöngíteni, de a' gyöngét nem megerősíteni.

7) A' kemény pulsus az, hol az ütések ollyanok mint ha valami fával tennék az ütést, 's mintha az ütü ér fából volna. Az illy érütésnél veszedelmes a' betegség.

8) Olly pulsus melly kemény 's gyors is egyszer'smind, belső gyuladást jelent, 's hol azonnal az érvágáshoz kell látni.

9) Ha a' pulsus tömött erős, hanem mellette lágy, akkor gyöngylást lehet remélni.

10) Ha a' pulsus kicsiny, sebes és kemény, akkor nagy a' veszedelem.

11) A' pulsus tehát a' betegség nagyságát mutatja, megmutatja, van e forróság vagy gyuladás, vagy épen rothadás a' testben. Ha a' pulsus forróságot vagy gyuladást hirdet,

azonnal az érvágáshoz kell folyamodni, 's ezt a' környülállásokhoz képest többszörözni, 's a' forróságot 's gyuladást elűző orvosságokat használni.

Vannak azonban más esetek mellyekben az érvágás inkább ártalmas mint hasznos.

12) A' lélekzés a' vérforgáshoz alkalmaztatja magát. Három érütésre egy lélekzés szokás számolni.

Ha az állat beleiben nagy fájdalmakat szenved, tehát lélekzetét tartoztatja, 's nem lélekzik rendszerint, hanem nyög, 's a' lélekzet tartóztatásával akar könnyebbséget szerezni magának.

Ha valamely állat sebesen szívja a' lélekzetet, tehát a' vére is sebesen kereng, 's így érütése is gyors; következendőkép a' lélekzésből lehet a' vérfolyását megítélni.

VII. *Ha a' vér valami által feltüzesített, 's folyása gyors, rajta kell lennünk hogy azt mennél elebb lecsillapíthassuk.*

1) Érvágások által, mellyek a' nyakereken történnek 's a' mint a' környülállások kívánják 2 vagy 3 vagy 4 font vért lehet eresztetni, 's azután ha a' szükség úgy kívánja az érvágást ismételni. Eret a' nyakán vagy a' hasán vághatni, vagy a' fark belső részén, vagy átaljában mennél közelebb lehet a' betegség fészkenél, mennyi vért kellessék eresztetni, ezt az állat kora, vérmessége, vagy a' forróság a' mellybe van határozza el. Hanem



az érvágást mindig a betegség kezdetével lehet használni. A betegség közben, midőn már az állat elerőtlenedett, többnyire inkább azt mint használni az érvágás.

2) Hűtő's hashajtó főzetek beöntése által.

3) Hűtő's hajtó klistyék által.

De ha a forróságot egyszerre mértékletlenül adott hűtő szerekkel akarnánk lecsillapítani, vagy eloltani, úgy nagy kárt okoznánk, mivel a forróság vagy hideglelés egyszer'smind természetes orvos, melly a rendetlenségbe jött testi nedveket rendbe hozza, 's mind azon tisztátalanságot és csipőségeket, mellyek rendetlenséget okoztatnak kihajtja, 's így az emberorvos ezen munkálodásban egyedül a természetet segítse, 's ha szükséges segédelmét mérsékelje. P. o. hogy a fogak formálódhassanak a természet a főbe több nedveket hajt, mint sem ott helyök lenne, innét gyakorta nagy forróság származik. Ha mi a természetet ezen fontos munkálodásában gátoljuk, vagy, a mi ugyan az az egy, ezeket a nedveket visszahajtjuk, vagy ha a forróságot elfojtjuk, bizonynyára helytelenül cselekszünk, hanem lehet ezen nedveket, pióczák vagy gyenge hashajtó szerek által fogyasztani.

VIII. A betegségek megfigyelésénél 's gyógyításánál a következőkre kell még ügyezni.

1) Ha a baromrivos a betegséget isme-

ri, többnyire segíthet is, ha a szükséges gyógyító szerelket, és annak idejében használja.

De ha addig várunk még a baj elhatalmadzott, akkor természetes, hogy a gyógyítás sokszor késő vagy legalább sokkal nehezebb.

2) Ha ellenkező szerekkel gyógyítunk p. o. tüzesítő szerelket veszünk elő, ott, a hol hűtőnek kellene, tehát olykor ugyan azt tesszük mintha tüzre olajt öntenénk.

3) Szükséges hogy az orvos a körülményekből a következőd's ezekhez hasonló kérdésekre tudjon magának megfelelni.

Van-e forróság?

Nagy-e az a forróság, lehet-e belső gyuladástól tartani?

Vermes-e az állat?

Nincs-e dugulása?

Nem régen volt-e az állatnak ganéjólása vagy vizellete? 's minő volt mind az egyik, mind a másik?

Nagy fájdalomokat szenved-e az állat?

Ezt az orvos arról ismerheti meg, hogy az állat a fájós helyre nézeget, 's hátulso lábával felé rugdos, vagy leveti 's hánja veti magát, még ismét felugrik.

Az ilyl esetekben hasrágást, dugulást, szorulást, göröcsöket vagy gilisztákat lehet gyantítani, 's ezek ellen való orvos szerelket használni.

Nem zabált-e meg az állat?

Micsoda takarmánnyal élt?

Nem borjas-e az állat? 's mi óta?

Nincsenek-e pattanásai? persegései?

Izzad é?

Tiszták é, vagy homályosak szemei?

Sima é, vagy felterzadt é szőre?

Melegek é, fülei, szarvai 's szája, vagy hidegek é?

Forró é az orra 's szája? száraz é vagy nyálkás?

Nem szűnt é a' fejős marha a' betegségnek kitörésénél tejet adni?

Minő a' teje?

Nem melegedett é még az állat ugrálás, vagy munka által?

Nem ivott é hirtelen? 's minő vizet ivott?

Nincs é hasmenése, folyik é tőle vér, vagy fehér vagy zöldes nyálkásság gánéjjaival?

Nagyon bűdös é gánéjja? hogy ha ez a' környülmény adná magát elő már gyuladást gyaníthatunk, vagy éppen valami rothadást a' belekben.

Tiszta é a' vizellet, sárga, vagy sötét veres, vagy véres é?

Nem csikózott, borjazott é nehezen? 's mennyi az ideje hogy fiasodott? nem maradt é valami hátra a' méhterméséből? mint tartott az állat, ellése után?

Kihajtották é a' legelőre? 's kicsodatáplálattal kaphattott itt?

Nem hajtották é hideg nedves időben ki? úgy hogy magát meghűthette, vagy hogy a' szükséges párolgása akadályoztatott? korán é, a' mikor még meglehetősen hevert a' mezőn hajtatott ki?

Csak akkor azután, ha az orvos az illyes ezekhez hasonló kérdéseket, azon környülményekből melyeket lát, maga magának megfejteti iparkodott, csak akkor nyúlhat a' gyógyító szerekhez. Ha ezen vizsgálatoakat elmulatja homályban 's ködben tapint, csak gondolomra használ szereket, 's többnyire ártalmasan, De ne is gondolja valaki, hogy az állatok' betegségét olly könnyű volna kitalálni mint hinné? Az emberorvos Hi betegét A — Z-ig kikérdezheti, az sem találja sokszor ki a' betegségnek okát, vagy fészket. Ez olyankor kénytelen próbálkhoz kezdeni, 's gyakran a' szenvedő embert egy jobb világba küldeni hol sem ír, sem fű nincs.

Ha tehát az emberorvos nehezen ismerheti meg társabetegeit, mennyire nehezebben eshetik ez a' baromorvosnak, minthogy itt csak a' tapasztalás és nem az értelmes beszéd vezérelheti egyszerűs mind.

4) Ha az állat nagy hasdugulásban szenved, igen hibáznának a' gyógyítók, ha egy gyógyító szert a' másika után akarnának beléonteni. Ez által az állatot megölhetik, mivel a' dugulás által a' bél mint egy bé van kötve, 's ha csak folyvást öntözgetnek belé, a' bél mind jobban jobban megtelik, 's a' baj nagyobbodik az illy esetekben gyakrabbi klistyék által kell a' marhán segíteni, 's azután könnyebben lehet valami hashajtó szerrel felülről munkálódni.

5) A' klistyéleket nem lehet elegendően ajánlani.



Ezen célra egy olly fecshendezőt (Spritze) tart az ember, a' melybe legalább egy jó icze befér, s ezzel a' lörnnyülményekhez alkalmaztatva a' szénvedő baromnak, hűtő, hashajtó, oszlató klistyéknek adhatóak. Vannak olly esetek a' hol egyedül klistyékkel által lehet a' sinlódó mártat helyre állítani. 6) A' régi időkben nem igen ismerték a' természetes gyógyító szerekek erejét, s így ilyenkor a' babonák kedve szerént munháldott. Ha valamelly betegséget nem tudtak természetes gyógyító szerekekkel meggyógyítani, azonnal boszorkányozottnak monddották, az állatot dűs mindjárt a' fűstöléshez, ürdögűzéshez, boszorkányok kéngetéséhez látták. Így opor, nem tudtak a' kifecsimítás, a' külső sebvérzés ellen természetes eszközöket, azért legottan a' valonhasztalan babonához fogtak, az állatot a' dűs fűstöléshez, ürdögűzéshez, boszorkányok kéngetéséhez látták. Így opor, nem tudtak a' kifecsimítás, a' külső sebvérzés ellen természetes eszközöket, azért legottan a' valonhasztalan babonához fogtak.

De a' ki csak egy keveset ismeri a' Bolgoknak természetes folyását, a' ki ismeri az okokat, és különféle okoknak mindenféle munkálódásait és következtéseit, az jól tudja hogy minden betegségnél természetes okának kell lenni, még akkor is, ha a' szűk ember elme ezt, az első pillantásban, sőt hosszas vizsgálatok után sem foghatja fel, tudja tehát azt is hogy minden betegséget ha csak lehetséges meggyógyítani, természetes szerekekkel kell gyógyítani.

Ha lehetséges volna a' dolgoknak természetes folyását szóval meggátolni, változtatni, akkor mi kevésből állana a' szomszéd ham-

bárjából vagy élés tárából az élelményt, ládájából a' huszasokat, szavak által elhívni, elhozni.

A' természetben mindennek örökös elhatározott változatlan törvénye van; melyet maga a' természet alkotója szabott, mindennek kell okának lenni, ok nélkül semmi sem lehet, s minden ott van, vannak következtései. Az a' ki a' napnak fényt adott, hogy nekünk világoságot és meleget adjon, annak rendeléseit, semmi teremtettség valóság meg nem gátolhatja szóval.

Azon mindenható valóság öntött a' természetbe mérget, és ellenmérget egymás mellé. Az állatnak adá a' természeti ösztönt, hogy megérezhesse mi lehetne neki méreggá s mi javára, s bizonyára az állatok csak a' legnagyobb éhségtől kinoztatva esznek olyat a' mi ártalmokra szolgál.

Az a' nagy valóság az embernek ész adott, hogy megvizsgálhassa, mi a' méreg, mi az ellenmérég, vagy hogy micsoda szerekek lehessen valamelly betegséget elfojtani.

Minket tehát maga a' hegyes természet utasít, hogy természetes eszközöket használjunk. A' hit pedig tiltja hogy babonát gyakoroljunk, és a' mindenható nevével visszaéljünk.

7) Ha figyelmetesen megvizsgáljuk, a' természet minden betegségeket maga iparkodik meggyógyítani; e' szerint nekünk a' természet munkálódását a' gyógyító szerekek egyedül elősegítenünk kell. Ott a' hol a' termé-



szet nem munkálódik, ott nincs ereje az orvoságnak, p. o. vegyünk fel egy megsebesített — egy sebet, a természet a megsebesített helyre mindenkor több nedveket üz, úgy hogy a seb magától is meggyógyulhat, de ha a természetet kenőccsel vagy flastrommal segítjük hamarabb begyógyul.

Meg kell tehát jegyeznünk, hogy a gyógyító eszközök mindenkor csak a természet szolgálai maradnak.

8) Vannak a természetben olly szerek, melyek a testet tisztítják avagy hashajtó szerek; vannak olly szerek, melyek a hőséget gátolják; meg ismét melyek ismét a tisztátalanságot kiűzik a bőr felső részére, vannak melyek a beleket és gyöngült tagokat erősítik; melyek vizelletté hajtának; a testbe fészkel a férgek megölik; a csipőséget megváltoztatják, vagy bébenyolítják, úgy hogy minden fájdalom nélkül elmegy a testből, vannak szerek melyek oszlatnak és lágyítanak, melyek gyógyítanak és a fenét akadályoztatják, vagy a vér folyást megállítják.

Ezen természetes szerekből kell tehát az orvosnak olly szereket kikeresni, melyeket a környülállások kívánnak, s okos megkülömböztetéssel kell a természetet segíteni.

9) Vannak sok olly esetek hol maga a természet kimutatja mint kellessék gyógyítani. P. o. valamely állat hasmenésbe esik, ez sokszor annak jele lehet, hogy az által testét minden tisztátalanságoktól ki akarja tisztítani a természet, és így ilyenkor nincs az orvos-

nak más dolga mint a természet munkálódását előmozdítani.

10) Most kimutatjuk majd az orvosszereknek munkálódásait, melyekkel a betegségeknek békfolynak.

11) Az orvoságok mennyisége az egész könyvben vén marhára van számlálva. Az ifjabb marhának korához kell alkalmaztatni az orvos szerek mennyiségét.



## Az orvos szerek Lajstroma.

### I. Hashajtó szerek.

**A'** hashajtó szerek által a' testben lévő tisztátalanságok kivitetnek. Hashajtó ereje van a' következők szereknek:

1) Készített Borkő (präparirter Weinstein) minden órában vízben felolvasztva négy latot kell adni, mindaddig míg nem munkálódik.

2) Csudasó, minden órában vízben feleresztve 2, 3 — 4 latot lehet hashajtásig adni. Vagy egyszerre 12 — 16 latot. Ez a' két hashajtó szer egyszer'smind hűvösítő.

3) Jalapa por 2 lat, csudasó 4 lat.

4) Aloe 2 lat, csudasó 4, 6, egész 8 latig.

5) Aloe 4 lat.

6) Porrá tört mustar-levell mézzel keverve 4 lat, csudasó vízben feleresztve 2 — 4 latig.

7) Porrá tört karó répát mézzel vegyítve 2 — 4 latot,

8) Porrá tört Rhabarbarát vízzel vegyítve 2 — 4 latot. Ezt az orvos szert leginkább használni, ha az állatnak hasmenése van.

9) Hashajtó szernek lehet tekinteni ha egy pintnyi lenmagolajt önt az ember az állatba, ez által a' belek meglágyítottnak 's dugulásoknál a' gancj könnyebben megy ki. Azomban csínynyán kell az olajadással bánni, mert azután sokszor ha az állatok az orvosság szükséges, ez nem teszi a' kívánt munkálódást, mivel a' beleket a' zsír ellepte.

A' gyomornak 's beleknek saját mozgások vannak, mely által az eledel a' saját útján himegy. A' hashajtó szerek ezt a' mozgást izgató ereik által elősegítik; úgy pedig ha a' hashajtó szerek a' zsíradékok által bekenetnek, nem munkálódhatnak a' belek. Szint az az eset, ha sok nyál van a' belekben vagy gyomorban. Az illy esetben felette jó, ha a' harmadik az ember 4 lat borkövet ad vízben felolvasztva estve, 's azután csak reggel a' hashajtó szert. A' borkő felolvasztja a' nyálát, mely azután könnyen elmegy. Mindazonáltal ha a' hashajtó szerre hat óra múlva nem következik gancjzás, tehát, még egyszer be kell neki adni.

### II. Hűsítő szerek.

Ezek a' szerek eltávolztatják a' felhevülést és a' hőséget, megcsillapítják a' vérnek forrását, eloltják a' szomjúságot, mely a' for-

róság természetes következtése, megállítják a' hideglelést, 's ellenálnak a' gyuladásnak és rothadásnak.

Részített Borkő, a' csipészalló

Ezket, 1/20 részre osztva

Salétrom, a' borsó 's lila 's asztal

Káposzta lőv, aludt tej, sóska, gyökér és level, Puskapor, lenmag, bodza liktáriumok, tökmag vízzel, salétrom spiritus, lőnkő spiritus, vitriol spiritus. Ezekből a' szerekből lehet hűtő porrokat, és hűtő főzeteket csinálni p. o.

Vegyél két lat tiszta salétromot, egy itzso savanyú káposzta levet add bé a' marhának, többször 's ha' szükséges. Vagy

Vegy két lat Salétromot 's keverd egy itzso aludt tejbe.

Vagy vegyen a' gazda 9 lat Salétromot és négy lat Salmiakot, 's ebből napjában háromszor kell beadni, egyszerre két latot. Vagy

Vegy 1 pint borecztet, 1 pint savanyú káposzta levet, vagy savót, 2 lat salétromot 1 mároknyi lenmagot, melyet előbb a' vízben kell megtörni, mind ezekhez egy kanálnyi bodza liktáriumot, 's ezt annyiszor kell az állatnak beadni, a' mennyiszer szükségesnek találattik.

Vitriol, Bűdöskő és Salétrom spiritusokat olyyankor kell beadni, mikor az ember a' belső részek rothadásától fél, vagy ha az inak ellankadtak.

Olykor az ilyen spiritusból két latot kell venni, 's ezt 4 itze vízbe kell csöpögtetni,

's hozzá egypár kalán bodza liktáriumot vegyíteni, 's napjába többször kell belőle az állatnak adni.

Hogy ha az illy hűtő egyveléknél egyszer'smind a' hasra is kell munkálódnia, tehát lehet hajtó szereket hozzá tenni, 's erre leginkább alkalmas a' csudasó, mert egyszer'smind hűt is. Lásd a' 44 szám alatt a' gyuladásról 's a' XII alatt, a' rothadás ellen való orvoságokat.

### III. Fájdalom és görcscsillapítók, tonikók és álomszerzők.

Opium, Theriak, és Sydenham fájdalom csillapító csöppjei.

Ha az állat nagy fájdalmakat szenved beleiben, tehát a' többi orvosszerekhez fájdalom enyhítőket is lehet tenni. Vagy minden más orvos szer helyet lehet egynéhány lat Theriakot vegyíteni.

### IV. Izzasztó 's a' külsőre munkálódó szerek.

Az illy szereket olykor használja az Orvos ha a' test' gözölgése megakadályoztatott, 's ezek által ismét helyreállítani iparkodik az ember, szintén hogy ha a' beleknél belső csipős nedvességeit a' bőr felső részére akarja az ember hajtani. Makacs betegségeknél, az illy szerek által sok mérget ki lehet hajtani.



ni, 's ezeket akkor még bátorságosabban lehet használni, ha a természet magától indul izzadásra, 's mint egy út mutat a tisztatlanságok kiűrtására.

Az ember gyakorlta maga éri mennyi enyhületet szerez neki az izzadás, hanem azt a kellemetlenséget alkalmatlanságot is tapasztalja, hogy ha magát átáljában izzadásba akarja hozni.

Ezen környülményekben a közép útton kell maradni, ha csak a bajt nagyobbítani nem akarjuk.

Az izzasztó orvosszerek a következők.

Bodzavirág, bűdöskővirág, kánfor, The-riak, üröm, encziangyökér, angelikagyökér, szarvas szarv spiritus, fenyőmag, bor, fokhagyma, kéménypiszok, piskolcz bűdöskő, röpülő salmialsó, p. o.

Vegyél hét maroknyi Bodzavirágot, egy maroknyi encziangyökérport (ezer jó fű tarnics földpepü) lisztet 's 4 kalan fenyőmagot, mind ezekhez a környüállásokhoz képest lehet egy lat bűdöskő virágot venni.

A bűdöskő virágot különösen lehet ajánlani a kör persegések ellen.

Kánfort más gyógyító szerekkel vegyítve mindenkor csak 2 — 3 quentnyit lehet adni szarvas szarv spiritust 1 — 2 latot.

A gyökereket fenyőmag liktáriumba kell keverni, azomban maga ez a fenyőmag liktárium is elég az izzasztásra, jobban munká-

lódik még hogy ha az ember szarvas szarv spiritust kever hozzá.

Az izzasztó szerek közé lehet számlálni az örvény gyökeret is.

## V. Gyomorerősítő 's szélhajtó szerek.

Az állatoknak gyomra 's bele gyakran olly igen kitágultak és elgyöngültek, hogy az eledeleket illendően meg nem emésztették, innét származott a hasnak felpuffadása. Ezen rossz ellen a következő szerek használnak:

Az tarnicsgyökér (Enczián) gyömbér, kalmuszád, babér, fenyőmag, üröm, szek-fű virág, fodormenta.

Ezeket a szereket illy módon lehet használni:

Tarnicsgyökér lisztet 6 latot,  
Babért 2 latot,  
Gyömbért 4 latot,  
Fenyőmagot 6 latot

Ürömet 4 latot, mindenikből lisztpeppel v. fenyőmag liktáriummal 9 golyóbist kell csinálni, 's napjában 3 kell beadni a marhának. Ezt a mennyiséget lehet szaporítani vagy kevesíteni, a mint t. i. az állat állapotja kívánja.

## VI. Vizelletre hajtó szerek.

Ezek egyszer'smind hűtenek is 's vizelletre is hajtának.

Salétrom, csudasó, borkő 's vízbe tört tökmag és lenmag, ide tartoznak a' spárgagyökér, petrezselyemmag és gyökér, nem különben a' fenyőmag.

Ezeknél jobban hajtának a' következendők: zellergyökér és mag, vereshagyma, retek, tormá, szappan, terpentín, hamuszir, a' pincebogar, másként százlábú bogár.

Vizellethajtó orvosságot e' képen lehet készíteni.

Egy font kifejtett tökmagot, és

Egy fél font lenmagot, törj egy itezo vízben kásával, szüzd át, 's vess hozzá négy lat tiszta Salétromot. A' takarmány közé lehet petrezselymet keverni, szintén spárgagyökereket és tört fenyőmagot.

Ennél erősebb szer ez:

2 lat terpentint tojás sárgájával keverni, 's hozzá 2 kvintnyi porrá tört tengeri csillát, (hagymát) kell tenni, mind ebből golyókat kell csinálni 's úgy beadni a' marhának.

Vagy: 2 fekete retek, lenmagot

3 hagymát

2 Gyökér tormát, együtt megtörni, szappannal összekeverni 's úgy beadni.

Azonban a' vizelleltre hajtó szerek beadásával igen csínyán kell bánni.

Mert hogy ha a' vizelleti edényeket nyál lepte el, vagy ha kő van bennök, 's a' vizellet a' maga útján nem mehet, akkor a' hajt nagyobbítjuk, ha a' vizelletet orvos szerekkel akarjuk hajtani.

Azért mindenkor tanácsosabb, előbb kly-

styélekhez folyamodni. E' végre vegyen az orvos meszes vizet, vakarjon egy kis szappant belé, 's ebből fecskendezzen egy keveset az állat méhébe vagy csővébe. Az is jó ha az ember a' segg, véghurkáján szappanviz klýstyért ad; Ollykor a' ganéjolás közbe többnyire vizelleni is szokott az állat.

## VII. Orvosságok a' fűny és kő

ellen.

Mind azokat a' szereket melyeket a' VI. szám alatt előhíztunk a' kő 's fűny ellen is lehet használni. De hogy ha az orvos a' követ szertezúzni vagy felolvasztani akarja, akkor e' következendő gyógyító szereket kell használni:

Meszes vizet

Szappant

Fanyal kükőjét (Bärentraube) illy mértékben

Egy font fehér szappant, és

fél font fanyal kükője levelet, ebből

56 golyót kell csinálni, 's belőle mindennap

9 kell beadni. Vagy

Egy itze meszes vizet egy ioze édes tej-

fel keverve. Vagy

végtere egy fél font fanyal kükője levelet

mézet, terpentint, salétromot és csudasót,

mindenikből külön külön 4 latot, mind eb-

ből édes fagyókérrel 16 golyót kell készíteni,



's minden nap reggel 's este egyet, egyet kell headni.

### VIII. Giliszták ellen való szerek.

A' giliszták az édeset szeretik és kerülők a' keserűt. Minden férgeknek, legbiztosabban halálára szolgál a' kényeső, 's mind az a' mit belőle készítenek.

Azonban nem elég egyedül a' férgeket megölni, hanem mind őket, mind azt a' nyálat a' mellybe tartózkodnak, ki kell a' testből hajtani. E' célhoz jutunk kényeső 's keserű szerek által, azután a' nyálat kihajthatni hashajtó szerek által, de sőt kell hozzájuk vegyíteni.

Lehet egyszer'smind a' hashajtó orvoságha férgek, giliszták ellen való szereket vegyíteni.

Ide több szereket iktatunk a' giliszták ellen; hogy annál könnyebb legyen a' választás. Legjobb az illy giliszták ellen való szereket hold fogytában headni, mert sokkal nehezebb őket elűzni mint sem gondolnánk.

1) Törj tarnics gyökeret, örömmel, vagdalj apróra fokhagymát, vegyél egy pár lat czitvormagot (Wurmsaamen), 's egy pár maroknyi sőt, mind ezt meg kell nedvesíteni, jól összekeverni, 's az állat élébe tenni, hogy belőle nyálhasson.

Ugyan akkor lehet az állatnak hashajtó szert adni, 2 lat aloéból és 4 lat csudából készítve.

Egy óra mulva lehet melegített édes tejből klistyelt adni, mivel tehát a' giliszták felülről keserűt találnak, a' mit nem szenvedhetnek, alúlra vonódnak, a' tej felé, 's innét a' hashajtó szer magával ragadja.

2) Egymásután néhány napig konyhasót kell adni a' marhának, mind italában, mind eledelében. Ezután vegyen az orvos fényes kémény kormot, törje porrá, 's minden 5 órában adjon az állatnak 1 latot liszipéppel.

'S közben addig kell hajtó szereket adni, míg az egész giliszta fészek el nem pusztul. Az említett kémény kormot, a' legjobb szerek közé számlálják a' giliszták ellen.

- 3) Végy 6 lat czitvor magot,
- 4 lat tarnics gyökeret,
- 4 lat fokhagymát,
- 4 lat Aloet,
- 12 lat csudasót,

mind ezt porrá kell törni kovással liktáriumá csinálni 's új holddal három nap alatt be kell adni.

- 4) Vagy 4 lat Jalapa port,
- 10 lat csudasót,
- 3 lat ördög szart,
- 4 lat czitvor magot,

szintén kovással liktáriumá csinálod és három nap alatt beadod.

- 5) Vehetsz 5 lat Aloet,
- 2 lat hamuzsirt,
- 4 lat gyömbért,

2) lat kényesőt büdöskövel felkeverve, csinálj belőle golyókat kovással,

de úgy hogy három kvinthyinél többet ne nyomjon egy, 's adj reggel és este egyet egyet.

6) 4 lat Aloe, 1 lat asványos Aethiopsot egybe kell

keverni 's néhány napig egymás után beadni.

7) Aztass 2 lat asvány safrányt 1 itsze borba, 's add egynehány napig az állatnak.

8) Vess vízbe kényesőt, 's forrald-fel 's ezt a vizet kell adni inni, ezen víz mellett más szereket is lehet használni.

### IX. Nyál bonyolító szerek.

Főtt lenmag nyálka, továbbá főtt árpa nyálka, bir'salmamag nyálka, cseresznye mézga, édes gyökér, lenmag olaj, fa olaj, édes tej, és fejrémálva gyökér.

Ezekből e' szerekből mindenkor lehet az állatnak adni, ha beleiben erős csipősség legyen, mely nekik fájdalmakat okoz. Ha az állat valamikép mérgehez jutott volna, tehát böven kell nekik adni, hogy a' mérget hamar hebonyoltsa 's munkálódását akadályoztassa. Ha a' mérge a' bélnek hajléasaiba vette magát, akkor már az orvosnak kevés reménysége lehet a' kúgyógyításhoz.

### X. A' savanyúságot vagy a' vér éles-séget emésztő szerek.

Hamuzsír, osztrigateknő, tojáshej, csiga ház, rákszem, kréta, Magnesia. Ezek azok a' szerek, a' melyek a' vér savanyúságát magokba szívják vagy megváltoztatják. A' szopó borjoknak hamar megcsavanyodik a' gyomrok, mivel egyedül téjjel élnek. Ezekből a' fennemlített szerekből valamelyiket lisztépbe kell jól megtörve keverni, 's azonnal megszűnik a' savanyúság. A' nagyobb marhának is hasznára lehet az ily szer, ha valami savanyúságot vesz észre nála az ember.

### XI. Felolvasztó szerek köhögésnél, tüdő vagy mejbetegségeknel.

Hűtve felolvasztók a' következők: ké-szített borkő, méz, salétrom, csudasó, salmiak, éretlen fűmag, fiatalfű.

Hevítők, ingerlők és felolvasztók egyszerű'smind ezek: Hagyma, csilla vagy tenge-ri hagyma, retek, torna, fokhagyma, amoniak mézga (Gummi amoniacum) ördög-szar, myrha, piskolcz, piskolczkénkö, terpetin-olaj, bűdöskő balsam, szarvas szarv spiritus, Salmiak spiritus, bűdöskő, bűdöskő virág, örvénygyökér, kert zsáza, néhol rezsuka, bürök, vadmustár, anismag.

Ezekből a' szerekből ily módon kell orvoságot készíteni:



- 4 lat fokhagyma,  
 4 lat örvénygyökér,  
 3 lat ammoniak gummi  
 8 lat csudasó, mind ezt jól összevegyi-  
 teni kell, 's az állatnak belőle mindennap  
 három kanálnyi adni: vagy  
 2 lat csilla hagymát,  
 5 lat vadmustárt,  
 4 lat tormát ebből naponként két kanál-  
 lal. Vagy  
 3 lat ördögyszart,  
 2 lat piskolczt,  
 4 lat Salmiakot,  
 3 lat Gummi ammoniakumot napjában 3  
 kalannal. Tovább:  
 5 lat anismagot,  
 8 lat örvénygyökér,  
 fél font bűdöskóvirágot,  
 8 lat mézet,  
 8 lat kátránt (kulimázt, )  
 4 lat Ammoniakum Gummit,  
 2 lat bűdöskó balsamot. Ebből minden-  
 nap a' meddig szükséges 3 kalannal. Avagy:  
 8 lat csudasót  
 3 lat Salétromot, egy pint vízben kell  
 felolvasztani, 's belé örvénygyökérből 3 la-  
 tot keverni, 's mindenkor egy egy messzelyt  
 reggel estve beadni. Lehet még venni,  
 4 lat száraz bőrök füvet, ezt mézzel ösz-  
 szekeverni 's 4 árpa szemnyi nehézségű go-  
 lyókat kell csinálni 's reggel estve egyet  
 beadni. Vagy keverj össze  
 8 lat lenmag olajt,

4 lat mézet 's 3 tojás sárgáját. Vagy a' 3 tojás  
 8 lat reszelt tormának a' levét 's önts  
 egy messzelyt serbe, 's adj hozzá örvénygyö-  
 keret 's add bé. — Ide lehet még alkalmas-  
 tatni némelyet a' 3 szám alól.

## XII. A' rothadás 's megrothadt csi- pőség ellen a' testben.

A' rothadásnak ellenálnak:

Fűfa héj, örvénygyökér, romai székfü  
 virág, kánfor, timsó, üröm, vas vitriol, eczet,  
 és minden savanyús szerek, vitriololaj, bű-  
 döskó spiritus, vitriol spiritus. Ezekkel a' sze-  
 rekekkel illy módon kell bántani, végy

8 lat fűfahéjat,

2 lat kanfort, törd ezt porrá 's adj min-  
 dennap négyszer egy egy kanálnyi, belő-  
 le. Vagy:

2 itse vizet,

4 kalan mézet,

2 csöpp vitriololajt lassan kell belé csö-  
 pögtetni 's napjába háromszor egy egy messz-  
 szelyt, kell adni.

## XIII. Erősítő szerek.

A' legjobb erősítő szer valamelly nagy  
 betegség után ez: 2 maroknyi új csizma szőget, 2 marok-  
 nyi ürömfüvet, 's önts rá 5 pint bort, 's tedd

li a napra, vagy melegre hagyázzon egynehány napig, 's ezután mindennap egy egy mezzecyrt kell az állatnak beadni, a' borból, ha pedig a' bor lefogyott, újra kell azon anyarát tölteni. Vagy

Mindennap lehet másfél lat vasport 2 lat porrá tört tarnics gyökeret 's keverd össze lisztpecpnel vagy mézzel 's add be.

Ezeket a szereken kívül erősitenekek még e' következők: úgymint, bor, pálinka, üröm, ruta, tarnics gyökér, cserfahéj, ezer jó fű, vaspör mézzel, szagosfüvek, és fűszerek.

#### XIV. Külső gyógyító szerek, lohasztásra, 's lágyításra.

Sebeket és daganatokat nem' olly' számosan találtnak a' szarvas márhánál, mint a' lovalknál, mind e' mellett feljegyezzük itt mind azokat a' szereket, melyeket előfordúlható bajoknál használni lehet.

a) Hamarjában támadt sebet' legyen az metszés, melyen a' hús nincs szaggatva, vagy zúzva; igen könnyű meggyógyítani. Ha a' sebbe valamiképen szőr vagy ezekhez hasonló tisztátalanságok jutottak volna, azokat el kell távoztatni, 's a' sebet pálinkával 's pedig erőssel jól kimosni.

Az illy tiszta sebet legkönnyebb pálinkával, vízzel, vagy sós vízzel begyógyítani. Azért igen jó teszen az orvos ha tépett gyolcs szálakat rak a' sebre 's azt nedvesíti.

b) Egy olly sebbel mellynél a' hús meg

van szaggatva, vagy zúzás törődés van, egészen másképen kell bánni. A' szaggatott tépett hús soha se forr a' többi hússal össze; hanem az egészséges hústól el kell azt különözni gyűlés által.

Igen hasznos e' végre a' 8 szám alatt kijegyzett oszlató kenyőcs.

A' sérelmet megnedvesíthetni Goulardnak vizével; szappan spiritussal, meszesvízzel, kánforspiritussal vagy kékvízzel.

c) Ha az erekig, úgy hogy ezeket látni lehetne, terjedné a' sérelem, egyedül balzsami szereket, 's semmi kövéret, semmi zsíradékot ne használj p. o. Peruviai balzsamot, terpetintinkturát, myrha vagy aloetincturát.

d) Mérges sebeket, harapásokat vagy veszett állatok által ejtett sebeket, nem lehet máskint gyógyítani, mintha az ember az ép húsig kímetszi a' sérelmet, és só spiritussal beköti, előbb azonban a' sebből jó ki kell a' vért folytatni.

e) Az elhagyott tisztátalan sebeknél és daganatoknál, mindenek előtt a' sérelemnek kitisztításáról gondolkozni 's a' daganatokat eloszlatni kell, 's ha azonnal nem lehet lelohasztani, meg kell érlelni, 's arra iparkodni hogy meggyűljenek.

Az illy sebeknél is mindenképen kerülni kell a' zsíradékos kenyőcsöket, mert ezek inkább ártalmasok, mint hasznosok.

Átaljában pedig minden gazdának nem győzzük eleget ajánlani ezen czikkelynek gyakori elolvasását, hogy a' külső sérelmek' or-



voslásánál bizonyos készséget 's ügyeséget nyerni, úgy sok rosznak csekély fáradsággal elejét fogja venni tudni. A költségek kisbebitése miatt azokat a szereket jegyezzük ide, melyeket kiki maga készíthet.

*1ször Sóvíz.*

Annyi sót vet az ember a vízbe, a mennyit a víz felolvashat. Ha kelletnél több sót vet az ember a vízbe, olvadatlan száll az edénynek aljára. Ehhez egy harmad vagy negyed résznyi borecetet önt az ember, s minden esetre egy kis pálinkát is. — Ezt a sóvizet igen jó sikerrel használhatja az ember friss sebeknél, fízamításoknál, törődéseknél.

*2ször Óneczet (Blepeffia)*

Egy fél font ezüsttájtékot kell venni, ezt üvegbe vetvén egy pint borecetet rá önteni, s nyolcz napig a napra vagy a kementze mellett, vagy más meleg helyen tartani. Ebből az óneczetből azután végy egy latot, keverj hozzá 2 lat erős pálinkát vagy égett bort, s 2 font tisztavizet — s ezen keverék az úgy nevezett sebvíz, vagy Goulard vize, melyet minden gyuladásoknál, törődéseknél, s daganatoknál használni lehet.

*3ször Óneczet kenyőcs.*

A főt leírt óneczetből kell venni egy keveset 's belé lennag olajt kell önteni s jól

felkeverni, ebből fehér kenyőcs lesz. Melyet hasadásoknál vagy daganatoknál jó előmenetel lehet használni.

*4ször Szappanspiritus.*

Végy 8 lat száraz Veleneczei vagy Debreczeni szappant, vakard apróra, s tedd egy icze pálinkába, keverj hozzá 2 vagy 3 lat borkó sót, vagy hamuszirt, hadd 24 óráig meleg helyen, s rázogasd egynehányszor ezen időközben, s ha a spiritus kitisztult s a szappan felolvadt, más üvegbe kell lehúzni, s az előforduló szükségre eltenni.

Ez a szappanspiritus eloszlatja a daganatokat, minekelőtte felpattannának, távoztatja a fenét, s igen hasznos minden sebeknél s fízamításoknál.

*5. Meszesvíz a' mellyet mind belső mind külsőképen használni lehet.*

Ehhez egy font oltatlan meszet kell venni, rá öi font vizet önteni, s egy éjjelen át rajta hagyni. Azt a bört, mellyet reggel rajta talál az ember, el kell vetni, a vízzel azomban a borításra való rongyokat kell nedvesíteni, ez a víz eloltja a forróságot és gátolja a fenét.

Ha a meszesvizet belsőképen, p. o. a' kö vagy fővény ellen akarja az ember használni, tehát egy itse meszesvízhez egy meszesely édes tejet kell vegyíteni,

*8szor Kánforspiritus.*

Vegyél három font kánfort, olvaszd fel egy itsze erős pálinkába, dugd be, és tedd el használásra.

Ez a spiritus erősen oszlató 's minden nyomásoknál, kificzamodásoknál és ehez hasonló állapotban lehet használni.

*7szer A' kekviz.*

Vegyél négy lat salamiát, 3 árpa szem nehézségű kánfort, 10 lat desztillált krispányt dörzsöld össze égett borban, önts reá égett bort, vagy igen erős pálinkát, 's ha mind ez felolvadt, szürd által itatós papirosra, 's vegyíts hozzá a 7dik szám alatt lévő meszes vízből egy itszét, 's azután tedd el jól békötött üvegebe.

Ez a kék víz mind az állatnak mind az embernek hasznos sok gonosz sérelmeknél, 's minden házi gazdának ajánlható. Ezt a vizet jó kimenettel használni lehet szemhálygok meggyógyítására, ha az ember a szemet egy tollúcskával megkenegeti.

*8szor Oszlató kenyőcs.*

vagy is olyan kenyőcs mely a sebeknek gyógyítását előmozdítja 's föltartja.

Vegyél terpetint 's mézet, vagy terpetint és tojás sárgáját, mind a kettőből egy formán, keverd jól össze, 's kend meg a he-

lyet vele. Ha ezt a kenyőcset még erősebbnek kívánád, keverj hozzá krispányt, vagy vedd az egyiptomi balzsámot.

*9ger Terpetintinktúra.*

Ennek is igen nagyon gyógyító ereje van, 's a vad 's rothadt húst elnyomja, 's e' következendőképen kell készíteni.

Vegyél hozzá 8 lat terpetin olajt 's keverj belé egy itsze pálinkát, Locsold meg vele a rongyot vagy a tépdelt gyolcsot, 's tedd a sebre.

Ezek a fölhordott szerek azok, melyeket a falusi gazda ha akar maga készíthet, most már ezeknek a szereknek munkálódását és hasznát adom elé, hogy kik tudja, miként és mikor kell essék hozzájuk folyamodni.

*10. Gyógyító szerek.*

A gyógyító szerek közé lehet számlálni a következőket: sós víz, ecet, vizellet, szappánspiritus, viasz, gyanta, melegbőr, önczet, vagy Goulard vize, myrha, aloe, 's ezekből készített tinktúra, tömjény, másf., terpetin 's a t.

*11. Oszlató szerek.*

Üröm, salamia, rozmarin, majoránna, rózsalevelek, zsálya, bódzavirág, izsóp, székfű virág, méhfű, safrán, kánforspiritus, vitriol, egérfa levél, bablevél, czéklalevél, bor-



eczet, bor, égeubor, szappan, minium szappanspiritus, kakukkfű, s a' t.

Külső daganatok, vagy kezdő domborodások eloszlatására, a' fen említett füvekből kell borogatásokra választani.

Vegyé! p. o. egy maroknyi egérfa levelet, főzd meg egy izzasz eczethen, lacsó! meg ezzel valami rongyocskákat, rakd a' daganatra, s a' levelekből is tehetsz reá.

Vagy vegyé! ürömöt, rutát, zsályát, cserlisset, mindenlekből egy egy maroknyit, zöld, vitriolt négy látot, két lát önczükrot, s főzd meg két izzasz eczethen. Ez a' borogató szer, erősítő s oszlató is.

Száraz borogatásra a' következendöket lehet használni, két lát szagos füvet, s két árpaszemnyi kánfort, tedd mind ezt egy zsacszkóba, s rakd így melegen a' daganatra.

Hogy ha nem lehet a' daganatra borogatásokat tenni, tehát legjobb a' daganatot szappanspiritussal, vagy önczettel bekenni. Jó is hasznos még a' meszesvíz, vagy ha egy izzasz eczethe 3 lát Salamiát felolvasztasz.

Vagy vegyé! 4 tojás feijérét, egy árpa szemnyi nehézségű safránt, 2 lát önczetet, 1 lát lenmagolajt, egy fél lát Salamiát, egy lát szappant, keverd mind ezt jól össze, s fend bé a' sérelmet. Vagy

Vegyé! fél font lenmagolajt, 1 lát Salamiaspirtust, 1 lát kánforspiritust, keverj hozzá 1 lát önczetet, s kend bé vele szorgalmasan a' sérelmet, s kösd mindig melegel bé.

12. Lágyító erejök a' következendö szerének vagyon.

Lenmag tejbe főzve, fehér kenyér szin- te tejbe áztatva, foenum Graecum, Szelisvirág, Lenmagolaj, ökörfark kóró virág, bodza virág, bürök flastrom, mályvalevél, kö-lóhere, karórépa zöldjébe felmetszve, kovász, mustármag liszt, ammoniak gummi, körösbö-gár s a' t.

Két maroknyi bürök füvet egy izzasz vízben megfőzvé, borongasd a' sérelemre, s lacsólgasd meg gyakorta.

Ha valamelly sérelmet nem lehet eloszlatni, meglágyításán kell munkálodnunk, s azon iparkodnunk hogy meggyűljék. Ezen czél elérésére a' fenn említett szerekből valamelyiket kell választani. p. o. lenmagot kell megfőzni s apróra vagdalt hagymát téjjel ká-sává csinálni, egy pár kalán olajt hozzá önt- vén, a' sérelemre rakni. Végre sült hagymát kell felrakni. Hogy ha a' daganat egészen meglágyult, még kell nyitni, vagy magától felfa- kadni hagyni, s azután oszlató kenyőccsel meggyógyíthatni.

Ha a' borogatásokat nem lehet jó alkal- maztatni, akkor kenyőcsöt kell készíteni, egy fél font disznózsírt verén belé, 2 lát porrá tört üröm levelet kell tenni s 2 lát Salamiát, mind ezt jól összekevervén szorgalmasan kell a' sérelemre rakni.

Vagy vegyé! bürök, vagy melilot flastro- mot, althea zsírt, s keverj hozzá lenmagolajt

még kenyőcsé válik, azután kend bé vele a daganatot, de mindenkor szorgalmasan bekösd.

**13. Sebzsárló szerek a következendők.**

Görög czeruza, görög czeruza flastrom, mastix, ezüst hab, óneczet, myrha, tutia, tapló, égett bor, faliszet.

Ha valamely sérelem nem mély, ép a hús körülé, s még is folyik, tehát ki kell száritani, s azon iparkodni hogy összeforjon. E' végre a' felhordott szerekből kell egyet választani s a' sebre szárazon szórni.

Vagy vegyél egyformán óneczetet és pálinkát, öntsd tépett vászonra s rakd a' sebre.

**14. Edző szerek a következendők.**

Lágyan edzők: fehér cukor, timsó, kőrüsbogár por.

Erősebbek: krispány, óltatlan meszet.

Még erősebbek: fejer praecipitatum, sublimatum, ipokolló, vitriol olaj, választó víz.

Ezeket a' szereket a' vadhús' eltávolítására lehet s kell használni, vagy mesterséges daganat formálására.

**15. Vért folyást csillapító szerek.**

Ha erek vannak megsérte, tehát iparkodni kell jó bekötnei, vagy erősen megszorítani.

Ezen célra a' következő szereket lehet használni:

Taplót, timsót, vitriolt, mely a' levegőn szétesett, a' timsót s vitriolt össze kell keverni s a' sebre hinteni. Spiritusvini rectificatissimus is megállítja a' vért; mert az edényeket összehúzza. A' legnagyobb szükségben tüzes vasat lehet venni, s ezzel a' sebet érinteni.

**16. A külső fenét akadályoztató szerek.**

Meszesvíz, terpetinolaj, égetthor, salamiasó, spiritus, kánfor, timsó, vitriol, savanyú szerek, üröm, ruta s több ehhez hasonló.

Például vegyél egy fertály font óltatlan meszetet.

2 maroknyi ürmöt.

1 maroknyi rutát.

Főzdmeg két itze vízben, szűr le s keverj hozzá egy messzely kánforspiritust, s mosd meg vele a' sérelmet.

Vagy egy messzely vízbe csöpögless két lat vitriololajt, azután vegyits hozzá még egy itze pálinkát s használd a' sebre.

Vagy vegyél nyolez lat sóspiritust s egy messzely vizet, ha azonban a' baj hatalmasan kezd terjedezni, tehát legjobb a' tiszta só spiritus.

Balszam gyanánt lehet használni: terpetinolajt két latot, Peruviai balzsamot 2 la-



tot, kánfort 1 latot, porrá tört myrhát fél latot 's mind ezt jól össze kell keverni.

17. *Szerek mellyek valamelly tisztátalan sebet kitisztítanak.*

Ha a sebből véres, vizes bűdös nedvesség folyik tehát tisztátalan, 's meg nem gyógyul. Az illy seb körül békötésekor mulattak el valamit, vagy szőr, fa, csont, üveg, vas, vagy más valami jött belé, vagy már a fene esett belé. Az illy esetekben minden idegen testeket ki kell venni, 's a sérelmet kitisztítani. A következő szereket lehet olyankor használni ha az úgy nevezett sebvíz szívárog.

Nádméz, méz, myrha, aloé, terpetin, minden balzsám, égett bor, só, kéménymócsok, Salamia, hügy, üröm, ruta, bürök, diófa levél, meszesvíz.

Vegyél 2 lat Peruviai balzsamot, 4 lat Velenzei terpetinolajt, 1 lat hagymát, 2 lat salamiat, 1 lat myrhát, kenj meg ezzel tépett gyöcsöt, 's tégy napjába kétszer a sebre belőle.

18. *Ha pondrók vannak a sebbe.*

Téhat két lat porrá tört dohánylevelet vegyél, 1 lat Salamiat, és négy lat terpetint. És keverd jól össze.

19. *Valami tisztátalan sebek kimosására.*

Vegyél 4 lat dohánylevelet, 4 lat sőt és földmeg egy itsze vízben, zsíros kenyőcsök az sebekre ártalmasok.

20. *Tisztátalan sebekre való befecskendezésre.*

Vegy egy árpaszemnyi nehezségű sublimátumot 's egy messzely égettort.

21. *Flastrom.*

Flastromot legtöbbnyire horiték gyanánt használni, hogy a levegő ne hathasson a sebre. Régi flastromok és aras kenyőcsök nem használhatók, azért mindenkor frisseket kell venni.

Diachil flastromot ragasztó flastrom gyanánt lehet használni, 's tépett vászonra is lehet rakni, hogy le ne essék.

A Diachil flastrom Gummival, vagy a bürök flastrom előmozdítja a gyűlést, 's eloszlatja. Szurok és viasz egyé olvasztva hasonló szolgálatot tesznek.

A minium flastrom és a Görög czeruza flastrom, szárítanak és hűtenek.

Minden flastromból lehet kenyőcsöt készíteni, ha hozzá olajt kever az ember.

22. *Erekre 's inakra való kenyőcsők.*

Kifőztemódásoknál, rozslépéseknél 's ezekhez hasonló eseteknél lásd a 34 's 55 számokat, a' hol több szerek, hordatnak ezek ellen fel.

XV. A' klystyélékről.

Minden klystyélt egy legalább egy iczés fecskendezőből lágy melegen kell adni.

1. *Hőzőnséges klystyél.*

Vegyél melegvizet, egy pár kalán lenmag olajt, 's vakarj bele egy darab szappant.

2. *Ingerlő 's egyszer'smind lágyító klystyél.*

Ehhez frís húgyot kell venni. Vagy két lat dohányt meg kell egy itsze vízben főzni, 's egy kalán sőt 's két lat szappant hozzátenni. Mennél több szappan használtatik, annál ingerlőbb.

Vagy vegyél két lat mustárlevelet, főzd meg egy itsze vízben, szűrd le 's tégy hozzá 4 lat Glaubersót 's hadd benne fölolvadni.

3. *Hűtő klystyél.*

Erre egy itsze savanyúkáposzta levét kell fordítani, vagy frís túró vagy tarhó vizet, 's hozzá 2 kalán mézet kell vegyíteni.

13. Jó az árpa, ha mind addig főzöd míg felpattog, 's azután keverj a borlővet levébe.

4. *Hűtő klystyél melly egyszer'smind minden csípőseget bebonyolít.*

Vegy egy maroknyi szekefű virágot, 4 lat szappant, egy maroknyi ürmet, főzd meg egy itsze vízbe 's szűrd át.

4. *Fájdalmat szüntető klystyél.*

Ezt mályva levélből, sydenham fájdalomat csillapító csőpjeiből, opium 's Theriakból készíthetni p. o. főzz egy maroknyi korpát egy itsze vízben, 's keverj hozzá egy árpaszemnyi nehézségű mennyiséget Sydenhamnak fájdalomat szüntető csőpjeiből.

6. *Giliszták ellen való klystyélek.*

Lásd a' 24 szám alatt való értekezést a' gilisztá nyavalyákról.

A' véghurkába lévő giliszták ellen e' következendő klystyélt lehet csinálni: egy maroknyi ürmet 's egy lat holoquintát főzz hét itsze vízben, addig még felig bé fő, szűrd ezután át, tégy hozzá egy messzely halzsirt és tégy hozzá három árpaszemnyi nehézségű sublimatumot.

7. *Erősítő klystyél.*

Főzz frís cserlisztet, 2 maroknyi ürmet, egy negyed rész lat opiumot 's egy maroknyi tarnics gyökeret.



Ily klystyélt meggyöngült béleknél lehet használni. Ugyan ezt lehet használni a' végshurka kidudorodásánál.

**8. Összehúzó klystyelek.**

Főzz meg egy maroknyi tormentilla gyökeret egy itsze vízben, szűr át 's fecskendezd a' végshurkába.

**Az Marha betegségekre alkalmazható szerek.**

**1. A' borbjúk úgy nevezett szívürülése ellen.**

**E**gy négy hetes borbjúnak mellyet elszoktatsz 3 nap alatt másfél lat sárkányvért mézzel vegyítve kell adni, 's ezután nőni fog 's nem esik szívürülésben.

**2. A' tehén tölgye' daganatja ellen.**

Ha a' tehénnek megborjazása után igen megdagad a' tölgye, tehát jó sörbe fel kell forralni tiszta buza korpát, ehhez egy kis friss vaját kell vetni, 's a' tehén tölgyét lágy melegen bekenni.

Vagy főzz meg egy maroknyi egerfa levelet eczetben 's mosd ezzel a' tehénnek a' tölgyét.

Vagy forralj fel egerfa levelet, rutát, zsályát és ürmöt boreczetbe.

Vagy vedd egynehány tojásnak fejrét,

keverj hozzá sáfrányt és faolajt 's kend meg napjában egynehányszor a' tehén tölgyét.

Az is használ, ha a' tehén tölgyét többször fenyő maggal megfűstölgetik.

Jó az is, ha Görögczeruzát, miniumot, 's sertés zsirt összevegyitesz 's azzal kenéd bé a' tölgyet, de arra figyelmezz, hogy olyankor a' borjú meg ne nyalhassa, mivel a' minium ártalmára lenne.

Ha azomban a' baj nagyobb mértékben volna, annyira hogy gyuladástól lehetne tartani, akkor vegyél

4 tojás' fejét,

egy negyed rész lat sáfrányt,

fél lat salamiat,

2 lat ónczetet,

1 lat lenmagolajt

1 lat szappant, keverd mind össze jól 's napjába háromszor vagy hatszor kend bé a' tölgyét.

Használják 's foganatosok még azon gyógyító szerek is, melyeket a' XIVdik czikkelyben a' 11dik szám alatt, úgy mint orszatókat említettem.

### 3. A' hasmenés 's vérhas ellen.

Hasmenés mind a' nagyobb mind a' kisebb marhánál gyakorta előfordul. A' has menés támadni szokott a' meghűléstől, megzabálástól, ha a' gyomor nem jól emészt, vagy ha benne meggyűlt a' tisztátalanság, 's olyankor ha szükséges a' természetnek segítségére kell lenni.

A' borjúknál a' hasmenés igen közönséges betegség. Támadni szokott vagy a' sok savanyúságtól mely a' gyomorban a' téjtől ered, vagy a' sok szopástól, 's így a' borjúknál mindenekelőtt a' következendő szemet lehet megpróbálni.

Törj porrá tojáshejat, vagy vegyél helyette magnesiát, 's keverd össze ugyan annyi gyömbérrel, 's adj ezen keverékből, minden reggel és este egy vagy két latot vízben.

Hogy ha ezekre a' szerekre meg nem szűnik a' hasfolyás tehát mindennap 1 vagy 1 és fél lat Rhebarbat lehet adni, egy kevés tarnics gyökér lisztet kevervén hozzá.

Vagy vegyél egy pohár vizet habarj belé egy tojás sárgáját, 's keverj hozzá egy fél lat Rhebarbat, 's add bé háromszorra, reggel délre este a' borjúnak.

Ha mind ezen gyöngébb szerek nem használnak, legiobb azon szerekhez folyamodni, a' melyeket a' korosabb marha számára adunk elő.

Ha a' korosabb marha' ganéjolása nem valami különös bűdösségű, 's nem megy vele epe, nyál, vagy vér, tehát nem veszedelmes,

Olyankor a' természet maga magától a' tisztátalanságokat hordja ki, 's ezen munkálódásában nem kell háborítani azonnal. Ha a' hasfolyás néhány nap múlva meg nem szűnik, akkor a' tisztátalanságok' elmellőzésén 's a' gyomornak meglegetésén 's erősítésén kell



munkálodnunk. E' célhoz pedig bennünket a' következő szerek fognak vezetni.

- 6 lat porrá tört tojáshej,
- 6 lat tarnics gyökér liszt,
- 6 lat üröm,
- 4 lat Rhebarbara,

4 czikk fokhagyma. Keverd mind ezt jól össze, 's adj belőle mindennap háromszor a' marhának 2 kalánnál, 's ezt folytasd egynehány napig.

Ha a' hasmenés egynehány nap múlva megszűnik meg akkor adj:

- 2 lat Rhebarbarát,
- 8 lat csudasót,
- 4 lat tarnics gyökér lisztet, mind egyszerre.

Ha még ez sem használna, akkor már egészen el kell állítani, 's pedig ily módon, — vegyél

1 messzely vörös bort vess belé gyömbért, 's add be.

Vagy adj fekete afonya bogtyót (Heidebeere) 's száraz megtört vadkörtegyt. Vörös boluszt, vagy megtört makkot vörös borban, jó 's hasznos az ily környülállásokban a' fűszerszámos borleves is.

Vagy főzz meg 6 maroknyi cziczkorót 4 itsze vízben, hadj belőle két itszt beforni, 's önts belé egy messzely bort, 's adj ebből de csak a' nagy marhának reggel esttel egy messzelyt.

Vagy önts egy pár lat terjéket borba 's

adj az állatnak olyan vizet itálra, melyben tüzes vasat hűtöttél.

Ha azonban a' hasfolyásnál a' ganéj hig, sárga, nyálkás, vagy véres, akkor ezt a' betegséget vérfolyásnak nevezik, 's ez döglesztővé válhat, hogy ha a' természetnek nem sietünk segítségére.

A' vérfolyásban a' környülállásokra figyelmeztvén e' következő szereket lehet használni:

1 ször: Vegyél

- 4 lat bűdöskővirágot,
- 3 lat Arabiai mézgát (Gummit)
- 3 lat terjéket (Theriak)
- 3 lat terra sigillatát,
- 4 lat Rhebarbarát,
- 3 lat örvénygyökeret,

mind ezt össze kell törni, 's belőle vízzel liktáriumot készíteni, 's adj belőle napjában háromszor mindenkor egy egy kalányit.

2 szor: Vegyél két lat Vitriololajt, csöpögtess két pint vízbe, keverj hozzá 4 kalán mézet, 's adj napjában három messzelyt az állatnak, Ez a' keverék ellenáll a' rothadásnak.

3 szor: Ugyan azon időben szorgalmasan kell klystyélezní. Egy messzely tejet kell venni 's egy fél font lenmagolajt, ehhez sydenham fájdalom csillapító csöppjeiből adj 30 csöppet, 's lágy melegen használd klystyélnék.

Vagy végy négy lat fejemálva gyökeret 's egy maroknyi lenmagot 's főzd három

messzely vízben, mind addig míg egy messzely befőtt, ezután egy fél messzely ecztet 's egy fél lat salétromot kell hozzá tenni 's átszűrven fordítsd lágy melegen klystyélre.

4szer: Vegyél 10 lat sárga fűzfakérget

3 lat kánfort,

törd mind ezt porrá 's adj bé napjában háromszor, mindig egy kalánnyit. Ez a 's szer ellenáll a rothadásnak.

5szer: Vegyél egy itsze alutt tejet,

2 lat salétromot,

1 lat salamiat,

1 lat bűdöskövirágot, mind ezt öszszekeverd helyesen 's add bé egyszerre.

6szor: Az itt előhozott szerek használása közben még az itt következendő orvos szereket is kell használni.

4 lat tarnics gyökér,

4 lat aloe,

fél lat kánfor vegyítve. Vagy

7szer: 4 lat tarnics gyökér,

2 lat aloe,

8 lat csudasó,

fél lat kánfor. Ezen erősítő hashajtó szerek magokkal viszik az épét.

8szor: A' mogyorófavirág, melyet az ember Martius hónapban szedeget, 's korpával és sóval elébb porrá törvén vegyit, szintén igen hasznos.

9szer: Igen gyakran kell a' beteg állatot a' fen előhozott klystyéllel klystyelezni, mivel a' klystyél olajos 's nyálkás részei által a'

beleknek csipősege elborítatik, 's ez által az állatnak nagy könnyűség szerződik.

10szer: A' marhának ital gyanánt olly vizet kell adni, melyben lenmagot 's árpát forralt fel az ember, takarmány helyett pedig vízzel locsolt árpakorpát kell adni.

11szer: Szorgalmasan kell az állatot vaklarni, melegen tartani, pokróczokkal betaklarni, 's az istállót gyakran kisöpörni, kifüstölteni.

#### 4. A' borjúk fejez ganéjolása ellen.

A' marhával a' 3dik szám alatt lévő rendszabások szerint kell bántani, 's ezen kívül egy fél lat tormentillaport kell beadni lenmag olajban.

#### 5. Tetvek ellen.

Azt a' helyet hol a' tetvek tartózkodnak, terpetinolajjal, vagy erős eczettel melybe sótt kell felolvasztani, kell megmosni, vagy dohánylevelet kell megfőzni, 's ezen lével a' tetvek fészket megmosogatni. Portobák vízben megfőzve még hasznosabb.

Ha mind ezek a' szerek nem segítenek, tehat kényesőt egy babszem nagyságút kell venni, 's disznózsírral egy mozsárba mind addig dörögölni, még golyócskák nem maradnak belőle, ezután egy szíj vagy posztó darabra kenj az ember, és a' marha nyakára köti.



## 6. A' Vervizellésről.

1) A' vervizellés valamely külső sére, lemtől származhat, ennekokáért, szorosan meg kell vigyálni a' testet, hogy a' szerint a' mit tapasztalt az ember alkalmaztassa az orvoslást.

2) A' vervizellet származhat a' teljes vérségtől vagy megmelegedéstől. Ezen esetben elegendő ha az állatnak eret vágna, 's naponként egy pár lat salétromot adnak savanyúkáposzta lévben. Tudniillik egy itzse savanyú káposztalevet kell venni, 's ebben egy vagy két lat salétromot kell felolvasztani, 's ezt a' folyadékot napjában kétszer vagy háromszor önteni a' marhának torkába.

3) A' vervizellésnek okta lehet még az is; ha a' marha holmi csipős plántákat evett, ezen baj' elmellőzésére eleséget és csipősséget bébonyolító szereket kell venni, úgy mint:

1 maroknyi lenmagot,

1 maroknyi mályvasajtocsákát,

2 lat cseresznye mézgát, vagy Arabiai gummit,

2 lat hamuzsirt, mind ezt két messzely vízbe kell megfőzni, 's a' marhának lágy melegbe beadni. 'S ezt a' beadást kétszer vagy háromszor napjában megtenni.

Gyakran az is elég a' meggyógyításra ha az ember egy maroknyi keményítőt igen ritkára, hogy az állatnak undorodást ne okozzon, vízben felolvaszt. Ezt napjában kétszer háromszor kell megtenni, 's az állatnak más

ítalt nem adni, 's egyébbedelt sem adni száraz takarmánynál.

4) A' vervizellés még a' vese edényeknek elgyöngülésétől is jöhet, ezen esetben erősítő, összehúzó szereket kell-elővenni.

Erre igen alkalmas az olly víz a' mellyben tűzes vasat hűtött egynehányszor az ember.

Továbbá használhat az ember eziczfark korót, tormentillát, cserkérget, vagy cserlisztet, mindenből egy egy maroknyit főzőn két itzse vízben, 's adjon belőle napjában 3 vagy négy messzelyt a' marhának. Gyakorta elég-séges a' cserkérget 's tormentila főzetje.

5) Gyakran veszedelmes jelek mutatják magokat a' vervizellelnél, ha hogy az ember gyűladástól tartana, vegyen

1 lat salétromot,

3 lat tojás héjat, vagy pedig Magnesiat,

2 lat csudását, mind ezt egy messzely vízbe vetvén jól összekeverje, 's hozzá még egy fél lat vitriololajt csöpögtessen.

Ezt a' folyadékot napjában kétszer vagy háromszor kell adni; egyszer'smind olyankor lehet a' marhának két hűtő klystyélyt adni, 's e' végre a' 4 szám előadott klystyélt lehet használni.

Ezen szerek helyett lehet még a' következendő gyógyító módot is próbálni.

1 maroknyi lenmagot,

's egy fél maroknyi tökmagot, együtt összetörni kell, 's az ember két itzse vízben addig főzi míg nem nyálkásodik. Ezen nyálkás

nedveségből vegyen az orvosló egy messzelyt,  
's vegyítsen hozzá:

1 lat salétromot,

1 lat fejeér hamuzsirt,

2 kalán mézet, és

1 lat kánfospiritust, ebből a' vegyíték-  
ből napjában kétszer vagy háromszor kell  
adni.

6) Az eddig mondottakból világos, hogy  
a' vérvizelés okait tudnunk kell, ha kigyógyi-  
tására az alkalmas szereket válasszuk. Ha  
még az okokat ki nem pubatolhattuk, tehát  
e' következendő szerrel kell próbát tenni.

8 lat terjéket

5 lat cseresznye mézgát vagy Arabiai  
gummit,

8 lat vörös Boluszt, más fél itsze vízben  
felolvaszt az ember, 's napjában háromszor  
adja ezt az italt a' marhának.

## 7. A' forróságban való hirtelen ivás következteléről.

Hogy ezen veszedelmes bajt, melly ma-  
gában csekélységnek látszik, az ember elhá-  
rítsa, vegyen

Másfél lat vörös boluszt, vagy az úgy  
nevezett terra sigillatából, ugyan annyit,

1 lat salétromot,

fél lat bűdöskövet,

1 lat babért, mind ezt apróra törvén egy  
evő kanálnyi, egy messzely boreczetbe 's  
ugyan annyi savanyú káposzta lévébe vegyít;

's egy pár óráig álni hagyván, este 's reggel  
önt az ember az állat torkába belőle.

Az illy természetű csekélyebb bajokat  
könnyen elűzheti az ember, ha bort és gyöm-  
bért vegyest ad, vagy eczetbe tört babért.

Makacs bajok azomban gyakorta megki-  
vánják, hogy Grandikmagvat, egyet vagy kettőt  
készített 's porrá tört rákszemmel adjon bé  
az ember.

A' még itt felhordott szerekek is nagy  
és próbált befolyások van, úgymint:

fél lat bűdöskő,

1 lat salétrom,

1 maroknyi fenyőmag,

1 maroknyi tarnics gyökér, egy itsze

vízbe vettetik 's úgy beadattatik.

Vagy vegyél:

fél lat mithridatot,

1 kalán fenyőmag liktáriumot,

1 kalán bodza liktáriumot, 's vegyíts

hozzá 20 csöpp bűdöskő balzsamot, ebből  
napjában háromszor kell beadni. Lehet még  
az illy környülményekben azon gyógyító szert  
is használni, a' mellyet az 58 szám alatt fel-  
hozunk.

## 8. A' fogmozgás ellen.

Ha a' gazda ezen erőtlenséget észreveszi  
marhájánál, azonnal dörzsölje annak fogát  
kémény korommal, sóval 's tormentillapor-  
ral. Vagy ha hogy ez néhány nap múlva nem



használ foganatosan, folyamodjék e' következendő szerhez.

Egy quintnyi kánfort olvasszon fel pálinkában, öntsön hozzá egy quintnyi vitriolt, 's töltsé vízbe. Mind ezt hogy jól összekeveredjék felrázogatni kell, 's ezzel kell a' marha innyet szorgalmasan mosogatni.

Ha még a' most felhozott szer sem használna, akkor a' fogmozgás nem másnak, hanem a' barom belső hőségének oszlatlan jele. Ollyankor egy maroknyi árpat 1 lat salétrommal kell megfőzni, savanyú káposzta lével vegyíteni, 's ezt messzelyenként addig adogatni míg a' beteg marha meggyógyul.

Ha az ilyen daganatok vagy kelések vannak, akkor egy pohár ecztet kell venni, egy kalán mézet belé keverni, 's gyakorta mosogatni vele a' marha' száját. Nézd meg a' hűtő szereket a' II dik szám alatt.

## 9. Az aranyérről.

Ez a' betegség az marhánál nagy hasonlatossággal bír az embereknel előfordulni szokott hasonló nevezetti betegséghez. A' véredények a' test hátulsó részében duzzadásig tele vannak, megrepednek, 's innét származik a' sok aludt vér, melyet sokan kezelik vel vonnak ki. De ez a' bánás mód semmit sem ér. Ez a' betegség leghamarább támadhat pálinka mosléktól, úgy hogy az állat alfele feldagad, 's kékvörös lesz. Ezt a' bajt a' következő módon lehet orvosolni:

1) Ha az állat nagy forróságban szenved, eret kell vágni, 's italába salétromot vetni.

2) Az író a' leghasznosabb szerek közé tartozik az illy betegségekben, ha feldagad.

3) Jó a' gyakori klystyéll, hűtő, nyálhás és lágyító klystyélekből.

Ez célra használj: marha fejér mályva levelet, 2 lat salétromot,

2 vagy 3 lat, cseresznye mézgát, vagy enyvet, főzd meg egy itsze vízben, szűrd át, 's lágy melegen klystyélnék kell használni. Lehet lenmagot is vagy fejér mályvaglyéret főzni.

4) Az alatt míg az állat betegeskedik, mindig alkönyű, nem igen tápláló eledelt kell adni.

5) A' feldagadt alfelet lehet meszes vízzel vagy lenmagolajjal kengetni.

## 10. A' gutaütésről.

Ezt észre lehet venni, ha a' gazda marháját hirtelen reszkietni látja, ezután csak hamar lerogyik, 's ha a' guta ütés erős, megdöglik.

A' mint a' gazda a' marha reszketését észre veszi, azonnal lásson az érvágáshoz a' nyakán, 's csapoljon le három egész ötfontnyi vért, sokszor megtörténik hogy ez által azonnal felgyógyul a' marha. Ha nem folyna vér, tehát az állatnak orlyukaiba kell egy kis

vesszőskével, mellynek végére rongy darab van kötve, csiklándozni mind addig, míg a vér megindulni kezd.

Hasznos ha az ember e' következendő szerekből ad klystyélt:

1 maroknyi fejemálya gyökök,  
1 két maroknyi lenmag,  
fél lat salétrom főzetessék meg egy pint vízben, 's vegyítessék mind ehez 1 kalán lenmag olaj.

Ezt a' klystyélt az első nap egynehányszor kell adni, ha erre nem következne hasmenet, tehát egy maroknyi dohánylevelet kell megfőzni szappanal és sóval, klystyélezésre. Belsőképen pedig használd:

1) A' 8dik szám alatt való hűtő italt, 's lassan lassan sokat kell belőle adni az álnak.

2) Lehet a' marhának nyers fővetlen fapcipát, mellyben nincs fakéreg egy tojásnyi nagyságban adni.

3) Adhatsz:  
2 lat Aloet,  
4 lat keserűsöt,  
4 lat borkövet vízben felolvasztva, 's ezt az első napokban egynehányszor kell adogatni. —

Ha a' marhának valamely tagja halt volna el, akkor valamely húsos részén le kell a' szőrt vagdalni, 's húzó vagy is körösbogar flastromot kell rá tenni, 's a' sebet minium flastrommal begyógyítani. De mivel a' guta ütés gyakorta ezután is megjelenni szokott,

tehát legtanácsosabb, ha a' gazda a' marhát meghizlalja 's levágja.

## 11. Az úgy nevezett rózsza ellen.

E' következendő szert kell alkalmaztatni:  
2 lat salétrom,  
8 lat keserűsöt, olvasztassék két itsze vízben fél 's adassék hozzá,  
2 lat bűdöskő virág,  
4 lat görögszéna mag, 's adjon belőle a' gazda reggel, délben 's este a' marhának, és takarja bé meleg ruhával.

## 12. A' csont kórság ellen.

Megtörténik, hogy a' legegészségesebb, legdelibb és húsosabb marha, testének valamely részén göcsöket, csomókat, daganatokat, vagy pattogott dúrva bőrt kap, 's mind ezek szemlátomást nagyobbodnak, terjednek, 's az is megeshetik, ha hogy a' baromnak valamely finnyás és gyenge részén van, hogy a' marha elvesz, 's még pedig véletlenül 's hirtelen. Gyakron az olly csomó magát a' fejen mutatja, gyakran a' nyakon, torkon; a' bőr megsárgul, sokan azt gondolják hogy e' sérelmet a' fadarázs okozza.

A' mint a' jó gazda állatján illy csomót megpillant, azonnal ragadja meg újaival úgy, hogy az egész göcs kezében legyen, 's jó éles késsel csináljon olly mély keresztvágást, míg valami gőz, vagy valami sárga víz



nem jön ki, szintén úgy kell a' recsegő ri-  
pacos bőrt felválni. A' metszést salamia spi-  
ritussal kell kimosni, ezt azonban mésszel  
kell készíteni, 's ha ez nincs kéznél, hason-  
ló hasznót hajt a' sóspiritus, ha még ez sem  
találkozna, jó a' boreczet, ha benne sőt ol-  
vaszt fel az ember. Szint oly alkalmas a' férj-  
fi gyermek vizelle.

Ezután egy hagymát kell vágni, 's a' seb-  
helyre kötözni. A' sebmószást 's a' hagyma fel-  
rakogatást minden órában addig kell folytat-  
ni míg az állat rángatódzani kezd, 's a' be-  
teg részén vissza tér az érzékenység erre az-  
után facsipából 's viaszból készített flastro-  
mot lehet felrakni.

Jobb még ha az ember hozzá férhet az  
egész göcsöt kiválni, ha tudniillik, erek,  
inak, nem akadályoztatják. Olyankor is a'  
felül említett szerekkel a' sebet mosogatni.

Belsőképen használj egy maroknyi össze-  
tört fenyőmagot, és ennek harmadrésze ba-  
bért, néhány apróra tört fokhagyma: ezil-  
ket vess egy messzely boreczetbe, 's 24 óra  
alatt adj belőle a' marhának háromszor vagy  
négyszer. Vagy

1 lat röpülő salamia sőt egy pohár víz-  
ben. Vagy

1 vagy 2 lat terjéket. Vagy

1 vagy 2 lat szarvas szarv spiritust,

1 lat terjéket önts egy messzely eczetbe.

— Ezután lehet hashajtó szert is adni a' mar-  
hának, ezt így készítsd: végy 2 lat aloet, 6  
lat keserűsót: olvaszd fel vízbe; 's add be,

13. A' friss lóherétől vagy más egyéb-  
től való hirtelen felfúvódás vagy fel-  
pöffedés ellen.

1) Minden késedecem nélkül jó sör vagy  
a' mi még jobb jó borlevest kell készíteni 's  
az állatnak beadni.

2) A' mi még hamarébb megtörténhetik  
egy pohár pálinkába egy tojásnyi nagyságú  
írós vaját vagy vaját kell vetni 's beadni.

3) Gyakorta használ ha egy vagy két  
itsze langy meleg tejbe egy maroknyi por to-  
bákat vegyít 's hamarjában beadja.

4) Jó, ha az ember azonnal kövér  
ganéj levét átszűr 's egy messzelyit be-  
ad a' marhának, ezután pedig, 4 kanálnyi  
disznózsírt kell felolvasztani, két itsze forró  
vízben, 's lágy melegen a' marha torkába kell  
önteni. Ez alatt az állatot szalmaesutakokkal  
dörzsölni kell, mozgásba hozni 's gyakran  
klistyézni.

5) Jó munkálódik a' marhában a' fa vagy  
lenmagolaj, ha valamelyikből egy fontot vé-  
vén belé salétromot tesz az ember.

Ezen orvos szerre az állatot eleinte las-  
san azután mindig gyorsabban vezeti az em-  
ber. Ez alatt szekfü virágból 's vízből kell  
klistyélt készíteni, de a' vízben sőt és szap-  
pant kell vetni, 's még hozzá lenmag olajt  
vagy más zsiradékot venni. Ha erre nem kö-  
vetkezik ganéjolás, ismét kell klistyézni.

6) Hasznos a szappancsap egy gyertya vastagságyaira megfaragva, 's az állat véghurájába dugva, ez által gyakorta minden klistyézés nélkül szokott hasnyílás következni.

7) A' legújabb tapasztalás szerint legjobb orvos szer, ha az ember a' felpuffadt marhának

2 lat finom gipszlisztet,

1 lat terjéket, 's

1 lat fenyőmag liktáriumot vegyítve ad bé.

8) Jónak mondják: ha a' marhának kivászt eczettel feleresztve adnak bé.

9) Ha 1 lat fekete kő olajt,

egy fertály font kocsikenőt, kulimászt, ganéjlével felolvasztva. ad az ember, ezsem szokott munkálódás nélkül maradni.

Az állatnak mind addig míg a' puffadás meg nem szűnik, fa pöczölkkel, vagy szalmacsutakkal mindig tárva nyitva kell a' száját tartani, hogy a' pára kimehessen.

Ha mind ezek a' szerek haszon nélkül maradnak, nem marad egyéb hátra, mint hogy az állatnak egy késsel vagy az ismeretes troikárral a' bal oldalán egy nyílást csináljon, melyen a' meggyúlt pára kigőzölögessen.

A' vágásra ha a' marha a' rossz párától egészen meggyúlt, facsipa flastromot kell tenni.

#### 14. A' golyva ellen.

Leggyorsabban meggyógyítja az ember a' golyvát, ha megnyitja, 's a' benne található nedveségnek, 's bézárt levegőnek útát nyit a' kifolyhatásra.

Vagy pedig a' golyvát kényeső kenőccsel be kell kenni, a' mellybe bűdös borkő olaj van keverve.

Ugyan ekkor a' következendőt is kell használni:

4 lat pürkölt spongiát,

3 lat salamiát,

1 lat borsot, mint ezt porrá kell törni, 's napjában két latot kell a' marhának belőle adni. De ezen orvosszer bevétele után, csak egy óra múlva kell a' marhát megitatni.

Jónak tartják azt is, ha sejtér mályva levelet, rutát, ürmet 's lenmagot megfőz az ember és ezt rakogatja a' gugára. Ennekutána a' sebet friss vajjal, mellybe babérólaj kevertetett kell bekenegetni.

#### 15. A' fark féreg ellen, a' szarvas marhánál.

Az e' betegségben sinlődő marhák, búsak, érzéketlenek, 's azt lehet velők tenni a' mit csak akar az ember. Farka lágy és fonnyadt, 's körös körül lehet forgatni, a' nélkül; hogy mind e' forgatás mellett az állat csak legkevésbbet meg is mozdúlna, 's ha



nem iparkodik a' gazda rajta segíteni, úgy farkának egy ize a' másik után meggyül, 's el esik. Ezen veszedelmes bajnak okát nem gyermeki játék kitalálni, azonban ez a' bajos nyavalya vagy attól támad, hogy az istálló nedves, vagy hogy a' marha tisztátalanul és mocskosan tartatik, vagy pedig az állat testében már megromlott nedveségektől, vagy végtére attól, hogy valamelly ki nem tört, vagy ki nem törhető betegségnek materiája magát oda vette.

A' beteg állaton e' következendő módon lehet segíteni:

A' farkat ott a' hol a' fordulatok megszűnnek, 's a' hol a' farkgödör még tapintható, mint egy két hüvelyknyire felfelé felmetszetik, 's hogy a' metszés jó vérzésnek induljon, a' hát gerinczet és farkát dörzsölni kell erősen. Hogy ha a' vágásból elegendő vér kifolyt, akkor eczettel, sóval és borssal jól meg kell mosni, erre azután egynehány napok múlva a' marha gyógyulása következik.

Ha ezt a' szert annak idejében, jókorán használja az ember, bizonyosan segít.

A' feljebb említett szerek helyett lehet a' metszést salamia spiritussal is bekenni.

Ájlanli lehet ezen ártalmas kórság ellen a' keserű és fűszerszámos szereket. Ennek következtetésében mindennap lehet az állatnak két lat narancs levelet összetörve 's mézzel keverve beadni. Igen hasznos még a' szorgalmatos klystyélézés.

## 16. A' rüh, bőrpörsögés és kosz ellen.

A' marhán gyakorta látszik olly héj forma fejei pörsögés, de főképen a' szája, nyaka, 's szeme körül, sokszor pedig az egész testén. Az állat rongyos bőrének látszik, szőre feláll, 's többnyire elvesz. A' természet ezen az úton tisztátalanságokat űz ki a' testből, ezért segítségére kell sietnünk, és minden mocskot piszkot a' megnyitott úton ki kell a' bőrnek felső részire hajtani.

Azért mindennek előtt hashajtó szerket kell az állatnak adni, 's ennek 2 lat babér aloéból 4 egész hat lat csudasóból kell állani, ezt a' két első orvosságot fell kell vízben olvasztani, 's azután.

Ennekutánna vegyen a' gazda

fél font bűdöskövet,

4 lat salétromot és

4 lat finom porrá tört piskoloz májat, mind ezt kovással liktáriumnak csinálja, 's naponként háromszor adjon a' marhának belőle mindenkor egy evő kanálnyit.

Ezen orvosság beadását egynehány napig folytatván többnyire meggyógyultatik a' baj és a' bőr nyavalya sokszor minden külső szer használása nélkül elpusztul.

Ha azonban nem olly könnyen szűn meg, a' kovász liktáriumot folyvást kell adogatni, 's azonkívül bűdöskővirágot friss vajba kell keverni, 's ezzel a' pattogásokat meg kell kenni, ezen kezegetés után néhány nappal, mind a' héjas pörsögés leáll.

Sokan tapasztalták, hogy az illyes nyál-  
valyák ellen a következendő szerek is fo-  
gatosok. Gyűjtsön az ember egy kosár ökr-  
farik köröt, mely az ugarokon és az utak szé-  
lén szokott teremni, béveti egy katlanba, ezt  
jó béborítja, 's egy óráig főzi, a' főzés köz-  
be egy pár maroknyi konyha só, és több fa  
hamut vett hozzá, 's ezen nedvességgel moso-  
gatja az állatot. Azt mondják, hogy az em-  
bernek is szokott ez hasonló betegségekben  
használni, ha a' sőt és hamvat elhagyják.

Gyakorta férgecskék okozzák ezeket a'  
betegségeket.

Hogy pedig az ember a' ruhbe fészelt  
férgecskéket könnyen megölhesse, vegyen  
a' falusi gazda kényesőt, annyit a' mennyit  
neki tetszik, főzze meg annyi vízben a' men-  
nyiben akarja, 's adjon a' márhának ezen víz-  
ből mindennap mint egy három vagy négy  
mészelynyit. A' víz egészen tiszta marad,  
's a' kényeső leszokott az edény fenekére  
szálni, természetes nehézségéül fogva. Ha  
az állat gilisztáktól háborgattatik, ezek is  
elűzetnek.

Általában pedig megjegyezni kell a' ké-  
nyesőről, hogy tetűt, gilisztát, 's minden  
más férgeket megöl, 's a' felől megirt mó-  
don nem csak az állat, de maga az ember  
is minden következés és veszedelem nélkül  
használhatja.

At nézhetni azon orvosi utasításokat is  
a' melyek felül a' giliszták ellen való orvo-

ságok és szerek számában mint hasznosok  
felhoztak.

Ezzel rokon

## 17. Bögöny szúrások ellen.

Sokszor tapasztalhatja 's láthatja a' ma-  
hájára azorgalmatossággal gondot viselő gaz-  
da, hogy a' márhának sok apró kelései van-  
nak derekán, mind ezek a' férgek 's legyek  
szúrásaitól támadnak, melyek tojásaitak úgy  
valamint egy almába, a' marha husába tojják.  
Ez a' rossz leginkább kínozza nyári időben  
a' legelőre hajtott marhát.

Férfit gyermekhűggyal kell mindennap  
az illy keléseket mosogatni, 's ha már meg-  
lágyultak, ki kell nyomogatni, 's olyankor  
a' férget azonnal könnyen ki lehet venni.

Ezután az egész derekat addig mosoga-  
tja az ember a' férfit gyermek hűggyal, a' míg  
egészen meggyógyul.

Vagy vegyen az ember egynehány ma-  
roknyi bürök levelet, hügyban vagy vízben  
főzve 's mosogassa ezzel az állatot.

Vagy főzz meg egynehány cikikely da-  
rabokra vagdalt fokhagymát egy pint vízben,  
's olvasson fel ebben a' vízben két lat sala-  
miát, 's mosogad naponként a' daganato-  
kat kétszer vagy háromszor.

Ha a' kelések már felpattogtak, csak  
foltyást ugyan azon vízzel kell mosogatni,  
mind addig a' míg minden seb meggyógyul.



Belsőképen lehet az állatnak adogatni mindennap.

1 lat büdöskő virágot, és

1 lat fényes kémény kormot.

## 18. A' vizellet tartóztatásáról.

A' vizellet tartóztatás dögletesé válhat mivel a hólyag könnyen megrepedhet.

Ezen baj ellen azonnal egy pár maroknyi fenyőmagot kell főzni, 's ugyan annyi petrezselyem gyökerét és magot, ezekhez lehet még venni boggács az az: bojtortjány gyökeret, minekutánna ezt egy fél óráig főted' át kell szűrni, 's belőle a' marha torkába messzelyenként öntögetni. Jó mindazonáltal, ha a' gazda magának azon jutalmazó fáradságot veszi 's a' VI. alatt felhozott vizellethajtó szereket megvisszálja, ott több olly orvosszerek találhatnák, 's azokból melyeket legalkalmatossabbnak gondol választhatja.

## 19. A' kehköhögésről vagy a' kehről.

A' keh teljes vérúségtól is származhatik, 's hogy ha ezt észre lehet venni, azonnal éret kell vágni, 's egynehány font vért kell lecsapolni.

Ha hogy a' köhögés meghűtéstől származik, azon kell iparkodni, hogy a' visszaverődött párolgás ismét helyreálltassék, sőt inkább még nagyobb mértékbe elősegítettessék.

Annak okáért gyakorta kell az állatot vakargatni, meleg rongyokkal, posztó darabokkal dörgölgetni.

Ugyan akkor izzasztó főzetet is kell nékie adni; 's ezt így kell készíteni: egy pár maroknyi száraz bodzavirágot vesz az ember, ezt két itsze forró vízzel leforózza, egy pár kalán fenyőmag liktáriumot vegyít hozzá, azután mind ezt befedi, 's messzelyenként adogatja az állatnak.

Ha a' kehes köhögés száraz, egynehány marok fejemálya füvet, papsajt virágot, 's bojtortjány gyökeret két itsze vízben meg kell főzni, 's ehhez mézet vegyíteni, 's belőle messzelyenkint a' marhának adogatni,

Vagy 2 lat tengeri csillát,

3 lat ökrfark kórót virágostól

3 lat vadmustárt, mind ezt porrá kell törni, liktáriumá csinálni, 's napjában 3 kalánként beadni.

Jó hogy a' közönséges vöröshagymalevet, vagy még jobb tengeri csilla levét mézzel vegyítve használ az állatnak a' gazda. Vagy

4 lat árongyökeret,

4 lat örvénygyökeret,

3 lat ammoniak mézgát vagy gummit,

8 lat csudásót;

mind ezt jól porrá kell törni, 's napjában négy kanálnyi vízbe beadni.

Ha azonban az állat köhögés közbe húzós 's nyálkás nedveséget vet ki, akkor azon kell lenni, hogy ezen nyál még jobban felolvasztassék, Ezen cél elérésére, az ember

Egyébként, igen kell vigyázni, hogy a' marha semmiképen meg ne hűtse magát, sőt inkább azon kell iparkodni, hogy állandó gőzölésben legyen, azért mindenkor csak langyos italt kell adni, 's e' célra igen jó ha egy pár marok árpát főz, 's ennek vizét adja italul.

Az eledelre nézve legjobb a' marhának a' jó zöld takarmány, vagy ennek fogyatkozásában jó széna. Egyébként ajánlhatók némely orvosok szerék a' XI. alatt, melyeket az ember saját állataltatása legjobban megkülömböztetni 's kiválasztani fog.

## 20. A' sárgaságról.

Nem egyedül, a' fő, hanem a' bőr is a' testen megszokott sárgulni, 's a' vizellet színe is sárga barna, ha a' sárgaság nagy erőben van. A' sárgaság az epe út bedugulásától szokott származni. Ez előtt ezt a' betegséget különféle szer-  
rekllel iparkodtak meggyógyítani, legjobb azonban:

4 lat szappan, 4 lat porrá tört rhebarbara,  
4 lat méz, 4 lat pityang extractust — (Eöwen-  
zahnfrant Leontodon). Ezen vegyítéket két  
itsze vízben addig hagyja melegen az em-  
ber a' míg a' szappan egészen felolvad, mind  
ezt jól össze kell keverni, 's reggel, délben

szürköt 's viaszt vesz, ebből izzó szénre vet  
egy keveset, 's ezzel az egész állatot kifűs-  
töli, 's úgy áll a' beteg állat mellé, hogy  
ezen felolvadó gyánta párát magába szívja.

Foganatosabb leszén még ez a' párolgatás,  
ha a' beteg marha' fejére valami ruhát  
borít az ember, 's a' füstölő edényt feje alatt  
tartja.

Ezen felolvasztó pára a' legrövidebb úton,  
a' lélekzés által a' mély gödörbe jut, 's ott igen  
hasznosan munkálódik, egyébként a' fön-  
n előhozott orvos szereket most is lehet hasz-  
nálni, mivel olvasztók.

Lehet még a' következő szereket is  
használni: 1 lat tengeri csillát,  
1 lat fokhagymát jól össze kell tör-  
ni, 's egy itsze vízben vagy még a' mi jobb  
ugyan annyi tejben megfőzni, ezután átszűr-  
ni kell, 's hozzá 1 lat tiszta salétromot kell  
vegyíteni.

Ebből bizonyos időközön megtartván egy  
egy keveset adogat az ember az állatnak,  
minekutánna egy pár halán mézet vegyített  
hozzá, mivel a' méznek felette olvasztó ereje  
van, 's ha épen akarja az ember nem cse-  
kély haszonnal egyedül mézzel adhat vizet  
az állatnak ital gyanánt, de lágy melegen,  
mivel a' hideg igen ártalmasan munkálódik a'  
sérült melyre, 's ez az ital még hasznosabb  
leszen, ha salétromot vegyít hozzá.

Jó, hogy ha az állat gyógyítás közben  
egynehányszor hashajtó szerceket vesz be.



és este az állatnak beadni, 's ezt addig kell tenni, míg a betegség megszűnt.

Eledelőül könnyű emésztésű leforrázott fűvet kell adogatni, 's e' közzé pitypanggyökeret vágdalgatni.

## 21. A' bél köszvényről vagy kolikáról 's görcsről a' borjúknál.

Mind a' nagy mind a' fiatal marha gyakorta szokott bélköszvényben kinlódni. — Az állatnak nem kell a' takarmány, fűradt, vakargat, tapos a' lábával, hasa felé nézget, hátulsó lábaival feléje rugdos. Lévetimágit, forgatja, 's nyugtalanul hirtelen felugrik. Állandóul nyughatatlanság látszik a' marhán; dereka felemelkedett, 's a' hasa behúzódtott. Gyakorta hideg verejtékkel van befedve, fála, szája, szarva, lába hideg, 's gancjólása nincs.

Ha a' torka forró, a' hasa felpuffadt, 's verejtéke hideg, akkor bizonyos, hogy már a' belekbe gyulladás fészkelte magát, 's az állat úgy szolja oda van.

A' bél köszvény származhatik e' következőktől.

1) A' takarmányban való tisztátalanságtól, p. o. ha benne homok, por, vas, szög 's holmi csomókók vannak.

2) Méreg vagy felette erős orvos szerek által.

3) Meghülés vagy a' visszaverődött izadság miatt.

4) Megzabalástól.

5) Szelek szorulásától.

6) A' gyomorban vagy a' belekben tenyésző giliszták által.

7) Hosszasan tartó dugulástól.

8) A' beleknek csomósodása, vagy rend nélkül való összekanyarodása által.

9) Külső erőszakoskodások által, p. o. ütés, lökés, szurkálástól.

10) A' belekben meggyült csipősegektől.

11) A' bornyúknál a' görcs sok szopástól szokott származni.

Az illy sok eseteknél, melyekből a' bélköszvény származhatik igen nehéz valódi okát felfedezni. Ha tehát, meghülestől, dugulástól vagy megzabalástól, vagy más ezekhez hasonló okokból származik, tehát legalább a' marha tulajdonosának kellene azt tudni, kinek gondosan kell marhájára vigyázni. Ha nem tudja a' gazda az okát, a' leg is legelső 's legszükségesebb egyszer'smind, hogy az állatnak klistyét adjanak, 's ez előtt már jól békent kézzel, a' végburkából az elrejtett gancját hivegye, ezután pedig a' következő orvosszert adja:

2 lat terjék,

1 lat sevenfa (Sevenbaum)

1 lat szappan,

2 lat ürm extractust, 's mind ezt vízzel meghígítani kell.

Ha az állatnak nincs forrósága a' legjobb borban adni.

Vagy pedig adjon a' gazda

1 lat sáfránt

1 messzely borban.

Vagy pedig egy pohár sósvizet, mely a' bésózott hústól megmaradt.

Klityél gyanánt pedig legjobb, ha egy itsze friss 's még meleg vizelletet ad.

Vagy főzzön meg egy itsze vízben:

1 lat szappant,

2 lat kőménymagot. Ezt átszűrván lágy melegen fecskendezi be.

Egy itsze víz lágy melegen, 's egy pohár jó olaj is igen alkalmas a' klityélézésre.

Hasznos még ha egy itsze vízben 2 lat dohányt és 4 lat szappant főz meg az ember, és az említett célra használja.

A' klityélt mind addig kell, de mindenkor idő vártatva adni, míg ganéjolás nem következik, hogy ha pedig a' marha ganéjolt, többnyire megszűnt nyavalyája is.

Ha a' házi gazdának van olyl készülete, hogy dohány füsttel adhat vele az állatnak klityélt, tehát ez, minden ismert módok és szerek között a' legfoganatosabb.

A' klityélek közé lehet sydenham fájdalom enyhítő csöppeiből is mindenkor vagy harminczat vegyíteni.

Egyszer smind eret is kell az állatnak vágni, 's ha ütő ere nagyon sebesen ver, annyira hogy gyuladástól lehetne tartani, tehát az ér vágásokat ismételni kell.

Jó hogy ha az állatnak leforrázott széna polyvát rakogatnak hasára.

Hogyha a' bélkőszvény valódi okait nem tudja az ember, azonnal ahhoz lászson, hogy a' gyuladást vagy a' fenét akadályoztassa.

E' baj elmellőzésére legsikeresebb szer két itsze vízbe lassan lassan

2 lat vitriololajt csöpgtetni,

1 lat sydenhamnak fájdalom csillapító csöppeit, 's mind ezekhez

4 lat mézet vegyíteni, végtére pedig

1 font csúdasót felolvasztani.

Ezen hűtő 's gyuladásokat ellenző szerből minden két órában egy egy messzelyt kell beadni.

Ha a' bélkőszvény valami erős szerektől p. o. méregtől származik, a' mit legkönyebben a' hasnak fölpuffadásán, a' nyelvnek, szemnek és toroknak vörösségén és gyuladásán lehet megösmerni, olyankor mindek előtt a' méregnek bébonyolítására kell törekedni, 's azért mennél több nyálkás levet lehet kell a' marhának beadni, a' legközelebbi a' faolaj, tej, főtt lenmag, vízben főlvasztott mézga, vagy enyv.

Ha a' bélkőszvény meghűléstől nem származik, mindek előtt az izzadás helyyre állításáról kell gondolkodni. Az állatot olyankor meleg takarókkal kell fedezni, leforrázott széna polyvát rakogat az ember a' hasára, vagy pedig tüzes vasra vetett szurokklal és fenyőmaggal füstölgeti.

Belsőképen pedig a' következendőkét adja:



- 1 messzely bor,
- 1 kalán bodzaliktárium,
- 2 kalán fenyőmaglitérium,
- 1 lat bűdöskő.

Vagy: 1 messzely bor,  
2 lat szarvas szarv spiritus,  
és 3 kvintnyi kánfor.

Ezt a folyadékot annyiszor kell beadni, a' mennyiszer szükségesnek látja a' gazda, továbbá nagyon hasznos, ha az állat szorgalmasan dörzsöltetik, és vakartatik.

Ha giliszták okozták a' bélköszvényt, azt legkönnyebben lehet azon észre venni, ha az állat hátulsó lábaival hasa felé rugdál, az alfélét dörzsöli, 's véghurkáját ki 's behúogatja, 's szélén valami fehér nedveség látszik.

A' giliszták ellen azokat az orvoságokat kell használni, a' melyeket már felhoztunk a' VIII. alatt.

Ha elakadt szelektől erednek a' bélköszvények, a' mit a' gyómornak mormolásán és zúgásán lehet észrevenni, akkor legjobb az állatot olly vízzel, mellyel az ember dohányleveleket forrázott le 's szappannal klistyéllezni, vagy jobb szekfűvirágot, kőménymagot és szappant megfőzni és klistyél gyanánt használni.

Illyenkor a' szenvedő állatnak jó, ha az ember egy pár lat terjéket, tarnics gyökeret, babérgyümölcsöt és ürmet ad. Nézd a' V. alatt lévő orvosszereket, mellyek mint szélhajtók főlhordattak.

A' bélköszvényénél, melly a' megzabá-

lástól veszi eredetét, legjobb minden szerék között a' klistyél, mellyet szekfűvirágból, kőménymagból, szappanból 's dohányból készíteni szoktak.

Az olly bélgyörcsnél hosszas dugulás az oka, mind azt lehet használni, a' mit eddiglen mondtunk.

Hogy ha pedig az illy betegségeknek okára nem lehet akadni, tehát ezeket a' szereket kell elővenni:

2 lat terjéket,

1 lat sáfránt, melegborba fölkeverni 's beadni.

Jónak mondják, a' kik tapasztalták, azt a' langyos melegségű sóvizet, melly a' hústól elmaradt, ebből egy jó pohárral kell beönteni a' marhának torkába.

Sohan ezt a' sósvizet a' melegen megszokták szárítani, 's úgy teszik el.

Továbbá apríts apróra hagymát, 's egy darabka fokhagymát, és egy fertály font szappant, 's főzd meg egy itze tejbe, 's vess még hozzá két maroknyi sót.

Ha vászon vagy széles posztó darabokat forró vízbe mártogat az ember, 's úgy rakosgatja az állat gyómra tájkára, igen jó, mivel ez által is oszlanak a' görcsök. Hogy ha a' bémártott rongy hűlni kezd, ismét be kell mártani, 's ezt a' bánás módját, mind addig kell folytatni, míg az ember enyhülést nem vesz észre. Sokkal fogatosabb még ennél, hogy ha megfőtt kását kevés kánforral ve-

gyítve rak fel az ember. Ha a kása hűlni kezd, fölmelegtetik.

Hasznos még a görösknél, ha széküvirágból vagy bodza virágból való theát terjékkel vegyítve, gyakrabban 's jöcskán öntöget az állat torkába.

Ha az állat ételhez való hajlandóságot mutat, csak keveset 's kevés ételt kell adni, 's a vizet egészenét vétvén bele, alkalmaságot kell tenni az itatra. Igen jó, hogy ha hozzá rozs lisztet, vagy megpirított fekete-kenyer darabokat vet belé.

A betegségnek meghaladása után az állatnak a következő hashajtó szert kell adni:

2 lat aloet, és

8 lat csudást.

A borjúknál előforduló hasragást, mely többnyire a sok szopástól szokott származni, mivel a tej a gyomorba egy csomóvá válik, illy módon kell megorvosolni:

Vegyél 1 lat magnesiát,

1 kvintnyi rhubarbát,

1 kvintnyi anismagot. Mind ezt por-törve vízben kell beadni.

Hogy ha szűcségesnek találhatik, tehát ezt a mennyiséget az ember minden két órában ismét adhatja. Olvassa el a gazda az 55 szám alatt előadott tárgyat a beteg borjúkról.

## 22. A' vízi kórságról.

Vagyon olly vízi kórság, mely az egész testen elhatalmazik, 's ez különféle okoktól származhatik. Ezen vízi kórságot arról lehet megismerni, ha hogy az ember az állatnak testét újjaiával nyomogatja, 's úja után mindenütt lehorpad, és egy ideig behorpadva marad.

Vagyon továbbá mejjvízi betegség, ezt az állatnak fekvésénél, mikor tudni illik a víz azon oldalra, mellyen fekszik folyik, felugrásánál pedig arról, hogy ide 's oda hajladoz, lehet megismerni.

Az egész test elgyöngölése, a' beleknek eldugulása, vagy daganatok 's kelések a májon, lehetnek a vízi kórságnak okai. Solizsor a' férgek, mellyek magokat a' belekbe vagy a' májba vonták, szerzik a' vízi kórságot.

A' vízi kórság gyógyításához legelső út, az állatnak megcsapolása, hogy a' víztől megmenekedjék, vagy a' vizellet útján kell iparkodni kihajtani, továbbá azon kell törekedni, hogy a' férgek kipusztításának, 's a' testet megerősítse az ember úgy, hogy ez a' veszedelmes nyavalya többet vissza ne térhessen.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ha mindjárt ollyan szerencsés is az ember, hogy az állatot a' vízi kórságból kigyógyítja, soha sem mellőzi, vagy fojtja el, ennek okát,



úgy, hogy a' baj ismét vissza ne térhetne. Ha tehát az állat ki van gyógyítva, legjobb, bizlalni 's levágni.

A' régi közönséges mód, mellyel a' vizi kórságot gyógyították semmit sem ér, mivel ez által a' bajt nem csak nem könnyebítik, sőt inkább nehezítik. Ez pedig abban állott, hogy az állat szájába egy régi sóprót dugták, 's az állat fejét lekötötték, azt gondolván, hogy így a' víz a' szájon kifolyni fog, de meg nem lehet fogni, melly úton folyhatna ki a' horpasz testből.

A' gyógyítás tulajdon módja e' következendő:

A' vizet egy Troikarral, soha sem egyszerre, csak lassan lassan lecsapolgatni kell, az orvoságoknak, mellyeket az ember használni akar, vízelletre hajtóknak kell lenni, de egyszer'smind erősítőknél, 's gilisztá 's féreg pusztítóknak, mivel nem lehet tudni, nem okozzák e' a' vizi kórságot férgek vagy pedig giliszták.

Ennek okáért e' következendőket kell venni;

3 lat porrá tört száslábú vagy pinzebogarat,

3 lat praeparált tengericsillát,

4 lat fényes kéménykormot,

fél font földi borostyánt (Giecoma hederacea) porrá törve, ezt mind jól összekeverve, mézzel liktáriumba kell csinálni, 's belőle reggel és este egy jó evőkalánnal be-

adogatni. Ugyan azon idő alatt míg az ember ezt használja, adjon minden nap az állatnak, másfél lat aczélpont,

két lat fűzfá kérget,

Mind ehhez még mint egy egy itsze vizet, mellye kényeső főtt, 's azon orvos szereket, mellyek VIII. alatt felhoztattak.

Egy más orvosi szer ez:

1 lat sálétróm karikácskák,

2 kvintnyí tengeri csilla,

1 lat gyömbér,

2 lat kéménykorom, háromszor kell

ebből napjában adni, de csak mindenkor két kvintnyit vízben.

Még ismét más mód.

Fenyőmag,

Bojtorványgyökér,

Petrezselyemgyökér, mindenikből 1 maroknyi.

2 lat petrezselyemmag,

4 lat czitvornag,

2 lat tengeri csilla,

6 lat fokhagyma,

1 maroknyi örvénygyökér,

3 lat kéménykorom,

2 lat cseresznyefa mézga, vagy Arabiai gummi.

2 lat tejczukor, mind ezt egy tiszta mozsárba finom porrá kell törni, azután fenyőmag liktáriumban összekevervén, napjában háromszor egy egy evőkanálnyi adogatni.

Vagy végy: 4 lat Velencei terpetint, dörzsöldt 's leverd-fel tojás sárgájával, vegyíts hozzá,  
1 lat porrá tört százlábú bogarat,  
1 lat porrá tört tengeri csillát, jó lisztet liltáriumá kell készíteni, 's felét reggel, felét este beadni.

Hogy az állat testében lévő víz, olly nyálkás és ragadós, hogy a vizellet útján nem akar elmenni, akkor e' következendő orvos szert kell használni:

- 2 lat Arabiai gummi,
- 2 lat tejczukor,
- 4 lat őrvénygyökér,
- 4 lat vad bükkönygyökér,
- 4 lat árongyökér.

Mind együtt porrá törvén, 's mézzel liltáriumá csinálván, napjában háromszor egy egy evőkalánál kell beadni.

### 23. A' vérhasról.

Lásd Nro 3 a' hasmenést.

### 24. A' férgekrol és más insectumokrol.

A' férgek különféle betegségeket de jelesen rühöt, 's koszt okozhatnak a' marhák-nál, tőlök származhatnak a' belkőszvény, vízi kórság 's több megszámlálhatatlan betegségek.

A' férgek, majd a' belekbe, majd a' gyo-

morba, majd meg a' májba szokták magokat fészkelni.

Ezek a' férgek szűrnak, fűrnak a' belekben, az állatnak minden tápláló, erejét megemésztik, úgy hogy nem kaphat semerre, sem testre, 's még e' mellett fájdalmakat kell szenvednie, úgy pedig hogy a' legjobb takarmánynál is sovány, és szomorú marad.

Az ismertető jelek, melyekről meglehetősen tudni, férgektől szenved é az állat, e' következendők:

- 1) Gyakorta szokta hátulját dörgölni, falhoz, fához, nem különben az orrárt.
- 2) Hasafelé harapdos és rugdos.
- 3) Sokszor nézegett hasafelé, 's a' szőre rendetlen föláll.
- 4) Minden jó takarmány mellett sovány marad.

5) Ha nagy fájdalmakat szenved, akkor összeomlik, hanyja veti magát, 's hirtelen felugrik.

6) Ganéjába gyakorta találtatnak férgek vagy giliszták.

7) A' ganéjjal holmi fehér nyálkamegy.

8) A' véghurkán sokszor fehér nyálkás hab mutatja magát.

9) A' marha igen gyakran tátogatja a' száját és ásítotik, és sokszor elalvva van nyelve bizonyos feje nyálkás nyuladékos tájéktól.

10) Ha a' marha az illy insectumoktól kínoztatik, mind ezen előhordott jelek, éhgyomorra szaporodnak és keményebbek.



11) Ha a' borjúk szenvednek ezen nyavalyában, akkor csak hamar szembetűnőképen megfogynak, megsoványodnak; nem kívánnak ételt; hasok fölpuffadt; nyugtalankodva fekszenek; álmokban föl föl ugranak, 's reszkedeznek; sokszor hasmenések van, melly maga magától meg meg áll; szemeik homályosak, 's sokszor nagy bővségben folyik nyál a' szájokon.

Hogy lehessen a' gilisztákat megölni, 's a' testből kiűzni, lásd VIII. alatt felhozott orvosi szerekből.

## 25. Az elveszet éték vágyásról, a' megzabálásról, gyomor fájásról és a' farkas éhségről.

Vannak több okok, mellyeknél fogva az állat elveszti éték vágyását.

1) Az elveszett éték vágyás közelgető betegségnek hirdetője lehet.

2) Lehet a' marhának a' szájában, fogaiában, nyelvén, torkában valami sérelme 's baja. Ezt könnyen észrevehetni az állaton ha mutat ugyan éték vágyát, de csak alig kap hozzá már is abba hagyja. Ennek okáért legjobb egész száját kívül belől szorosan megvizsgálni, 's a' gyógyító szereket azon bajok ellen kell használni, 's a' mellyeket föltalált az ember, a' fogmozgás ellen lásd a' 8, a' torok fájás a' 30, 's a' nyelven való férgek ellen Odik szám alatt fölhozott szereket.

Ha a' marha íjén, vagy máshol a' szájában találtatnának daganatok, kelések, patanások gyödlések, azonnal legjobb a' száját, mézzel és borral kimosni.

3) Ha a' marhának szájában kevés nyál vagyon, úgy bizonyosan bedugultak a' nyál források, 's ez által elveszti éték vágyását.

Ez ellen vegyél tárnagyökeket, sőt, és galgantot, 's mosd ki mind ezzel jól mindenütt az állat száját. Vagy:

vegyél sőt, fényes kéménykormot, 's apróra tört fokhagymát, 's ezzel dörzsöld egynehányszor az állatnak a' száját.

4) Nehéz munka után gyakorta megveti az állat a' takarmányt, hanem ha jól kipihente magát, önn magától megszokott tért éték vágyása.

5) Nem ritkán a' gyomortól is származhatik a' baj.

Megtörténhetik, hogy a' marha gyomor nyálnak híjával vagyon, vagy éppen az ellenkező, hogy tudniillik egészen ellepve van a' nyáltól. Ennek elmellőzésére néhány napig a' következő szerből kell az állatnak adogatni, hogy gyomra megerősödjék,

2 maroknyi ürömöt,

1 maroknyi tarnicsgyökér lisztet, egy itsze vízben megfőzni kell, 's még ezen vízben felolvasztani kell:

2 lat aloet, és

6 lat csudását, ebből este 's reggel egy egy fél messzelnit kell adni.

Jó még az is, hogy ha söt tarcicsgyölkér liszttel keverve nyálni adogat a gazda. Általában pedig megjegyezni kell, hogy ritkán fogja az állat étek vágyását elveszteni, ha gyakran nyálhat söt.

6) Gyakran megzabálja magát az állat, vagy mérleghez jut, vagy apró szöget nyel el a takarmányban, 's azt a bajt, mely innét szokott tamadni, gyomorfájásnak, gyomorgörcsnek, szívájásnak szokták nevezgetni.

Ebben a bajban az állat nagy fájdalmakat szenved, megvett minden eledelt, nem kérődzik, szomorú, fáradt, öszverőgyik, 's ritkán kell ismét fel, füle, 's orra majd hideg majd meg meleg, nehezen szív lehelletet, 's mivel a fájdalom igen nagy, verejtéke hideg, 's gyakorta nézegett arra a merre fájdalmat érez; gyakran fölkelni akar, de teste hátulját nem bírja.

7) Ezen bajnak okai e' következendők lehetnek.

a) Az állat eledelébe valamiképpen mérleghez jutott, vagy szöget, vagy más valami ártalmat nyelt el.

b) Gyomr. t hideg ital által valamely hirtelen megmelegedésnél meghűthette.

c) Szelek, dugulások 's csipőség is okozhatják ezt az ártalmas nyavalyát.

d) Ha az állat igen kabzsi és mohón evő, 's egy ideig nem evett, 's azután egy

portionál többet adnak egyszerre, úgy a' gymornak illy hamar megterhelése által akadályoztatik az emésztés, 's hirtelen halál követheti az illy megterhelést.

Már hogy ha valami betegséget többféle okok okozhatnak, tehát természetes, hogy nem lehet azonnal az igazi szerre akadni. Azért az illy esetekben csak a' legközségesebb szerkekhez kell folyamodni 's leginkább azon iparkodni, hogy állatnak mennél előbb hasnyílása legyen. Azon községesebb szerkek a' következendők lehetnek.

a) Az állatnak eret kell vágni.

b) Szorgalmasan kell klistyélezni szappanvizzel és olajjal.

c) 2 lat terjéket, és

1 lat szappant kell borban beadni.

d) Egy itze lenmag olajt egyszerre torkába önteni.

e) Szintén székfüvirág főzetet kell neki adni, 's ebbe csudasót olvasztani, úgy hogy egy óra alatt, mint egy 12 — 16 latot vegyen be. Ha így nem lehet hasnyílást szerezni, úgy le kell mondani minden meggyógyíthatásról.

g) Ha valami módon észre lehet venni, hogy a' bajnak oka az elrejtett szelek, akkor székfü virágból, galganyból és ürömből lehet theát készíteni, 's csudasót is benne felolvasztani, szorgalmasan klistyélezni.

10) Ha a' ganéjolásban volnának némely jelek, melyek azt árulnak el, hogy valami csipőség van a' belekben, 's ezek okozzák



a' fájdalmat, akkor az állatnak olyan gyógyító szereket kellene adni, melyek a' csipőseget befűvják, p. o. összetört tojáshéjat, vagy magnesiát mindennap két vagy három latot.

11) Ha méreghez jutott volna az állat, olyankor igen használatos az olajnak bétöltése a' torkon.

12) Gyakorta az állat a' farkas éhségtől szenved, az az: mindig és sokat ehetne. Az illy környülményekben rendszerint nagyobb az állat eledel kívánsága, mint sem a' mennyit táplálhatja kíván.

Hogy ha c' mellett az állat vidám, 's hűs, akkor nem kell semmitől sem tartani. Hanem ha sok és jó takarmány mellett soványodig, vagy ha azt veszi észre a' gazda, hogy a' takarmányt emésztetlenül bocsátja magától, akkor az állatot gyógyítani kell.

13) Az illyen állandó éhségnek okai, vagy a' giliszták vagy a' gyomor meggyöngült, úgy hogy az eledelt illendően meg nem emésztheti, vagy a' gyomornál, mely az eledel megemésztését előmozdítja eles és csipős.

14) Ha giliszták találkoznak, tehát azon szerekből lehet valamellyet használni, melyet a' VIII. latt főlhoztunk.

Ha a' gyomorban csipősség van, vagy gyöngye a' gyomor, 's ettől származik a' nagy étek vágy, vagy a' csipősség kihajtására vagy a' gyomornak erősítésére kell munkálodni.

Azért az állatnak szorgalmasan kell tartsigolyókról lisztet és sót adogatni, 's azon

kívül, mind addig míg az állat egészen meg nem gyógyul a' következő orvos szert adogatni.

Vegyél 1 lat galgangyökeret,  
2 lat vasport,  
1 lat gyömbért,  
2 lat tört tojás héjat, vagy készített osztrigateknő port,  
2 lat máj aloet;

mind ezt finom porrá kell törni, 's mézzel liktáriumá készíteni, 's reggel este felét beadogatni kell.

Ezt a' hasznos orvos szert, vagy minden nap, vagy csak minden második nap is lehet használgatni, mind addig míg az állat tökéletes egészségre nem kap.

Gyakorta elegendő, ha az állat naponként kétszer kap finom porrá tört tojáshéjat, vagy pedig vele 'olly vizet itatnak, melybe hamuszír olvasztott fel. — Ez a' két gyógyító szer, minden esetre elfojtja a' gyomorban elharapdozott és elterjedett gyakorta igen veszedelmes és ártalmas csipősegeket, és az ebből következhető dögleletes solkféle nyavalyákat.

## 26. Szembetegségek.

Hogy ha a' szempillák vörösek vagy folytak, ezen jelek belső forrásra mutatnak.

Annakokéért az állatnak valamely nyakerecn eret kell vágni, 's egy pár font vérért kifolyatni, 's hűtő italul árpaletet, melybe

összetört puskaport olvasztott-fől az ember, vagy pedig savanyú káposzta levét vagy eczet vegyített.

Nagyon foganatos a' következő hasajtó szer is:

2 lat Jalapgyökér, és  
6 lat keserű só; ezeket  
vízben felolvasztva 's elönt az állatnak torká-  
ba töltögetve.

Hogy ha valami éles nedveség olly ma-  
kacson fészkelte volna magát a' szemvidéké-  
re, hogy onnét elűzni nem lehetne, akkor  
mindenféleképpen arra kell törekedni, hogy on-  
nét eltávolíttassék.

Annakokért az állatnak valamelyik fü-  
lén a' szőrt leberetválni kell, 's a' körösbogár  
flastront szükséges tartani, 's a' hozott ho-  
lyagot mind addig szivárogtatni tartani ha-  
sonló flastron által a' míg a' szemek szem-  
betűnő javulás mutatkozik.

Hogy ha friss fővelen borjúhúst köt az  
ember melegeben még a' szemekre 's ezt ne-  
hány napig ismételi, tehát ez mind kihúzza  
a' forróságot, — 's ha a' szembetegségnek  
nem belső forróság az oka, tehát minden  
egyéb orvosi szerek nélkül meggyógyulnak  
a' szemek.

A' piócák is ha közel a' szemekhez ra-  
kattannak fel, 's hasznos szolgálatot tesze-  
nek.

Tanácsolom még azon fölül Goulard vi-  
zét, melynek készítése módját már előadtam,  
ezzel néha néha megnevesíteni kell a' sze-

metet, vagy benne áztatott rongyokat fölra-  
kogatni.

Ha valami foltok látszanak a' szemben  
azokat el lehet űzni, ha az ember fehér czuk-  
rot 's égetett timsót liszt finomságu porrá tör,  
és töltővön többször napjában, de nem hir-  
telenkedve a' beteg szembe fújdogál, vagy  
pedig ha tiszta tojás fejből habot ver, 's  
ezt vagy a' napon vagy valami meleg helyen  
megszáritja, hozzá czukrot vegyít, 's vele  
úgy bánik a' mint feljebb előhozott porral  
mondottam.

Tovább vegyél tiszta friss sótalan írósva-  
jat egy kanálnyi, keverj ehhez finom porrá  
tört borostyánkővet, keverd jól össze, 's egy  
lat szem nagyságu darabkát a' szembe ki kell  
kenni, de a' szemet azonnal befogni egy kéz-  
zel, hogy a' zsiradék a' szemet jól megjárja.

Homályos szemeket meggyógyíthatod, ha  
a' marhának gyakorta adsz bojtorván vagy  
terjék (Baldrian) gyökereket enni.

Nagy szedj erdei haggyát, rakd egy  
tiszta gyöles darabba, nyomod 's azt a' ned-  
veséget melly belőlök kifolyik tedd a' napra,  
hadd egynehány napig állani, 's azután kend  
be vele a' szenvedő szemet.

Ha hólyagot vesz észre az ember ugyan  
azon orvosággal gyógyíthatja-meg mint a'  
foltokat, csak hogy jobb még, hogy ha feje-  
czukor helyet sárga czukrot vesz az ember.

Az itt következők szert is igen dicsé-  
rik a' hályogos szem meggyógyítására.



Egy friss, most tojt meleg tojást kell venni, belé lyukat ütni, 's fejrét kifolyatni úgy, hogy sárgája a' vagy a' széke benne maradjon; azután gondolomra sőt vet bé az ember, 's addig rázogatja míg föl nem olvad benne, 's addig kell így banni, míg a' tojás egészen meg nem telik: most friss csöpüt, koczt vesz az ember, bételkergeti vele a' tojást, ezután reá teszi egy eleven szénnel megtöltött vas serpenyőre 's addig hagyja rajta, a' míg egészen megfeketedik. Ebből azután egy lencse nagyságú darabocskát finoman összetörni kell és az állatnak szemébe befű-  
ni, 's azt állítják: hogy ha az ember ezt a' bánás módot három napig egymásután folytatja, nem marad a' hályognak nyoma.

Jó szemvíz még a' következő is:

- 1 lat vörös réz vagy sárga rézpor,
- 2 lat salamia,

1 maroknyi oltatlan meszet, mind erre egy messzely vizet kell tölteni, hadd egynehány napig a' napfényen vagy a' kemenczén, és azután le kell önteni róla a' megékült vizet, 's használni, tudniillik vagy mosogatni vele a' szemet, vagy pedig rongyokra öntözve reá borogatni.

## 27. A' tagok kiszáradása ellen.

Vegyél:

- 6 lat medvezsirt,
- 6 lat borzssirt,
- 6 lat vadmacska zsirt,

2 lat mustármag lisztet, 2 lat másfél lat Euphorbiumot, 1 lat castor epét, 1 lat másfél lat borsot, mind ezen kemény szereket finomúl porrá kell törni, 's a' zsirba keverni, 's azután a' kiszáradni kezdő tagot, vele megkenni kell: 's hogy jó bésszív-hassa magát, tüzes vasat közel tartani kell.

Jónak tartják, ha zöld rozs magot szed az ember, ezt összetöri, levét kifacsarja 's friss még meg nem vizesített írós vajjal és sóval összekeveri, 's ezzel szorgalmasan keneti a' sinlődő tagot.

## 28. Az úgy nevezett pók, vagy holt tetem ellen.

1) Sült tojást kell metszeni 's melegen föltenni. Ezt mindennap mind addig kell véghez vinni a' míg meg nem gyógyul az állat.

2) Vagy vegyél összetört kánfort, melegvízzel fölkeveri, 's ezen vízzel borogatja az ember a' beteg részt mind addig míg a' holt tetem csoszlik.

3) Vagy a' Patikában kényeső flastrómot vesz, meleg mellett börré keni az ember, felteszi, egynehány nap múlva leveszi, 's friss flastrómmal békeni, 's ezt mind addig folytatja míg sükerét nem látja.

4) Vagy vegyél 8 lat erős spiritus vini rectificatissimi, ehhez 1 lat Vitriol spiritust vegyit. A' holt tetemről leberetválja a' szört,

's a' beteg helyet szünet nélkül kenegeti vele. Éjszakára felvagdalt vörös hagymát kötöz reá. Ha ezen szerre lágyabb lesz az ember, tehát egy darabka fával gyengéskén kell dörszólni, 's egy darabka ólmot reá kötni.

3) Vagy pörkölt vöröshagymát kell felrakogatni; azután főzz avas hájban krispányt, 's kend ezzel szorgalmasan a' holttestemet.

## 29. Kificzamodásról.

Lásd az 53dik alatt előhozott orvosszerket.

## 30. Összezúzásokról, sebekről, daganatokról, és fekélyekről.

A' zúzódásoknál és sebeknél mindenekelőtt alkalmaztatóbbak a' sóvíz és szappanspiritus, mely az 53dik szám alatt van előadva, 's a' vele való élésnek mindenkor fogamatját fogja tapasztalni a' gazda.

A' szappanspiritus gyűléseket is eloszlat, gyakorta minckelőtte felpattannának.

Ezen két szer használásánál semmi flastromok sem szükségesek.

Repedéseket legkönnyebben meggyógyíthatni óneczetel, ezt lehet vagy a' Patikában venni, vagy maga is készítheti az ember e' következendő módon, vegyen:

8 lat finoman megtört ezüsthobot,

1 font borecetet, 's öntse reá, 's hagyja meleg helyen 8 napig állani, hanem szorgalmasan kell fölrazogatni.

Ha használni akarja ezt az óneczetet, vegyen egy keveset belőle, öntse lenmagolajba 's kavarja egy darabka fácskával, 's ebből igen jó orvosló kenőcske fog válni.

Ha ugyan ezen óneczetből pálinka az az égett bor 's víz közé kever az ember, úgy készen lesz az úgy nevezett Goulard vize, melyet gyűléseknél, összezúzódásoknál, mérges keléseknél süketesen lehet használni.

Hogy valami sebet az ember jó béborítson és a' levegőnek szabad járásától megoltalmazzon, vegyen gyántát, viaszt és fagyút hasonló mennyiségben, keverje össze, 's olvassza föl a' tűzön, így belőle flastromot csinált.

Ha már felpattant fekélyvel kellene bánni 's bibelődni, minckelőtte már az előhozott gyógyító szereket használna az ember, vegyen terpentint olajt, 's ugyan annyi tojás sárgáját, kavarja jól össze, kenjen meg vele egy tépet rongyot, 's dugja be a' kelés üreségébe; ez a' gyűlést elősegíteni fogja, 's nem sokára gyógyulást okoz. A' tépet rongy felibe a' fölül előhozott flastromot kell tenni.

Vadhúst elavult régi keléseknél az Aegyiptomi balzsammal lehet kiirtani. Lásd a' XIV. alatt lévő orvosszerket, hol az oszlató, és gyógyító szerek bőségesen vannak előadva.



### 31. A' kőrmöknél támadó daganatok-ról és sebekről.

1ször: Ha a' marha szögbe tapodott, mindenekelőtt azon kell iparkodni, hogy az ember ezt egészen kivége, azután csöpögtessen, myrha 's aloetincturát a' lyukba, vonja bé a' sebet viasszal és kösse ily móddal a' meggyógyulásig mindennap be.

2ször: Nedves, tisztátalan 's mocsáros legelők, gyakorta különféle kőrm betegségeket okoznak az állatoknál. Nem különben a' kövecses legelők. — Sokszor a' lábakba és a' kőrmökbe vonúl valamely betegségnek az anyja.

3ször: Ha a' marha kőrmei között repedések támadnak, vegyél ön ecetet, és egy harmadrész lenmagolajt, kavard egy darabka fűcskával jól össze, mind addig míg belőle tiszta sárga kenőcs nem lesz, azután kend bé vele a' repedéseket, 's azután kösd bé a' lábat rongy darabokkal.

Azonban minekelőtt ezt használjad, a' lábat mindenkor férjfi gyermek vizelettel kell kimosni.

4ször: Gyakorta kőrm daganatra kap az állat, mely legjelesben a' kőrmnyílásokban mutatja magát, 's a' melynek minden vidékben úgy szólván más meg más neve szokott lenni.

A' mint ezt észreveszi a' gazda azonnal lüti 's oszlato szerkezhez folyamodjon, egyébb-

ként hosszas és bajos gyógyítású sérelem támad belőle.

A' legelső hogy a' kőrmöt azonnal férjfi gyermek vizelettel mosogassa meg az ember, 's leginkább a' kőrmnyílásokban. Ezután vegyél szappanspiritust, nedvesít meg vele rongyokat, 's rakogasd a' kőrmnyílásokba, kösd bé az állat lábát 's állítsd az állatot száraz helyre. Minden órában meg kell a' rongyokat nedvesíteni. Vagy vegyél egy itsze jó borecetet, olvassz föl benne 3 lat salmiakot, 's ezzel báj épen úgy, mint a' szappanspiritussal.

Szintén úgy lehet használni a' meszes vizet, vagy néha néha a' kőrmöket meszes vizzel mosogatni.

Ha azonban a' sérelmet ily módon meggyógyítani nem lehetne, a' mi azonban ritkán fog megtörténni, akkor lágyító szereket kellene használni, hogy a' sérelem fölfakasszassék 's meggyúljon.

Azért vegen az ember fejezmályva kenyőcsöt vegyítse össze disznózsírral, 's kenegesse vele szorgalmatosan a' sérelmet. Egyszer'smind lágyító borogató szert kell főzni, a' mint ilyeneket a' XIV alatt fölhoztunk, az ilyekkel az egész lábat körültekertetni kell.

Ha a' helés megnyílt, tehát tépett gyócsot kell tenni a' nyílásba, 's oszlato kenyőcsel kell bekenni mind addig míg a' sérelem meg nem gyógyúl.

Hogy a' gyógyítás alatt az állatnak az istállóba 's száraz helyen kell maradni, 's lá-



bát szorgalmasan békötve kell tartani, azt minden gazda magától átlátja.

### 32. A' fülkelésekről, 's fülféregről.

Bogarak és férgek gyakorta az állat füleibe rakják tojásaikat, ezekből azután férgek támadnak, melyek az állatnak nagy fájdalmakat és végtére keléseket okoznak. Ezen bajt arról lehet észrevenni, ha az állat fejét ide 's tova hánnya veti. 's hátulsó lábaival füleit akarja vakargatni.

Az ilyl férgek az által lehet megölni, ha hűdöskő virágot faolajjal vegyít az ember, 's ezzel belőlről békeni a' fület.

Ha a' férgek a' fület már igen kezdték sértegetni, akkor ónczetet kell venni, 's ezt azon keverékkel megnedvesítve a' fülbe rakosgatni, 's napjába egynéhányszor ismételni.

Ha valami gyűladás látszik a' fülön akkor legjobb a' fület meszes vízzel először kimosni, 's csak azután a' spongiát a' fülül előhozott keverékbe mártogatva a' fülbe bétenni.

Mind addig míg ezen orvosszerek használatnak bekötve kell tartani a' fület.

### 33. A' szarvaknak töredezéséről és meghasadásáról.

Ha valamely szarvas marha úgy töri le a' szarvát, hogy a' letört darab még rajta csügg, tehát a' vért sós vízzel és eczettel lemosni kell, 's a' letört darabot jól helyére nyomja, enyvet megmelegít, a' repedéseket vele megkeni, 's körülötte rongyot köt. Ha mind ezt hamar és ügyesen teszi a' gazda, gyakorta rövid idő múlva meggyógyul.

Ha pedig a' letört darab egészen lecsett, akkor is úgy kell bántani mint feljebb mondtam; de ritkán olly szerencsés az ember, hogy a' már egyszer végképen letört darabot meggyógyíthassa, főképen az eltörés után, még melegen nem alkalmaztathatja oda a' szarvat.

### 34. Megmerevedett tagoknak kigyógyításáról és helyre állításáról.

Vegyél ruta, katalin 's téglá olajt, mindenikből ugyan csak egyforma mennyiséget, 's kend-meg ezen kenőccsel igen gyakorta a' megmerevedett tagokat.

Vagy mosogasd a' tagot hangyaspiritussal napjában többször.

Vagy vegyél 6 lat terpetinolajt, 's keverd össze két tojásnak sárgájával, egy itsze jó törköly pálinkával, adj hozzá 1 kvintnyi



kánfort, 2 lat salamiat 's keverd jól össze, 's kenegesd gyakorta vele a' sinlődő tagot.

Vagy használd föld fenyőmagot egy itszét jól megtörve, tedd két itsze jőféle pálinkába 's hadd negyvennyolcz óráig melegen állani, ezután olvassz fel két font sótalán friss írósvajat, 's ha már a' meghülésben állapodni kezd, akkor keverj hozzá spiritus vinit, ebből azután jó kenyőcs fog lenni.

Ezután a' zöld fenyőmagot elvetni kell, 's csak minden harmad vagy negyed nap kell kenegetni. Lásd a' kificzamadásról szóló szereket, hol többek találatnak mint in erősítő szerek fölhozva,

**35. Orvoság olly borjúknak, melyek a' sok szopástól megbetegedtek, vagy hasmenést kaptak.**

Sok szopás által a' téj' tőrővá lészen a' gyomorban, és ez a' borjúnak halálát okozhatja. De ezen igen könnyen és egyszerű módon lehet segíteni, ha egy pár maroknyi sőt fölolvaszt az ember egy kevés vízben 's ebből minden fél fertályni órában egy egy kalánnal beönt a' borjú torkába. A' só eltávoztatja a' forróságot, akadályoztatja a' rothadást 's fölolvasztja a' küvérségeket, hasnyilást okoz, 's egy bűdös ganéjolás által ismét meggyógyítja a' borjút.

Jó, hogy ha mind e' mellett naponként egy pár kanál Magnesiat ad be néki az em-

ber, melly a' gyomorban meggyűlt savanyúságot elnyomja.

Hasznos és sikeres, ha friss tojást egészen a' mint van, héjától a' torkába tol az ember.

Sikeres még a' következő szer is:

1 lat magnesia,

1 kvintnyi rhebarbara,

4 kvintnyi anisagi. Mind ezt porrá kell törni 's egyszerre beadni. Ha szükségesnek találja a' gazda, még egyszer beadhatja, még minden második órában, vagy minden nap a' meggyógyulásig.

Lásd azon orvosszereket, melyeket a' X. alatt felhoztunk, meg ismét azokat, melyekről Nro 3. a' hasmenés iránt értekezünk.

**36. Szerek hogy a' tehenek önmagukat ki nem szopják.**

Az olly teheneknek, melyek ön magokat szokták kiszopni, közönségesen süldiszno bőrét, vagy apró szöggekkel megrakott bőr darabot kötnek a' szájára, hogy így tölgyét szurkálva, maga magára vigyázzon, hogy ne érjen hozzá.

De az itt előadott szer is igen fogantatos szokott lenni: vegyél igen bűdös tőrőt, 's csinálj belőle a' legsavanyúbb boreczettel pépet, és kend bé vele a' téhennek tölgyét. Ezt a' rossz szagot ki nem állhatja a' marha 's abban hagyja a' szopást.

### 37. Szer a' téjnek hibáji ellen.

1) Ha a' téj savanyú lészen 's azonnal összemegy.

Vagy tisztátalanok és savanyúk az edények, vagy pedig forróságban szenved a' tehén.

Ekkor a' tehént érvágás által néhány font vérétől megfosztani kell, 's fenyőmag lisztet és salétromot kell beadni, 's ha ezen orvos szer után sem változik egy pár nap múlva a' téj, akkor hashajtó szert kell neki adni, ezt pedig

2 lat aloe,  
és 4 egész 6 lat keserű sóból, vizbe fölolvastva kell készíteni.

2) Ha a' téj megkékül, ennek tisztátalan edények, dohos, nedves kamarák 's rossz takarmány lehet oka. Ha a' hibának az oka a' tehénnek egészségbeli állapotja, tehát néhány nap reggel éhgyomorra egy messzely sürt kell neki adni, egy kalán terjékkel 's egy kevés sóval fölkeverve, de minkeelőtte beadná az ember vagy két óráig álni hagyja.

Vagy vegyél

1 kvintnyi vadbodza liktáriumot,

1 kvintnyi tömjént,

1 kvintnyi myrhát, és két darab fehér kenyér között reggel éhgyomorra kell beadogatni.

Vagy vegyél négy maroknyi cserfalevelet és ugyan annyi cziczfark kórót.

fél font vérfügyökeret,  
egy fertály font timsót,  
egy fertály font vörös boluszt, mind ezt porrá törvén, belőle naponként 2 latot lehet a' marhának beadni eczetben.

5) Ha a' téj keserű: akkor vegyél  
2 lat Angelika gyökeret,  
2 lat császárgyökeret (Meisterwurzen)  
2 lat Eberggyökeret (Carlina acaulis)  
fél lat fehér kömény magot,  
fél lat vadbodza liktáriumot,  
fél lat Maxtixot,  
fél lat tömjént, és  
fél lat myrhát,

1 lat kánfort, és ebből négy vagy öt egymásra következő napokban reggelenként egy egy latot kell adogatni két megnevesített kenyér szeletek között.

Ha a' téj véres, a' nélkül, hogy az ember valami gyuladást látna a' tölgyeken, ennek oka, vagy hirtelen ugrálás, vagy pedig más valamiféle fölmelegedés lehet az oka.

Ekkor a' tehénnek saját vérestejéből egy itszét és egy messzely eczetet vegyítve kell beadni.

Vagy keverj egy itsze téjjel,

1 lat salétromot, és

1 lat tört tojásheját, 's ebből adj bé naponként háromszor.

Ha valami daganatot lát az ember, 's melegséget pirosságot vesz észre a' tölgyeken, következendöképen ez az oka a' véres téjnek; akkor a' tölgyet csak fejemálya kenőcsel,



melly disznózsírral van vegyítve; kenegeti az ember. Vagy pedig lágyító borogatásokat, mellyek a' XIV. alatt fölhordattak; csinál az ember.

5) Ha a' tejfölnek van hibája, hogy belőle nem lehet vajat csinálni, tehát a' köpülésnél a' tejföl mennyiségehez képest egy messzely vagy egy itse eczetet kell önteni, vagy 1 lat timsót, vagy egy pohárka pálinkát, a' tejfökhöz, mellyet azonban az ember elébb megmelegít.

A' tehénnek pedig napjában háromszor vagy négyszer a' következő porokat adogatja bé az ember:

Bántott sóskafevet,  
Cziczfark kórót,  
és csalánt, mindenikből négy négy maroknyit,  
fél font bűdöskövet, mind ezt össze vegyíteni kell 's porrá csinálni.

6) Ha a' tehénnek igen szemlátomást fogatkozik a' teje, 's egyéb betegséget nem vesz rajta az ember észre, akkor mindenk előtt jó takarmányról kell gondolkodni p. o. árpa malátát, főzött babot, borsót és ehhez hasonlót kell adogatni, 's azonkívül minden nap reggel, délben, estel, egy órával az evés előtt egy egy maroknyit kell adni, mind addig míg a' teje megtér;

egy fertály font fejr tarnics gyökeret,

egy fertály fejr mályvaggyökeret,  
négy maroknyi kőlóherét,

fél font ánist, és köménymagot,

egy maroknyi sadéfát,

1 font konyhasót,

1 font megszítált fahamut, mind ezt jól össze kell keverni 's porrá csinálni.

Mogyoró virág is, ha a' tehénnek adatik nagy hasznót szokott hajtani.

Gyakorta a' tehenek gyors vagy hirtelen megfogyása valami hosszú betegségnek hirtetője, annak okáért igen hasznos, hogy ha a' tehénnek azonnal hashajtó szert adnak bé.

Ha belső forráság emészténé meg a' tehén tejét, akkor naponként a' következő orvos szert kell adni:

két itse aludt tejet,

két lat salétromot.

Ha forró viz páráját a' tehén tölgyére gőzölgetőti az ember, gyakran helyre állítja a' tejet.

Szinte olly jó, ha a' tehénnek gyakran adnak köménymagot és köményfüvet.

Lehet még a' tölgyet nyers báránybőrbe bétakarni.

Nem árt és gyakorta hamar a' czélhoz vezet, ha a' tehénnek csalánt adnak eledélül.

De mindenek előtt arra kell vigyázni a' tehenes gazdának, hogy tölgye mindenkor jól kifejtessék, mert ez mind arra, hogy a' tej megszaporodjon, szol arra, hogy meggyölve bajt ne okozzon, szolgál.

### 38. A' torok fájásról, és torok gyik- ról.

Ez igen veszedelmes és néhezen gyógyítható betegség, mivel itt gargalizálással és fecskendezésekkel, nem lehet az állatot, úgy mint az embert gyógyítani, 's ha a' nyaknak ikráshúsai olly gyűlésben 's olly igen megdagadvá vannak, hogy az állat nem nyeldekelhet, akkor már a' baj nagy és veszedelmes.

1) A' legszükségesebb hogy az állatnak azonnal valamelly nyak ere megnyitassék, 's néhány font vére lecsapoltassék. Ezen érvágásokat a' környüllállások szerint sokszorozni is kell néha.

2) Gyakron kell az állatnak dohánylevél főzelékből, melybe eczet és salétrom vegyítetett, adogatni, 's ha ez nem munkálódna úgy a' mint az ember kívánná, szappant is kell hozzá vakarni.

3) Ha még nyeldekelhet az állat, tehát a' következő orvosszerekből készült, hasajtó orvosságot kell adni:

2 lat aloet,

6 lat keserűsót, vízben fölolvastva.

4) A' száját szorgalmasan kell mosogatni boreczettel, melybe egy kevés mézet, kánfort és salamiát vetett az ember, 's ha a' szájába hólyagok találtatnának, azokat meg kell nyitni, — 's minden módon azon kell iparkodni, hogy ezen keverékből vagy a'

azáj kimosásnál, vagy máskor, valami az állatnak torkába jusson, hogy pedig könnyebben nyelhesse le, lehet egy kevés lágy meleg vizet hozzá önteni.

Mindennap kétszer vagy háromszor, ha csak lehetséges öntsön az ember, a' barom torkába

1 itsze aludt tejet, 's

3 lat salétromot.

Nem külömben sikereses szokott lenni méz salétrommal 's vízzel föleresztve.

Ha a' gyűlés már igen elhatalmadzott, csöpögtess

4 itsze vízbe,

2 lat vitriololajt,

4 kalán mézet, 's öntögess ebből naponként 3. vagy négy messzelyt az állatnak a' torkába.

Jó ebből a' keverékből a' szájba befecskendezni.

5) Lehet pioczákat, vagy hörösbogar flastromot is rakogatni az állatnak torkára, 's ugyan egyszerre több helyeken szór zsinórokat a' bőrön keresztül húzogatni, melyeket Egyiptomi kenőccsel kell megkengetni, hogy hamarébb munkálódjanak.

6) Mivel lágyító és oszlató borogatásokkal az állatoknál nem nagy hasznót lehet hajtani, tehát a' mennyire lehet a' bajon kenetésekkell kell segíteni. Ennekokáért a' következő keveréket veszi az ember:

fél font lenmagolajt, összevegyít

1 lat salamia spiritussal.

1 lat kánforspiritussal, és



lat öncézzettel, 's ezzel szorgalmasan megkenegeti a' nyakát, 's rongyokkal beköti.

Ezen fellül lásd azon orvosszereket, melyek XIV. alatt a' 11dik számmal előfordúlnak, 's ehhez hasonló több oszlató szereket, melyek ottan fölfordatnak, 's ha szükséges találma lenni a' 12dik szám alatt lévő oszlató szert kell használni.

Szükséges, hogy az ember néhány maroknyi nyers árpát és lénmagot megfőzzön; átszűrje, 's vegyítsen hozzá néhány kalán mézet és egy lat salitromot, 's adja ital gyánánt az állatnak.

Ha az állat ehetik, tehát sürű italt kell neki készíteni lisztből és vízből, és belé mézet keverni.

### 39. A' nyavalya törésről.

Ez a' betegség igen hasonlít ugyan illy nevű betegséghez, mely az embereknel is előfordúlni szokott. Ha a' baj a' velőben lévő hibától támad, akkor más mód nincs, mint a' hizlalóba vetni a' marhát, 's levágni.

De a' betegségnek okait nem lehet mindenkor előre tudni. Gyakran a' giliszták is okozhatják ezt a' betegséget. Ennek okáért azon orvosszereket kell használni, melyek a' VIIIIdik szám alatt a' giliszták ellen használhatók. Ha ezen orvosság kívánatos kimenetel munkálódik, tehát tudja az ember mi

okozza a' bajt és veszedelmet, következésképen könnyebben választhat alkalmas orvosszereket.

### 40. A' szédülésről.

A' szédülés a' velőben való hibától származik, 's ez ellen nincs orvosság, jónak tartják mindazonát, ha reggel, délben és este, mindenkor 20, levél szírontákok, másol békavirág, vagy kakasszárú muhar (*Ranunculus sceleratus Brennfraut Hasenfuß*) adnak bé.

### 41. A' nyelvrákról, vagy dögdaganatokról.

Ez olly ragadó nyavalya, mely csak majd nem észrevehetően áll elő, 's kimondhatlan gyorsasággal elterjed.

Az állat nyelvéen, és szájában fekete pattanásokat kap.

Ezt látván a' gazda, azonnal ha hozzá juthat, ezüstből készült fűrészkével vagy késcskével fakassza fel. Hanem más ércz nem alkalmas. Ha más mód nincs, vegyen egy darab kis ezüst pénzt 's azon csináljon raspollyal fogacskákat, csinálja bé fába, hogy könnyebben munkálódjon, 's úgy karcolja fel a' veszedelmes hólyagokat.

Hanem mindenekelőtt arra kell igen vigyázni, hogy az állat azon mérges nedvből,

melly a' pattanásokba 's daganatokba foglal-  
tatik semmit le ne nyeljen. Legjobb tehát a'  
marha száját posztó rongyal kiszáritani 's az-  
után eczettel jól kimosni, de ezen eczetet  
különösen illy módon kell készíteni:

2 Ísze eczetbe,

3 kalán mézet, és

2 lat sóspiritust kell önteni.

Lehet e' következendő vizzel is kimos-  
ni az állat' száját; tudniillik:

2 Ísze eczetet,

1 maroknyi söt,

egy fél maroknyi porrá tört borsot,  
egy pár fokhagyma czikkel apróra  
vagdalva.

Vad köménymagot,

Lavendulát,

Zsályót, és

kakuk fűvet, mindenikből egy egy  
maroknyit apróra vagdalva.

Vagy pedig naponkint háromszor vagy  
négyszer kell az állatnak nyelvét béborogatni  
myrha vagy aloe tincturával, vagy pedig olly  
pálinkával, a' mellyben Salaria és kánpör-  
sölő részekben felosztatva olvasztatott.

Ha ismét új pattanások és daganatoc-  
sák támadoznak, ismét úgy kell bántni, mint  
eleinte.

Ezenkívül naponkint kell az az állatnak  
adogatni, a' következendő nagy hasznú orvos-  
szereket.

1 messzely borecetet,

egy fél maroknyi konyha söt,

4 kalán mézet,

4 kalán lenmagolajt, összekeverve  
és fölolvastva adjon bé.

Kell még, ha foganatos előmenetelt kí-  
ván a' gazda marhájának gyógyításában, a' kö-  
vetkezendő klistyél is:

Sóvízből,

Eczetből, és

Lenmagolajból készítve.

Nem különben elkerülhetetlen az ide le-  
írt hashajtó szer:

2 lat aloe hepat:

4 lat keserűs vízben fölolvastva.

Vagy ha már a' daganatok és pattanások  
a' fölül előadott útmutatás szerint ügyesen  
megnyitattak 's kitisztítottak, minden kése-  
delem nélkül a' következendő pillulákat kell  
beadni:

Porrá tört contragyökert, és

Örvény gyökert, mindenikből öt  
quintnyit,

egy megszáritott és porrá tört ripe-  
rát,

mind ezt fenyőmag lliktariummal össze-  
keverni kell, 's belőle apró golyócskákat ké-  
szíteni.

Vagy vegyél:

1 lat Fecskegyökert,

1 lat mesterfűvet,



1 lat örvénygyökér, ,

1 lat angelikagyökér,

Főzd meg ezt 1 font rózsacszetben, mind addig, míg egy harmad része befőtt, azután vegyíts még hozzá 2 lat orvietánt.

Ezen keveréknek felét reggel éhgyomorra, 's a másik felét estel kell beadni, 's az állatot jó melegen betakarva kell tartani.

Az istállókat boreczettel, vagy fenyőmaggal, örömmel, örvénygyökérrel kell kifüstölgetni, 's mind ezekhez még egy kevés myrhát is kell vegyíteni, 's ezt a füstölést napjában kétszer vagy háromszor gyakorolni.

Italul a marhának olly vizet kell adni, mellyben nyers árpa 's lenmag főzetetett meg. Az italnak sűrűnek és nyálkásnak kell lenni; sőt átszűrni sem kell, mivel ez egyszerűs mind eledelül fog szolgálni és használatni.

Ha már az ember szembetűnő örvendetes javulást lát, akkor adhat már lisztet vízben keverve.

Egyébként meg kell még azt is jegyezni, a' mi igen természetes, hogy ha az ember az olly pattanásokat és daganatokat fürréssel fölkarcol, tehát a' karcolásokba szőr és eledel is megakadni szokott, ezeket tehát a' kimosás alkalmával, melly többször is megtörténhetik, eltávoztatni kell. Ha kaphatni ezüst ollót, minden esetre jobb volna az

olly hólyagos pattanásokat az eleven húsig levagdálni, akkor nem akadozhatna beléjük semmi tisztátalanság sem, melly a' gyógyítást csak kimondhatatlanul akadályoztatja és fölötte nehezíti.

Dögleletes nyavalyák' elterjedésekor nem elégséges egyedül azt tudni, miként kellesék a' beteg állatot gyógyítani, de elkerülhetlenül szükséges az is, mint lehessen az egészséges marhát a' ragadozó nyavalyától sikeresen megoltalmazni, megőrizni, 's a' nagyobb békövetkezhető kárnak útját állani. Ezen veszedelmes nyavalya, mellynek ártalmas voltát csak az előbb írtam le, 's előadtam mi módon mi úttal lehessék meggyógyítani, 1732 igen sok helyeken uralkodott, és a' falusi gazdáknak birtokában, kimondhatatlan nagy pusztításokat tett, pedig a' földművelőnek legnagyobb gazdagsága, az ép vonó marha, ha ezt veszedelem éri, mezei munkája azonnal megakad, és hátramaradást szenved minden tartóásaiban, nagyobb csapás még ha marhája a' dög által elesik, főképen ha nincsen módja veszedelmét azonnal kipótolni, természetes tehát, hogy marhájának megtartására törekedjék. — Hogy tehát az itt fölhozott veszedelmes ragadozó nyavalyától megoltalmazhassa, marháját a' következő módon kell vele bántani.

Mindenekelőtt a' marhának a' nyakán eret kell vágni. Ital gyanánt korpát kell vízben keverni, ehhez ásványos kristályt, 's mig savanyús nem leszén, eczetet önteni.

A' marhának a' száját gyakorta kell mosogatni a' következő folyadékkal: mely készítetik:

Boreczetből,  
Borsból,  
Sóból,  
Ördög-szarból, és  
Salamiból.

Az istállókat pedig gyakorta kell füstölgetni boreczetből, fenyőmagból, örvénygyökérből, ürömből 's kevés myrhából nem különben Sadefa leveléből álló keverékkel.

Hasznos és betegséget akadályoztató a' következő szer is; ha az ember az olyan helyeken, hol a' marha dög igen hatalmaskodik, reggel éhgyomorra az egészséges marhának a' következő italt adja:

egy fél lat rutalevelet;  
vagdalt fokhagymát,  
egy kevés fenyőmagot,  
fél lat kánfort, egy messzely vörös  
borba vet és ebbe áztatva, beadja.

## 42. A' szájban lévő úgy nevezett békákról, vagy nyelvpattanásokról.

Ez a' betegség a' nyelv fenétől vagy ráktól csak annyiban különbözik, hogy nem olly veszedelmes.

Gyakran kap az állat nyelvének különféle formájú 's színű hólyagocskákat, pattaná-

socskákat, 's sokszor még a' nyelve alatt is. Ez a' betegség az 1785 és 86dik esztendőben Német országnak sok 's Magyar országnak csak némelly részeiben dühösködött.

A' nyavalya általjában inkább bántotta a' teheneket, mint az ökröket, a' hólyagok a' nyelven fölül támadtak 's barnakék színűek voltak, a' mellyekbe vörösös nedveség találtott.

A' hólyagok ollókkal nyitattak meg, 's a' nyelv minden reggel és este boreczettel és konyhasóval mosattatott ki. Az evés után ismét, de csak egyedül tiszta vízzel mosattatott ki, hogy a' takarmány részecskéi 's egyéb tisztátalanságok, mellyek a' nyelvbe vagy szájba ragadtak, elvettessenek.

Hat vagy nyolcz nap múlva meggyógyult a' sérelem, az állat ezen baja mellett ép és egészséges maradt, az ökrök dolgozhattak és a' tehenek szokás szerént tejtezel.

Akkor tehát ez a' betegség nem volt olly veszedelmes és dühösködő mint 1732. Hanem, mivel eleinte valamikor a' barmoknál az ilyen betegség támad, tudni nem lehet, minő következtetési lehetnek, tehát bátorság okáért mindenkor tanácsosabb a' betegséggel úgy bánni, mintha a' nyelvfene volna.

Jó minden esetre, ha az illy betegségekkel olly szereket használ a' gyógyító, mellyek a' forróságot és rothadást akadályoztatják. Ennek eltávolztatására tanácsos egy pár maroknyi sóskát, savanyú lóherét és salátát



megfőzni, 's levét vízzel felhígítva a' marhának adni.

Hasznos ez is:

2 lat vitriolspiritust,

2 itsze vízbe keverni, 's napjában belőle többször adogatni.

#### 43. A' belső forráságról és gyúladásokról általjában.

A' tüdő, máj, lép, gyomor, és belek, a' vesék és a' keresztthártya, nem különben a' vizelleti edények némely okoknál fogva gyúladásba jöhetnek, 's ezen gyúladásokból, meggyulladás és rothadás támadhat, hogy ha a' gyúladás annak idejében el nem fojtatik és osztoltatik.

Már eleinte mindjárt a' bevezetéseknel megmutattam a' VII. alatt, mikint kellessék a' forráságot elfojtani, elűzni, 's az ütőéren (pulsus) hogyan lehessen megismerni, szin- te előterjesztett már a' VIII. alatt.

A' legközségsébb és általjában használható szerek a' forráságnak elűzésére, a' következők:

1) Mindenek előtt minden késedelem nélkül az állatnak a' nyákán eret kell vágni, 's a' mint a' betegségnek környüállásai, vagy az állat teste alkotása megkívánják, ezt az érvágást mind addig kell folytatni, még az

ember az ütőéren a' vérnek csillapodását észreveszi.

2) Adjon a' gazda egy itsze alutt téjben 2 lat salétromot, 's ezt mind annyiszor tegye a' mennyiszor szükségesnek találja.

Vagy vegyen 2 itsze boreczetet, 2 itsze savanyú káposztalevet vagy savót,

8 lat tisztított salétromot,

4 maroknyi vízben tört lenmagot,

4 kalán bodza liktáriumot, 's ebből vagy minden órában, vagy minden két órában egy messzelyt kell adogatni.

Lásd mind azon hűtő szereket is, melyek II. alatt előfordúlnak.

Vagy adassék a' marhának minden órában, vagy minden két órában alutt téjben, vagy savanyú káposztalévben 1 lat salétrom.

Továbbá hasznosab, és jó előmenetet ígérők még a' következő szerek is:

12 Itsze vízben hat óráig főzz,

fél font fejár mályvagyökeret,

1 lat lenmagot, ezt mind átszűrven hozzá,

2 lat salétromot.

4 kalán mézet kell vetni, ebből minden két órában egy itszét kell beadni.

Vagy vegyél 8 lat porrá tört osztriga csiga héját,

2 lat tisztított salétromot, és

1 kvintnyi kánfort.

3) Gyakorta kell az állatot klistyélezní,  
a' klistyélít így kell készíteni: vegyél

4 kalán mézet,

4 kalán lenmagolajt,

1 maroknyi sőt hozzá, ha mind ez  
jól fölolvadt lágy melegen kell vele klist-  
yélezní.

4) Táplálásúl a' mennyire csak lehetsé-  
ges egyedül kertifüveket kell adni.

5) Italúl főzzön meg a' gazda,

4 maroknyi nyers árpát, 's hozzá

1 lat salétromot tegyen, ezt mind  
addig kell főzni, míg az árpa pattogzani kezd,  
azután átszűrven, a' marhának belőle annyit  
kell adni, a' mennyit csak inni akar.

6) Néhány nap múlva egymásután min-  
den 4 órában 1 lat csudasót vízben fölolvast-  
va lehet adni, hogy ez által azon tisztátalan-  
ságok, melyek ne talántán a' belekben meg-  
gyűltek, részint meglágyitassanak, részint  
pedig kivitessenek, főkép hogy ha észreve-  
hetni, hogy a' nyelv gyökerén több tisztáta-  
lanság gyűlt össze, hogy ha az állat apeti-  
tusát egészen elvesztette, 's ha mind a' lehel-  
let, mind ganéjólása felette bűdös.

Minelutánna már a' csudasót használta  
a' gazda, akkor áztasson forróvízbe

4 lat mustárlevelet,

2 lat aloet, 's ha a' víz meghűlt szűr-  
je át, 's adja egyszerre be. Ezt a' hashajtó  
szert néhány napig egymásután kell ado-  
gatni.

7) Ha néhány nap múlva sem szűnik a'  
forróság, 's látja az ember hogy még sok  
tisztátalanság távozik a' marhától, akkor e'  
következendő szert kell adni:

12 lat tarnics gyökér lisztet,

4 lat salétromot mézzel liktáriumá  
kell csinálni, 's napjában háromszor egy egy  
dió nagyságú darabot kell nyújtani.

8) Ha már a' rothadás kezdett a' testben  
terjedezni, akkor az állat forrósága már igen  
nagy, az állat jobban izzad mint másszor,  
lehellete kimondhatatlanul bűdös, 's gyakor-  
ta az állat hátulsó része fölötté föl puffadt.

Olly esetben, hol a' test már elébb has-  
hajtó szerek által kitisztítatott, jó hogy ha  
az ember az állat italába salamiát vegyít.

Továbbá csöpögtessen az ember,

2 lat vitriololajt,

2 itsze vízbe, 's

4 kalán mézet vegyítsen hozzá, 's  
napjába messzelyenkint háromszor adjon be.

Az illy betegségeknel igen hasznos a'  
kánfor, mert ellenáll a' rothadásnak, maga-  
sitja az élet erőt, 's előmozdítja a' kigőzöl-  
gést.

Azért a' sinlődő állatnak napjában há-  
romszor, egyszerre 1 kvintnyit lehet adni.

A' China volna a' legtanácsosabb és hasz-  
nosabb, belső gyógyító szer gyanánt, ha  
tudniillik: ez megfőzetettnék, 's klistyélít gya-  
nánt használtatnék, hanem igen költséges.  
Helyette tehát legjobb fűzfa, és cserfa kér-



get venni, 's ürmet meg tarnicsgyökeret, mindenikből egy egy maroknyit, 's két itsze vízben meg kell főzni, 's belőle két vagy három messzelnit napjában adogatni. 'S ugyan csak hasonló lével kell az állatot klistyézni.

Ha ezen szerek által el nem nyomattatik, 'a' rothadás, tehát az állat minden ment-ség nélkül elveszett.

9) 'A' belső részek gyúladásának jelei 'a' következendők:

a) 'A' tüdő gyúladásnak.

Lásd ez iránt 'a' 43. szám alatt.

b) 'A' léggyúladásnak.

Ezen betegségben valami kemény daganatot vesz észre az ember 'a' hasnak bal oldalán az oldal bordák alatt, ha az ember az ütő erét vi'sgálja:

Az érütés erős, 'a' szomjúság nagy, 'a' nyelv fekete, 'a' lélekzés nehéz, félbe szakadozó. Ha az ember kezével azon helyre nyúl, 'a' merre 'a' lép' fekvése van, tehát az állat fájdalmát jelenti-ki.

c) Májgyúladásnak.

Többnyire 'a' máj 'a' léppel együtt gyúladásban szokott lenni.

'A' májgyúladást nehéz észre venni. 'A' jobb oldal 'a' rövid bordák felé feszült, ke-

mény, 's az oda tapintás fájdalmat okoz 'a' marhának: azért nem fekszik az állat jobb oldalán, mivel 'a' máj oda húzódna 's fájdalmat okozna. — Az első napokban lesüllyeszti fejét, 's igen keveset, vagy éppen semmit sem akar enni. 'A' lélekzés nehezen történik. Többnyire száraz köhögéssel vagyon egybekapcsolva, mely estvefelé nagyobbára nevelszik. 'A' nyelv száraz, sárgás, 's utoljára megfeketedik. 'A' szemek megsárgulnak. Az érütés sebes és kemény. 'A' szomjúság ritkán nagy.

d) 'A' gyomor és bélgyúladásnak.

Az érütés kemény és gyors. Az állat nyögve 's félbe szakadozva lélekzik, 'a' hasa földagadt, 's 'a' tapintást igen érzékenyen veszi. Félénken áll, földre hánnya magát, 's lábaival hasafelé rugdalózik, 's folyvást felé nézgel. Ételvágyása oda van, csak állandóan szomjazik.

e) Vese gyúladásnak.

'A' vesegyúladást arról ismerni, hogy az állat sokáig nem vizell, végtére pedig keveset. 'A' vizellet tűzvörös, sűrű 's nyálkás, 's 'a' betegség nevelkedésénél egészen megfekhedik, 's olyan mint 'a' víz.

Az állat kapáldozik hátulsó lábaival, melyek mint egy megmeredtek.

Derekhát felfelé tartja. Hogy ha csak egy veséje szenved, 'a' gyúladásban tehát csak

egy lába látszik meredtnék. A' bika marhánál a' vizelleti edények 's a' kerék fölötté felhúzódnak.

f) A' vizellet edények' gyúladásának.

A' tehenek bajosan lépnek a' hátulsó lábakkal, 's minden nyomnál sántítanak. Gyakorta meg megállanak, mintha vizelleni akarnának.

Az éték után való vágyakodás oda van, 's a' szomjúság pedig igen nagy. Néha a' méhanya vérzik is.

*Ide tartozó jegyzések.*

1) A' fennemlített forró nyavalyáknál, 's gyúladásoknál azon szereket kell elővenni, a' mellyek már előadattak. E' mellett olvasni kell mind azokat, a' mellyek a' máj rothadásról a' 45. szám alatt vannak.

2) Természetesen nagy különbség az, vallyon az állat forróságban van e', vagy gyúladásban szenved e' belső része, vagy pedig rothadásnak indult é.

A' mint tehát az orvos a' barom állapotját találja a' ként kell neki is az orvos szereket; vagy lasacskán, vagy pedig állandóan és erősen használni.

3) Szinte úgy van a' dolog az érvágással is. Vagy tudniillik csak egyszer, és csak kevés vér bocsátással nyit az ember eret, vagy pedig ismételi az érvágást, 's sok vért csapol-le. Ha már a' rothadás kezdette magát

béfészkelni, tehát soha sem kell olyankor eret vágni.

4) A' vese gyúladásoknál a' vizellet edények gyúladásánál a' fark' végén is lehet eret vágni.

5) A' vizellet edény gyúladásánál szükséges, hogy az állatnak árpa nyálkából mézzel vegyített klistyél adattassék a' vizellő edénybe.

Ha a' baj fölötté nagy, tehát chinát kell főzni, 's azzal fecskendezni a' vizellő edénybe.

6) Ha valamely belső rész gyúladása meggyűlésnek indul, 's a' gyűlés a' testben megfakad, akkor minden mesterkélés megszűnik. Ha azonban a' meggyűlés a' bőrnek indul, 's az ember valami daganatot vesz észre, tehát meglágyítására kell törekedni, annakutánna megnyitni, 's a' genyetséget ki nyomni.

7) A' máj 's lép gyúladásoknál a' megdagadt oldalra pióccákat, vagy kőpölgöző fejeket kell rakogatni.

**44. A' megzabálásról volt szó már.**



# 45. A' ragadozó tüdőrothadásról vagy a' tüdőgyuladásról.

## *Előre ellenző szerek.*

Hogy az állat meg ne kapja a' ragadó tüdőgyuladást, vagy legalább könnyen átlábolja, ha meg is kapja.

1) Az állatot és az istállót tisztán kell tartani, az állatot szorgalmasan mosogatni 's vakargatni.

2) Az istállót gyakran kell fenyőmaggal füstölteni, vagy tüzes vasra, vagy eleven szénre boreczetet önteni.

3) Az állatnak bőven söt adogatni.

4) Ha valami ragadós marha nyavalyáról hall valamit a' gazda, adjon az állatnak azonnal tarnicsgyökeret, fenyőmaggal és sóval vegyest mennél gyakrabban csak lehet.

5) Mindennap folkhagymát kell neki adni, 's az orrát vele dörzsölni.

6) Vagy használja a' gazda az 57. szám alatt lévő vér tisztító italt, 's azon marha porokból, melyek a' 60dik szám alatt vannak, leginkább a' harmadikát.

7) Minden másod nap meg kell az orrát terpentín olajjal dörzsölni.

8) Az ép és egészséges marhának a' nyakereén néhány font véret kell lecsapolni.

9) Hashajtó szert a' következőt kell beadni:

54 a' 8' lathészitet borkővet,

55 a' 4' lat aloe májat vízben felolvasztva,

10) A' sóval, tarnicsgyökérrel s fenyőmaggal való dötést egy bizonyos ideig folytatni kell, 's ha már semmi sem hallatszik a' marha dögről, tehát csak néha néha kell adogatni.

11) Hasznos az is, hogy ha az ember az állatnak szőrszálakat húzogat be, a' melyeket osslató kenyőcsel kenegett-bé, 's néhány napig folyni hagy.

12) Nem kell az állatot a' legelőre bocsátani, 's ottthon jó száraz takarmányt, 's tiszta vizet kell adogatni.

13) A' beteg állatokat, hogy a' többi marhára ne ragadjon nyavalyája, külön istállóba kell tenni.

Ha már elkapta az állat a' máj rothadást észre lehet a' következődőkön venni.

A' beteg állat szömörködni kezd, nehezen lélezkzik, a' lágyékokat sebesen mozgatja, forróságban jön — szárazan köhög és keveset, vagy éppen semmit sem eszik, hasonlóképen keveset, vagy éppen semmit sem kérődzik, szomjúsága éhségénél nagyobb, 's gannéja száraz.

1) Az első a' mit az illy marhánál enni kell, az: hogy a' betegség elején néhány szor eret kell vágni a' nyakán.

Ha azon oldalai a' merre a' tüdő szárnyak fektődnek felpuffadtak, tehát 20 piéczt kell alkalmaztatni; annakutánna le kell a' szőrt beretválni, 's kőrs bogár flastromot kell arra a' helyre tenni, de a' flastrom közé egy

negyedrészt kánfort kell vegyíteni, 's a hólyagokat, melyeket hús mint egy hat napig Aegyptomi kenyőcsel folyásban tartani.

Hasznos az is, ha szőrszínórokat húzogtat az ember.

Általában pedig mindent el kell követni, hogy a' betegségnek materiája a' test' külső részére jöjjön, mivel akkor a' gyógyítás sokkal megkönnyebbedik.

2) Főzzön a' gazda sóskát, útifüvet, 's tündőfüvet, mindenikből hat maroknyit, tegyen hozzá hat lat salétromot, 4 lat borkövet és 32 itsze vizet, szűrje azután át 's tegyen hozzá fél font savanyú mézet, ebből mint egy vagy két meszszelnyivel kell az állatot klistyézni.

3) Egyszer mind az állatnak naponként a' következendőt kell adni: Egy itszét a' fölül felhozott klistyél levéből:

egy fertály lat kánfort, a' mely elebb erős pálinkába felolvasztatott, fél kvintnyi salámiat,

1 lat magnesiát, ez mind jól összekevertetik, és az állatnak száján át, és telleséggel nem az orrán beadatik. De sokkal munkálódóbbak még a' következendő szerek.

4) Vess nyers gyántát izzó szénre, 's tartsd a' márhának orra alá, hogy a' gyógyító párat magába szívhasssa, ezt ismételni kell minden nap, és mivel az illy gőznek olvasztó ereje van, rövid idő múlva javulást fogsz tapasztalni.

Vagy vegyél:

2 maroknyi száraz bodzavirágot,  
2 maroknyi Sz. János füvet,  
2 lat terpetinolajt, önts reá két itsze forró vizet, 's hagyd ennek páráját az állat torkába 's orrába menni, vagy más szavakkal mondva, hagyd az állatot ezen gőzt beszívni. Hogy pedig ez annál hathatósabban történjék, bé kell az állat fejét borítani 's úgy elejébe tartani a' gőzölgő edényt.

5) Belsőképen ugyan akkor a' következendőt kell használni:

4 lat örvénygyökeret,  
2 lat gummi arabicumot,  
2 lat tejczukrot:  
2 lat hegyi szurok olajt,  
4 lat ibolyagyökeret, mind ezeket a' szereket elebb porra kell törni, azután jól összekeverni, 's egy kalán mézet hozzá tévén, liktáriumá csinálni.

Ezen orvos szerből a' beteg baromnak minden napon háromszor adni kell, egy egy kalányit vízben feleresztve.

Erre az orvoságra mindenkor egy meszszelnyit kell adni a' következendő italból:

1 font tisztá búza korpát,  
4 lat salétromot,  
6 kalán mézet meg kell főzni 12 itsze vízben.

Ha a' forráság ezen orvos szerék által lecsillapodik, hanem az állat még mindég nehezen lélekzik és köhög akkor ezt kell adni neki:



2 lat tengeri csillát,  
3 lat szén virágot,  
5 lat vadmustárt, porrá törve, 's  
vad bodza liktáriummal vagy mézzel, liktá-  
riumá csinálva, néhányszor napiában, egy  
tojásnyi nagyságú darabot kell beadni.

6) A' ki a' költséget nem sajnálja, ad-  
jon az állatnak china kérget mézzel.

7) A' költséges china kérget helyett lehet  
adni fiatal fűzfa kérget, a' facsákat levelével  
egygyütt igen szereti a' marhadarabot.

8) Némelyek azt vitatják, hogy a' tüdő ro-  
hadást azzal is meggyógyították, hogy fenyő-  
mag bokrokat, mindenestől, törvestől, leve-  
lestől, gyümölcsöstől hamuá égettek, 's be-  
löle lúgot csináltak, ebben salétromot ol-  
vasztottak fel 's, messzelyenként adogatták  
a' beteg marhának.

9) Azt is tanácsolták sokan, hogy pis-  
kölcz máját, (Hepar antimonii) adjon az em-  
ber mézzel vegyítve.

10) Italul árpa levelet kell az állatnak ad-  
ni, hogy egyszer mind táplálattul szolgáljon  
az árpát benne kell hagyni, sótt még árpa-  
lisztet hozzá keverni.

Lásd egyébként azon olvasztó szere-  
ket a' XI. alatt említettünk, 's próbálj meg  
közülök némelyeket.

11) Az ily betegségekben sinlődő szar-  
vas marhának igen hasznos, ha az ember  
egy rész gipsz kőport, egy rész korpát,  
egy fél rész konyhasót,

mind ezt jól össze kell keverni, 's mind ad-  
dig míg az állat meggyógyul naponként két-  
szer kell adogatni.

13) Ámbar azonban az új gyógyító mód,  
azért mivel a' czélhoz vezető orvos szereket és  
útmutatásokat hoz fel, igen ajánlatos, tudom  
azt még is, hogy sokan találkoznak olyanok  
a' kik követni nem fogják, mivel semmi ne-  
mü orvos Recepteknek hitelt nem szoltak  
adni, 's ezektől átaljában megvonják minden  
bizodalmokat, 's inkább maradnak az ócska  
's bizonytalan megörögzött gyógyítás módok  
mellett, ha csak ezer új receptekben nincs  
egy egész lajstrom felhordva, 's olyankor  
nekik mind egy, ha egy orvos szer javít,  
's a' másik ront, csak azok számosan legye-  
nek.

A' régi recepteknél találkoznak oly or-  
vos szereket, melyek éppen ellenkezőleg mun-  
kálódznak, 's még is gyakorta elővetetnek. A'  
tüdő rothadásnál olvasztó, hűtő, oszlató 's  
a' rothadásnak ellenálló szereket kell előven-  
ni. Nézze meg már most bár a' gazda az or-  
vos szereket és füvek különféle orvosi munká-  
lásáról írt czikkelyt, szután hasonlítsa ve-  
lek össze a' régi recepteket.

#### 46. A' marhadagról.

Ez oly marhanyalva a' melly ellen  
még bizonyos orvos szert nem találtak, mi-

vel még a' barom orvosok természetét nem ismerik tükéletesen. Ez a' nyavalya megfoghatatlan gyorsasággal szokott elterjedni, 's ritkán szokott valamelly istállót elkerülni.

A' betegség fő okát a' meggyült epének tulajdonítják, mivel a' döglött marhában természetek epe találtatik. De itt azt kell mondanom, hogy azt, hogy az epe annyira meggyül, maga a' betegség okozza, mivel úgy az olyan állatoknak is, melyeket minelőlté elesnek, le szoktak vágni, szinte sok epejeknek kellene lenni, ez pedig nincs.

A' legtudósabb legtapasztaltabb barom orvosok minden szorgalmas vi'gálatjuk mellett nem értek még eddig tovább, hanem csak azon vitatásig, hogy a' nyavalya gyúladási hidegleléshez igen hasonlít, 's azután rothasztó hideglelés lesz belőle. A' beleket átaljában ellepi, azért a' beleknek minden természetű munkálódásaik megszűnnek, 's így nem csuda ha az epe meggyül, mivel munkálódását, az emésztéshez szükséges kiömlését véghez nem viheti.

Ha ezen betegség ellen orvos szereket akar a' gazda használni, olyanok legyenek, melyek a' gyúladásnak és rothadásnak ellenállanak. 'S ezekhez tartoznak a' plánták országából minden savanyú növények: p. o. eczet, de legfőképpen a' savanyúságok az asvány országból, úgy mint vitriol olaj, 's spiritus, bűdösítő spiritus 's ehhez hasonlók. De ha csak legkevesebbet is iparkodunk ezen rettenetes pusztító nyavalya elnyomásán, te-

hát az olly szerekből nagy mennyiségben és sokáig kell adni.

A' betegség igen ragadós, de miként történik a' közlés és elhatalmazás, az iránt semmi bizonyost sem lehet még eddig mondani 's állítani.

Tudok én olyan eseteket is, hogy olyan marha is megkapta ezt a' nyavalyát, a' melytől soha sem hajtottak a' legelőre, hanem otthon tiszta istállóban, tisztán és jó egészséges takarmánnyal tartották. Mások ismét kihajtottak marhájokat a' legelőre 's a' betegséget meg nem kapták. Meg ismét mások kihajtották, 's marhájokra reá ragadott a' nyavalya. Ha egész istálló sor állana egymás mellett, meg lehetne látni, hogy majd itt, majd ott ütne ki a' nyavalya. Gyakorta három négy ház megmenekedett, 's a' marhára csak azután került a' nyavalya. Gyakorta az is megtörtént, hogy némelly házakkal teljeseggel semmi kárt sem okozott.

Ha valamelly istállóban kiütt a' nyavalya, ritkán marad valamelly darab megkímélve, 's száz darab közül alig lehet egyet számlálni, mely meggyógyul.

Bár mennyire legyen is ez a' nyavalya ragadós, még is már az állat belső alkotásának ezen nyavalya elfogadására kell alkalmaztattnak lenni.

Tapasztalásból tudjuk, hogy ez a' nyavalya a' marhánál szüntűgy mint az emberek-nél a' ragadós nyavalyák, napról napra nevelszik, 's azután megint fogyatkozik. A' ba-



rom, a' mellyet mindjárt a' nyavalya kitörésénél, vagy végén ér, nem tapasztalja annyira a' baj hatalmát, mint az, a' melly közép idején kapja.

A' fagy nem csak enyhíti a' nyavalyának hatalmát, hanem gyakorta minden vesze, delmet űz.

#### Ellenálló szerek.

1) Mind azokat a' rendszabásokat, mellyeket az ember v' tudó rothadásánál megtart-ezen nyavalyánál is meg kell tartani.

2) Minden nap 4 lat borkövet, 's általjában sok savanyú dolgokat, mellyek a' rothadásnak ellenállanak, kell az állatnak adogatni. Az ilyen nyavalyáknál ne hidje valaki, hogy 3 vadalmával megmentheti marháját a' nyavalyától; jó ellenben mennél több vadalmát savanyúsága miatt a' marhának adogatni.

3) A' borkő mindennapi használása mellett, mindennap lehet azon porból adogatni, melly a' 60 szám alatt fölhozzatott.

Ha a' nyavalya a' szomszédban uralkodik, tehát mindennap reggel két vagy három evő kalánnyi borkövet kell beadni, ha pedig már a' helyben pusztít mindennap nyolcz lat borkövet 's mindennap háromszor azon marha orvos porból, melly a' 60dik szám alatt van, és ezt folytatni kell nyolcz napig, azután csak minden másod nap kell adogatni, mind addig míg a' nyavalya megszűnt.

Mind e' mellett különféle savanyús szo-

reket lehet az állatnak adogatni, 's minden nap egy maréknyi sót takarmánya közé vegyíteni, nem különben az italába is lehet, eczetet, sárvót, savanyúkaposztát levét, 's több e' felét önteni, úgy mindazonáltal, hogy azt az állat szívesen igya, 's szomjúságban ne szenvedjen.

Lehet sós-kát a' takarmány közé is vegyíteni.

4) Az állatot nem kell közös kútból itatni.

5) A' legbiztosabb elleni orvoság az, hogy ha az első darab marhákat mellyek a' faluban, a' ragadós nyavalyában megbetegednek levágtatják; az egész falu közös költségére, 's mindenestől szőröstől, bőristől olyan helyen elásatják, a' merre semmiféle marha sem jár. Mert mennél több marha betegszik meg valamely helyen, annál dögletecesebb lesz a' nyavalya.

6) Kutyákat 's macskákat, mellyek egy házból a' másikba futkoznak, szaladgálnak, szinte nem kell tűrni, mivel ők a' nyavalyát egy istállóból a' másikba észrevehetlen át vihetik, főképen ha már a' szomszéd házban kiütt a' nyavalya.

#### Orvos szerek 's a' gyógyításnak a' módja.

Ha valamely darab marha valóban megkapta a' nyavalyát, tehát azon lehet megismerni, hogy keveset eszik, vagy már éppen

semmit, szőre fölfelé áll; fejét rázza, reszket, fejét leereszti, szomorú; tüzes könnyező szemei vannak, a' nyelv száraz és feketés, a' lélekzet rövid, 's többnyire mind a' nyavalya kezdetétől szárazon köhögnek. A' fejő marha néhány nappal az előtt tejét veszti.

Ilyen állapotban a' következők szerekhez kell folyamodni, a' melyekről 's tapasztalás tudja, hogy már magában a' nyavalyában sinlődő marhát megmentettek vele, 's a' melyek mind azon tulajdonságokkal bírnak, a' melyek alkalmatosak, a' fenét és a' rothadást akadályoztatni.

De mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a' következők orvos szerek mellett kell maradni, 's nem úgy tenni, hogy ma ezt, holnap azt adogatni.

1) A' marhának azonnal a' mint nála a' nyavalyának nyomait észreveszi a' gazda adjon hat lat borkőből álló hashajtó szert, minden órában, mind addig a' míg a' ganéjolás nem következik.

2) Ha az erítés gyors és kemény, vagy hogy ha a' hideglelés igen nagyon mutogatja magát, eret kell nyitni, 's az állatnak testi alkotásához képest 2 egész 4 font vérét csapolja le az ember. A' forrótság nagyságának, a' gyűladás magosságának, a' marha korának, és teljes vérűségének kell meghatározni, mennyi vérét kell kibocsátani, 's azt is meg kell jegyezni, hogy az érvágás a' betegség elején essen meg, egyébkint inkább ártalmas, mint

hasznos, ha már a' betegség folyamatjában történik.

3) Most már a' következők gyógyító szereket kell venni:

Főtt árpa nyálkát,  
1 lat tiszta salétromot,  
fél lat kánfort,  
1 lat vitriol spiritust,  
2 kalán borecetet,  
3 kalán mézet.

A' kánfort és salétromot előbb jól össze kell dörzsölni, azután jól összevegyíteni, 's belőle a' beteg marhának minden második órában egy kávés csészével kell adogatni.

Vagy vegyél:

24 lat sűrű főzött árpa nyálkát,  
4 lat bűdöskő spiritust tegyél belé 's adj a' beteg marhának minden második órában két kávés csészével.

Nézd és vi'sgáld meg azon orvos szereket, a' melyeket a' XII. alatt úgy mint rothadást akadályoztatók felhoztattak.

4) Egyszer'smind főzz az állatnak nyers árpát, vedd a' levét, 's vess belé készített borkövet, mind addig míg savanyús íze lesz, azután ha a' marha magától nem akarja inni öntsd a' torkába erővel.

5) Az alutt tej is igen jó, ital gyanánt.

6) Mindennap kétszer vagy háromszor is kell a' beteg állatot klistyézni.

Ily klistyékre savanyú káposzta levét, a' vagy savót vagy mézest, 's két kalán mézzel össze kell vegyíteni.



Ha savó nem volna kéznél, tehát árpát kell főzni, 's ennek levéhez borkövet kell vegyíteni.

7) Ha ezen előhozott szereket az itt mon-  
dott mód szerint és azonnal a betegség kez-  
detén használja az ember, bizonyára rövid  
idő múlva jobbúlást fog tapasztálni. De ha  
mind e' mellett is a' marha'ereje naponként  
jobbán jobban fogyna 's a' gyűlás nevekede-  
ne, tehát a' következő orvos szert kell  
elővenni, mellette áthatatosan megmaradni  
's belőle minden órában egy kávé csészével  
adogatni. Vegyel:

24 lat boreczetet,

fél lat kánfort,

1 lat mixtura simplex,

2 lat china kérget,

4 halán mézet,

a' kánfort 's a' mixtura simplexét másrban jól  
összedörzsölni kell, mindent jól összevegyi-  
teni, 's mindenkor használás előtt jól fel-  
rázni.

Az igaz ugyan, hogy ez az orvosság egy  
kevéset drága, hanem fogantja nagy, lehet  
azonban helyette a' következőt is hasz-  
nálni:

3 lat porrá tört chinát,

6 lat fűzfa kérget,

2 lat bűdöskövet,

fél lat kánfort,

Mind ezt mézzel jól össze kell keverni  
's belőle hat golyóbiskákat csinálni, 's min-  
den két órában egy egy illy golyóbist a' 4

számlalatt röviden ez előtt leírt italban be-  
adogatni.

8) Sokan ez itit következő szert is  
ajánlották, hanem magam még nem tapasztal-  
tam fogantját, t. i. vegyel a' fűzfa méz-  
es 4 lat angelika gyökeret,

4 lat mesterfű gyökeret,

2 lat fűzfa kérget,

4 lat fenýőmagot,

3 lat terjékelt,

erre egy üsze eczetet és 3 lat kánfon spiri-  
tust kell önteni, 8 óráig állani hagyni,

azután leszűrni 's három egyenlő részre osz-  
tani 's egy egy messzelyt vízzel feleeresztve

egyszerre kell beadni. Ezt a' beadást minden-

nap háromszor kell véghez vinni.

Addig míg ez az ital elkészül a' követke-  
zendőt kell használni.

Vegyel 1 marok csalánt,

1 marok lud pimpót Genserich,

1 marok pimpinellát,

4 lat fűzfa héjat,

1 kvintnyi Salamiát,

1 kvintnyi timsót,

föld meg mind ezt négy üsze vízben 's szűrd  
át. Ebből mindennap egy messzelyt kell be-  
adni, 's minden messzelybe egy kvintnyi vi-  
triol olajt csöpögtetni.

9) Az állat testét mindennap szorgalma-  
tosan meg kell vakargatni, 's szalma csu-  
tokkal megdörzsölni, hogy a' gőzölés fel-  
tartassék. Azután az állatot pokróczokkal kell  
betakargatni.

10) Hogy a' takony kifolyását, mely az orrlyukon meg kikönnyebbitesse az ember, tehát a' 4dik szám alatt előadott saványús árpa főzetbe egy lat salamiát kell felolvasztani, azután abból mindennap lágy melegen az állatnak szájába 's orrlyukába fecskendezni.

11) Ha a' takony vagy megkeményedne, vagy folyásnak nem indulna, akkor jó bor-czetet kell venni, 's azt négyszer annyi vízzel összevegyíteni, felforralni, 's a' marhának orrá elé tartani, hogy a' gőzt az orrán felszívja, 's ezt mindennap háromszor fél fél óráig kell tenni.

12) Ha betegség közben a' testen valami daganat mutatja magát, azonnal le kell a' szőrt beretválni, 's körös bogár flastromot kell rá felrakni, ez által a' természet a' tisztátalanságoknak kivetésében elősegítettik. Ha a' daganat lágy 's genyetség van benne, meg kell nyitni, 's mind addig a' meddig lehet Aegyiptomi balzsammal genyetségben tartja az ember.

13) A' betegség közben az állatnak semmi más eledelt nem kell adni, mint itatába két maroknyi árpa lisztet vegyíteni.

14) A' betegség után az állatnak azon erősítő szerekből kell adni, melyek a' XIII. alatt feljegyeztettek.

Végezetre a' következendőket kell megjegyezmem.

Néhány hónapok múlva ezen dögletes nyavalya után, azon istállóba, melyekbe a' nyavalyás állat állott, messze vidékekről

ép és egészséges marhát hajtották, 's ez is megkapta a' nyavalyát 's elveszett. Ezen veszedelemnek hathatós elhárítására az istállóban mindent, a' fűleket, a' jászolt 's más egyebet mésszel kell befenni, 's azután mikor már jól megszáradt, erős lúggal lemosni.

Ezután az istállót néhány hétig kiszellőztetni kell, 's mindennap bűdöskövel 's eczet párával kell higőzölögtetni, vagy puskaporral, melyet csekély mennyiségben kell eleven szénre vetni.

A' láncokat, a' kovácsnál kell megtüzesíteni, 's így megtisztítani.

Mind ezt pontosan meg kell tartani, mi-nkelőtte friss marhát hajtana az ember az istállóba, mert másként ismét kárt szenvedhet a' gazda.

Az ily nyavalyánál a' legjobb orvos-szokott lenni, a' nagy hideg, mely által a' nyavalya meggyöngül, vagy végkép elnyomatik.

**Az állkapcezák zárodásáról, a' görccséről.**

Az állkapcezák zárodása görccstől, melynek különféle okai lehetnek, szokott támadni. A' görccsöt az által lehet megfojtani, ha meleg borogatásokkal ápolja az ember az össze vont ereket, 's inakat, 's ez által a' nagy feszülést elmellőzni iparkodunk.

i) E' célra lisztpépet kell főzni, 's be-



dő egy kevés kánfort vegyíteni, azután vászonba vetni, s úgy a' fejre borogatni, oly mélegben a' hogy csak eltűrhető, úgy mind azon által, hogy a' szem és a' száj szabadon maradjanak. *Hasad Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*  
 4) Ha a' borogatás megkülöni kezd, ismét megmelegíteni kell, s mindenkor egy kevés kánfort kell újonnan hozzá vegyíteni, s ezt mind addig kell gyakorolni míg a' görcs meg nem szűnt. *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*  
 5) Legjobb ha mindenkor két rendheli rongy van péppel készítve, hogy míg az egyik megszárad, addig a' másik felrakva maradjon.

2) Mindjárt éret kell nyitni az állatnak a' nyakán. *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*

3) Néhány maroknyi szelű virágot kell megfőzni, azután az állat fejét befedni, s a' megfőtt füvet az állat feje alá tartani, hogy nyakát és fejét a' pára jól megjárhassa. *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*

5) Málolajt kell tenni, s fél annyi sydenham fájdalom csillapító csöppjeiből, s ezen vegyítéssel meg kell az állkapczákat kengetni.

5) Ha csako lehetséges azon kell lenni, hogy borostyánkő olajt önthessen az ember az állat torkába, de nem kell a' száját erővel feltörni, mert ez inkább ártana, mint használna. *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*

6) Lehet az állkapczákat és a' hátgerinczet is borostyánkő olajjal megkengetni. *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*

7) A' következő kenőcs is igen jó a' kengetésre: *Hasd Hasd Hasd Hasd Hasd*  
 fél font fehér mályva kenyőcsöt, keverj

8 lat kőolajjal, 's  
 4 lat kánforral.

8) Hogy ha csak egy keveset lehet erőszak nélkül felnyitni az állat száját, fogantos a' következő szer is:

6 lat készített borostyánkő,  
 6 lat készített austriga teknő,  
 6 lat tisztított salétrom,  
 3 lat vitriolisált borkő,

mind azt három messzely vízben olvasd fel, s minden második órában adj egy fél messzelyt.

De mivel ezen nyavalyánál az állatnak semmi eledelt, sem lehet adni, tehát az állatot gyakorta kell klistyélezn.

Erre a' klistyére egy itze vizet kell venni, ehhez pedig még

2 lat salétromot,  
 néhány kalán olajt.

Ha a' görcs megszűnt az állatnak a' következendő hashajtó szert kell adni:

12, vagy 16 lat csudását, hogy ez által minden éles nedveség a' testből kihajtassék.

Lehet azonban hashajtó szerek közül, melyeket már előadtunk, mást is választani.

Azonban mindenek előtt szükséges, hogy a' gazda ne hidjen boszorkányságra, mert az illy görcsnek is valamint minden más nyavalyának természetes oka gyagon.

#### 48. Hogy a' szarvas marhát nyárban ne kínozza a' légy.

Vegyél tört fokhagyma vagy vereshagyma levét, vagy bolha füvét, vagy pedig üröm levelet, 's kend be vele az állatot.

Vagy főzz meg tarnics gyökeret, 's mosd meg vele az állatot mindenütt, ha ezt minden-nap kétszer teheted, annál fogatosabb, ezen bánás módot a' legelőre hajtandó marhánál soha sem kellene elmulasztani. Mivel a' legyek 's más egyéb férgek felette kínozzák a' marhát, és sokféle betegségeket okoznak.

Leginkább kerüli a' marhát a' légy ha terpetin olaj közé, egy kevés borostyán kőolajt vegyít az ember, vagy pedig bűdös borkő olajt, még jobb salmiak fabrikából azon elmaradt bűdös olajt, 's ezzel keni meg az állatot.

#### 49. A' hasdugulásról.

Ha valamely állat belső forráságot szenved, gyakorta nem ganéjolhat, vagy ganéjolása felette nehezen történik. Az igaz ugyan, hogy jól meg kent kézzel ki lehet a' ganéjt venni, de mindenkor jobb valami lágyító 's hűtő klistyőket adni.

Az ily klistyélhez egy itze vizet, ebben 2 lat basa rózsza levelet, 2 lat salétromot kell felolvasztani, 's 2 kalán olajt hozzá keverni.

Szappan csap is elősegéli a' ganéjolást, hanem még is mindenkor fogatosabb és hasznosabb a' klistyél.

Ezután hashajtó szert kell az állatnak adni:

egy itze savanyúkáposzta vízből, mellybe

7 lat csudasót felolvasztani, 's hozzá

8 lat aloet vetni, 's úgy beadni marhának.

Ha három óra múlva nem következik hasnyílás, akkor ugyan azt mind addig kell beadni, míg hasnyílás nem következik.

Ha az orvosság beadása közben, a' klistyélvezést folytatja az ember, úgy igen megkönnyebbitetik a' hasmenet.

A' hashajtó után még egynehány klistyél ad az ember a' marhának, savanyúkáposzta lével, és két lat salétrommal.

#### 50. A' megszorúlt szerekrol.

Ha a' marhánál megszorulnak a' szelek, könnyen támadhat belső görcs, vagy bélkösztvény.

Leghamarább lehet az állaton segíteni klistyék által. Az ily klistyékre 2 lat dohányt kell venni, 's egy itze vízben felforralni, ebben szappant vakarni, 's ha felforrot átszűrni.

Belsőképen használnak azon szerek, a' mellyeket mint szélhajtókat V. alatt említet-



tünk. Legfőképen használhatók. Terjék, bábér, tarnicsgyökér, fenyőmag, üröm, 's köménymag.

De ezen kívül néhány nap múlva gyomorerősítő szereket is, melyeket szinte V. alatt felhoztunk, használni kell, mivel a szelék egyedül a' gyomornak rossz emésztésétől származnak, vagy a' gyomornak valamely csípőségétől. Ennekokáért lehet tarnicsgyökért, üröm, porrá tört tojásbéját, mindenikből két latot naponként használni.

### 51 A' tölgyeknek repedezéseiről.

A' fejös marha gyakorta repedezéseket és ripacsokat kap a' tölgye bimbóin, 's mivel olyankor a' borjúk szopása ártalmas, tehát nem hagyják szopni, sőt a' fejést sem hagyják véghez vinni. Vegyél óneczetet, és egy harmadrész lenmagolajt keverd jól össze mind addig, még sárgás kenyőcs nem lesz belőle, 's a' ripacsokat kenegesd be ezen kenyőcsel. De minekelőtte a' borjút szopni eresztet, meg kell téjjel mosni a' csecset, mivel az óneczet a' borjúnak ártalmas találna lenni.

Jó, hogy ha a' borjút néhány napig, a' míg a' ripacsok meggyógyulnak tartóztathatja a' gazda.

Ha azonban a' ripacsos tölgyet, mézzel vegyített borral mossa az ember, attól is meggyógyulnak, de nem oly hamar mint az óneczet kenyőcstől.

### 52. Fej daganat ellen.

A' szarvas marhának fején és egyéb testen is gyakorta mutatja magát valami kiütés, pattanás, persegés forma. Ez magát igen elterjeszti, mind ez nem származik mástól mint a' férgek, legyek, melyek tojásaiikkal ott kikelnek 's mozognak, forognak.

Az ily kipattanások gyakorta az embe-  
reknél is találkoznak.

Leghamarább lehet ezeket az óneczet kenyőcs által meggyógyítani, melyet az 51dik szám alatt adtunk elő.

### 53. A' veszettségről dühödtségről.

Ha valamely marha dühös, az az: veszett állattól megharapatott, 's a' veszett nyálvala még magát ki nem ütötte, tehát a' következendőre kell vigyázni.

1) Mindjárt frissiben az egész harapást jó mélyen az eleven és ép húsig ki kell vágni, 's a' vágást jó kivérzeni kell hagyni, 's azután a' sebet jó boreczettel melyben só, és salamia olvasztatott fel, ki kell mosni.

2) Mennél hamarább csak lehet, azon vágást gyűlésbe kell hozni. Ezen czélnak elérésére vegyél:

1 lat körös bogarat, és

4 lat hájat,

keverd mind össze, 's ezzel kenj-meg tépett

gyolcsra kell felkenni, 's a' vágásra felrakogatni. Azután az Egyiptomi balzsamot kell elővenni, 's a' gyűlést egész egy álló hólna-pig feltartani, 's folyni engedni.

3) Ha a' harapás a' testnek olyan részén történt, honnét az erek, inak, ütőer végett ki nem lehetne vágni, tehát pokol kövel kell kiedzeni, 's a' feljebb leírt módon gyűlésben tartani. Jó az ilyenkor a' sérelmet kényeső kenyőcsel békenni.

4) Ha a' harapást minden esetre nem lehetne az ép és egészséges húsig kivágni, gyógyítani, mivel a' gyógyítás az edzéssel bizonytalan. Mivel ha csak legkevesebb is, összekeveredik a' veszethez mérgéből, az általnak zérével, úgy minden mentesség nélkül elveszett.

5) A' legjobb szer, melyet mind e'koráig a' veszethez ellen ismernek a' Belladonna, ebből egy nagy marhának így kell adni:

1 latot leveleiből, vagy

3 kvintnyit gyökereiből, egyszerre, 's erre azután mint egy nyolcz óráig semmit se kell ennie adni, 's ezt vagy minden másod vagy épen minden harmad nap kell tenni, mivel másként igen meggyengíti a' marhát.

6) Lehet azonkívül ásványos turpittal, Czinóberrel, és édesített kényesővel is próbát tenni.

7) Ha már a' veszethez kitört, akkor a' marhát már semmiképen sem lehet megmenteni.

8) A' gyógyítás mindég veszedelmes és

kétséges, ha az ember a' harapást frissiben egészen az egészséges húsig ki nem vagdalja, és így soha sem kell a' belső szerek erejébe bízakodni.

9) Izzasztás, hashajtás, érvágás, ezen betegségnél inkább árt, mint használ.

#### 54. Mérges harapásokról, az inak megérőltetéséről.

A' legelőre hajtott marhát gyakran megmarják kígyók vagy más mérges állatok, 's az ily mérges harapások nagy daganatokat és gyűadásokat szoktak okozni. Az ily harapásokat és marásokat e' következtetendő módon kell gyógyítani:

1) Ha jól hozzá lehet férni, legbiztosabb az egész harapást és marást, az egészséges ép húsig kivágni, 's a' metszést jó salami spirittussal kimosni. Ha nincs kéznél salami spiritus, tehát boreczetbe sózt, kémény mosakot kell vetni, 's a' sebet azzal jól kimosni.

2) Ha a' harapást nem lehet kimetszeni, tehát ki kell égetni.

3) A' vágást egy ideig Egyiptomi balzsammal gyűlésben kell tartani.

4) Ha az ember a' megmarást nem akarja kivágni vagy kiégetni, tehát kenegesse szorgalmasan scorpio olajjal vagy faolajjal, 's kössön rá megfőlt fahagymát vagy vörshagymát, és ezt a' hagymát minden órában frissit kell venni.



Belsőképen a' következendőket lehet fogantatással használni.

- 1 lat röpülő salamia sót; vess
- 2 pohár vízben. Vagy
- 1 ősze eczetben, adj
- 2 lat szarvas szarv spiritust, vagy
- 1 vagy 2 lat terjéket.

### 55. A' ficzamításról, az inak megerőtétéséről.

Veszekedés által, vagy hegyes legelő-kön gyakorta, megrántja inait, vagy kifczamítja lábát a' marha.

A' kifczamodott tagot mindenekelőtt helyre állítani kell iparkodni, a' megrántásnál pedig a' daganat oszlatásán kell munkálodni.

Mindenekelőtt a' megsértett helyet, jó sós vízzel és jó bor eczettel kell kimosni, hasonló szolgálatot téssen a' kánforspiritussal, 's néhány napok múlva ezután a' hangya spiritus.

Vagy mosd meg szappanspiritussal, 's ebből borogatásokat csinálni, 's bizonynyára ennek jó befolyását fogja tapasztalni.

Meleg borból készített borogatások is igen fogantatosok szoktak lenni.

Nem csekély befolyású a' helyre állításra a' következendő kenőcs:

- 1 lat porrá tört húnyorgyökeret,
- 1 lat Euphorbium,
- 1 lat babér olajjal összekeverve, 's

1 lat lenmagolaj, ezen keverékkel szorgalmasan meg kell kenetetni a' szenvedő tagot.

Vagy vegyél fél font ürü fagyút,

- 1 font babérolajt,
- 2 lat terpetinolajt,
- 1 lat rectificált borostyánkő olajt,
- 1 kvintnyi fodormenta olajt, 's mind ezt jól összekeverve a' tűzön felolvasztani. —

Vagy vegyél:

- fél font disznózsírt,
- 4 lat zöld megtört fenyőmagot,
- 4 lat rutát,
- 4 lat timár cserlisztet,
- 4 lat vérfü gyökeret (tormentilla).

Ezután mind ezeket egybevegyítve gyenge szénttűzőn mind addig kell párologtatni a' míg a' fenyőmag megkeményedett, a' vagy, ha egy csöp a' tűzbe vetve hirtelen lángot vet. Ezután szűrd át, 's olvassz fel benne 1 fél lat kánfort. Néz'd a' 44dik számot a' megmerevedett tagokról.

A' megsértett tagot, ha csak lehetséges mindenkor jól be kell kötni, ne hogy a' marha nyálhassza, vagy a' levegő hozzá férhessen.

Ha a' sérelem a' lábon igen nagy, akkor igen tanácsos a' lábat a' kenyés után meleg ganéjjal bekötöni, melyet az ember cserliszten és boron elpárologtat. Néz'd a' XIV. alatt a' 11dik számmal orvos szereket a' melyek oszlatók.

## 56. A' meglágyúlt talpakról.

Némelly marhának, mely sokáig állott az istállóban, igen meglágyul a' talpa, úgy hogy semmi keményre sem hághat, a' nélkül, hogy ne vonoglassa, ne rángatódzna.

Ezen a' bajon az által lehet segíteni, ha megmelegített hájat, vagy dió olajt öntöget az ember a' talpakra; mind a' két szer majd csak nem forró meleg lehet. Ezután jól bé kell a' marha lábait kötni, 's az istállóban száraz helyre állítani.

## 57. Vér tisztító ital.

Vegyé 16 lat fügyökeret, qüa' yea al 8 lat franczia fát, habas cümei, 8 lat porrá tört édes gyökeret, 12 lat föld meg 12 itsze vízben, 's föld mind addig míg két itsze befőzt.

Ebből az italból annyiszor kell a' marhát itatni, a' mennyiszor akar inni a' marha, de mást semmit sem kell inni adni. Természetes, hogy ezt az italt többször kell egymásután főzni, mivel ettől a' tiz tisztétől meg meg nem tisztul a' vér.

## 58. Minden tisztátalanságok ellen való szer.

Ha a' marhát telen át tisztátalanul és rosszul tartják, rossz takarmányt kap, és nedves hideg istállóban áll, mert mind ezek által a' kipárolgás a' kigőzölés akadályoztatik, és így a' marha tavasszal felette rossz lábon áll, szomorú, a' szőre felborzadozott, 's elveszti, ingadozó 's erőtlen.

Az ily állapotnál a' következő szereket kell használni,

Vegyé: Büdöskő virágot,

Salétromot,

Fekete hűnyort,

Tojásfejét,

Aloét,

Babért,

Cserlisztet,

Tarnicslisztet,

Galgantgyökeret, mindenikből hasonló mennyiséget, mint egy négy vagy pedig hat, hat latot egyből. 'S ezekből fenyőmag liktáriummal, vagy kovással liktáriumát kell csinálni, 's reggel, délben, este egy evő kenálnyiit kell adni.

A' takarmánnyal vegyest lehet a' marhának adni, rethet, zeller levelet és gyökeret, petrezselyem levelet és szintén gyökeret is, nem különben fenyőmagot, vöröshagymát. Vagy a' Godik szám alatt lévő marhaport kell használni.



59. A' borsos húsos marháról, mely hús borsókat vénusi nyavalyától származottnak tartanak, balúi némellyek.

Igy szoktak nevezni a' szarvas marhánál azt a' jelenést, ha levágják, és a' mejj gödrben nem messze az oldal borda bőrétől, vagy a' tüdején csomókat, vagy lefüggő kisebb és nagyobb hosszúkas, vagy szőlőfürt formájú hús darabokat találnak.

Sok k' rnyékeken az ily marhát tisztátalannak egészségtelennek tartottak eddig a' mészárosok és elvetették.

'S mint ezt Vénusi nyavalyától származottnak tartották. De a' legújabb tapasztalások szerint, ez a' jelenés nem egyéb mint olly kövérség, mely magát a' megjgödörbe vette, 's következésképen nem kell tőle tartani.

Nem kell tehát ezt nyavalyának tartani, mivel egyedül a' kövér marhának mejj gödrébe találtnak az ily csomók, 's azon marha a' levágás előtt ép egészséges és vidám.

Vénusi nyavalyának nem lehet tartani, mivel úgy kevés marhát lehetne ezen nyavalya nélkül találni, mert a' nemzésbeli közösülés által, a' borbú már anyától kapná ezt a' nyavalyát.

Azonban ezen bajt a' hizlalás kezdetével el lehet fojtani.

Mindenek előtt vegyél finomul porrá tört és szór szítán átvert egy font piskolcz májat,

's ebből adj mindennap a' hizlalandó marhának 1 latot éhes gyomorral, mellyett azonban liszttel és vízzel péppé kell kavarni, Harmadnapig megszűnni kell. Ha a' fontotlatonként beadogattad, tehát a' levágáskor legfeljebb vörös foltokat fogsz találni.

Ily formán 's móddal két fontot is lehet adni, mert a' piskolcz átaljában tisztítja a' vért, 's szaporítja az étekre való vágyakodást.

60. Marhapor, mely különféle nyavalyák előfordulásainál igen hasznos, a' vért tisztítja 's a' hizlalást előmozdítja.

1) Adj a' marhának néha néha porrá tört piskolcz májat liszttel 's vízzel, vagy pedig fenyőmag liktáriummal összekeverve.

Ez az orvosi szer, tisztítja a' vért, nagyobbítja az étel vágyását, ellenáll a' gilisztáknak, 's minden egyéb inspektumoknak, 's az állat meg nem kapja, azt a' nyavalyát a' melléről az 59dik szám alatt szözlöttünk, sőt minden ragadós nyavalyák elhárítására jó öltalmazó szer.

2) Lehet még e' következő szer használni:

Vegyél 1 font fenyőmagot,  
1 font kalmusz nádat,  
1 font vadgesztenyét, és  
1 font konyha söt, mind ezt törd  
's vegyítsd jól össze, 's mindennap adj a'

marhának étetés előtt lisztpeppel egy kalánnyt. Ezen szer által a gyomor megerősítik, a' hús jobb ízű lesz, 's a' következendő por mindenféle ragadozó marha nyavalyánál a' legjobb és biztosabb praeservativum, minden tisztátalanságok eltávoztattatnak a' testtől.

3) Egy más marha por:

- 8 lat salétrom,
- 12 lat piskolcz máj,
- 8 lat sárga bűdöskő,
- 6 lat torma,
- 12 lat tarnicsgyökér,
- 4 lat babér,
- 4 lat örvénygyökér,
- 4 lat seven fa,
- 4 lat egér fülű gyökeret,

's egynehány maroknyi só. Ehhez mogyorófa virágot kell vegyíteni, 's minden harmadik vagy hatodik, vagy nyolczadik nap kell megnedvesítve a' marhának takarmányjára adni, vagy a' mi még jobb, fenyőmag bodza liktáriummal keverve beadni.

A' borjas marhánál kihagyja az ember a' babért és a' sevenfát.

Ha valamely darab marha megbetegszik, és a' gazda nem tudhatja hirtelenében, hogy mi baj érhet, adjon nekik ezen porból három vagy négy kalánnyt.

4) Még más hasznos marhapor:

Vegyél sót, tarnicsgyökeret, 's mogyorófa virágot, még korpát, keverj tetszésed

szerint a' mennyit gondolsz össze, de mindenkori úgy, hogy a' só kitessék.

Ezen porból is lehet a' marhának gyakran, sőt még egészséges állapotjában is adogatni.

61. A' nyelven való férgesről.

A' nyelvnek némely részei gyakorta megvörösödnek 's megdagadnak, leginkább azon részekké, melyekbe az eledel ragadozni szokott, 's ezek azután meghosszabbodnak 's sokan balúl azt tartják, hogy férgek leptek el a' nyelvet. Ezen képzelt baj ellen nincs jobb mint:

Ecztet, mézet, fokhagymát, fénylőkoromot venni, összekeverni, 's vele az állat nyelvét derekasan megdöröglni, 's ezt mind addig kell állandóan folytatni, még a' baj egészen meg nem szűnt.

Szokás néha téglával döröglni a' marhának nyelvét.

62. Szerek, ha valamely marha nyavalyát azonnal meg nem lehetne ismerni.

Vegyél 8 lat porrá tört osztriga csigateknőt,

- 8 lat tisztított salétromot,
- 1 kvintnyi kánfort, a' kánfort egy pár szem mandula vagy dió béllel kell össze-



dörzsölni, 's jól összekevervén, minden órában adj két evő kalánnal. Vagy vegyél

- 4 lat bűdöskövet,
- 4 lat tisztított salétromot,
- 2 lat babért.
- 4 lat tormát,
- 2 lat terjéket,
- 2 kvintnyi kánfort,

mind ezt jól összekeverni kell, 's fenyőmag liktáriummal könnyebben beadhatóvá csinálni, 's azután a' mint a' szükség fogja kívánni, vagy minden órában, vagy csak minden másodikban egy evő kalánnyit beadni.

### 63. A' folytatást előmozdítani a' teheneknél.

Az öregebb teheneknél gyakorta sokáig tart, borjazas után, míg az állati testi közöszlésre hajlandóságot mutatnak.

Az ösztönt az által lehet gyakorta ingerelni, ha minden szükség nélkül gyakrabban vezeti a' bikához a' gazda, ha ez nem használna, hát adjon egy itsze jó sört, ha ez nem találtatna, ugyan annyi bort. Hathatósabb még a' bornak munkálódása, ha belé 10, vagy 12 csöp kőröshogár essentiát csöpögtet az ember, 's azután azonnal folytatásra vezeti.

### 64. Szer, hogy ha valamely tehén nem akar megborjasodni.

1) Találtatik sok olly marha, mellynek belső hibája van, melly miatt meg nem borjasodhatik, 's ez ellen semmi segítség sincs.

2) Van olly marha, melly gyöngeségből a' himu magot, a' közöslés után, azonnal magától elereszti.

Az illy állatnak legjobb néhány napig egymásután egy és fél lat vasport mézzel vegyítve beadogatni.

3) Ha a' tehén azonnal a' megfolyatás után magától ereszti a' magvat, 's ha ezen feleresztéssel, a' szülő tagoknak némelly mozgósága 's izgása vagyon egybekötve, úgy ez a' nagy tüzességtől és érzékenységtől történik. Azért néhányszor salétromot kell adni, vagy alutt téjben, vagy savanyított káposzta lévben.

4) Némellyek minden vi'sgálat nélkül a' tehénnek ha megfolyatni nem akar, vérfüvet, agrimoniumot, pásztor füvet adnak bé.

5) Ha valamely tehén gyakorta megfolyatik, tehát vérenék tüzessége okozza azt, 's ez a' takarmány jóságától és sokaságától szokott származni.

Azért kevesebb eledelt kell nekik adni, 's néhány napig egymás után, hűtő italt, melly két lat salétromból, savanyúkáposzta lévben vagy alutt téjben vetve áll.

## 65. A' borjazásról.

Tizennégy nappal a' borjazás előtt főzzön a' gazda, néhány maroknyi lenmagot néhány itsze vízben, mind addig míg megnyálkásodik, 's ebből minden másod vagy minden harmadnap este kell adni.

2) Ha már megborjazott a' tehén, tehát a' kenyér felső héjából kell levest készíteni vöröshagymával 's azt adni innia.

3) A' borjút sóval és korpával kell meghinteni, hogy az anyja annál szívesebben nyalogassa.

4) Néhány napig a' borjazás után mindenkor a' lenmag nyálkából kell neki adni.

5) Nehéz borjazásoknál, nem tanácsos a' máhának tüzesítő szereket adni, a' borjazás előmozdítására.

Bar minő legyen a' borjunak helyezése, ha valamely tagja kilátszik, azonnal könnyű vonogatás 's húzás által a' borjazást segíteni kell. Egyébként, ha a' tehén a' borjazás közbe igen elfárad, minekelőtte a' borjú megjelene, tehát nem árt nekie egy kevés borlevest adni, hogy új erőre kapjon.

## 66. A' nádra gyümölcsről.

Ha a' nádra tisztulása a' borjazás után magától nem megy, tehát a' teherbordó zsákhóhoz mintegy oda nőtt, a'vagy a' méh szá-

ja görcs által összehúzódott, úgy, hogy a' tisztulás magától el nem mehet.

A' legközségesebb szerek, a' mellyeket ilyenkor beadni szokás ezek:

1 maroknyi Egérfüfü gyökeret, 1 maroknyi csalánt magvával együtt, két itsze vízben meg kell főzni 's beadni.

Vagy vegyél egy almafa' közép kergéből, törd meg jól, 's adj egy kalannyit a' tehénnek.

Bizonyosabb és foganatosabb, mind ezeknél a' következő bánás módja:

Ha a' nádra gyümölcs vagy tisztulás kiemelése akadályának görcs az oka, azt könnyen meg lehet próbálni egy újjal, mellyet az ember olajjal béken, 's ha csak ugyan a' görcsöt találja okának, a' következőt kisértélt kell adni:

1 maroknyi fejmálya gyökeret, 1 maroknyi lenmagot, két itsze vízben meg kell főzni, 's minekutána átszűrve, egy pohár lenmag olajt kell belé önteni, 's befeckszendzni.

Más esetben pedig legjobb, ha az ember balkezével megfogja a' köldök zsinórt, a' jobb kezét megkeni friss vajjal vagy olajjal, 's a' nádra gyümölcsét kibúzza. Hanem mindenekelőtt le kell az embernek körmét vagdalni, ne hogy valamit megsértsen a' máh belső részében.



67. A' teherhordó zsácskó előeséséről.

Ha valamely nehéz borjuzásnál a' gyümölcseshordó zsácskó kidülled, finom golyócsot kell elővenni, légy meléig vízbe mártani 's vigyázva visszatolm.

Azután a' következő klistyéből kell a' gyümölcstartóba egy mésszelyt befecsken-dezni, 's ezt többször is tenni, napjában mint egy háromszor vagy négyszer.

Vegyél 's törj meg néhány darab fok-hagymát, azután főzd meg édes tejben. Az-után keverj hozzá két kálm boriczetet, hadd még egy keveset főzni, szűrd által 's adj hoz-zá még 1 lat tisztázott salétromot, várd meg még felolvadd, 's használd.

Vagy főzz egy maroknyi kerti zsálya le-velet, és levét használd úgy mint az előbbi orvos szert.

Ha nem akar helyén maradni, tehát né-hány napig egymás után a' következő sze-rekből készített klistyét kell próbálni:

- Vegyél 2 itsze vizet, 's főzz benne
- 8 lat timár cserlisztet,
- 2 maroknyi ürömöt,
- 1 kvintnyi opiumot, 's átszűrd.

Jó, hogy ha vérfüvet főz meg az ember, 's azt rakosgatja a' nemző részekre.

A' gyümölcseshordó zsácskó gyúladásról lásd a' 44dik számot.

68. Az elvetélesről.

Ha valamely téhen borját hamarabb akar-já' feltenni, vagy elvetélni arról lehet észre-venni, ha sokszor úgy áll meg, mintha vi-zelleni akarna, hátulso lábait szétveti, far-kát felemeli, 's hátát föprá vonja.

Ekkor vér is szokott menni a' tehéntől, tölgye meglágyul, 's az idétlen borjú elmegy a' tehéntől.

Az ily elvetélesnél ritkán szokott a' gyöngeség oka lenni, hanem többnyire a' viaskodás, ugrás, megmelegedés, lehűlés, az oka.

Valami megelőző nehéz betegség is okoz-hatja az elvetélest, nem különben pálinka-moslék is, hogy ha vele gyakorta taplálják a' marhát.

Az ily eseteknél a' következőkre kell figyelmezn.

1) Ha a' téhen elvetett, úgy kell vele bántni, mintha valami nehéz betegségből lá-bolt volna fel. Mindenekelőtt könnyű elesé-get és méntéklatesen kell adni, 's gyakorta megfőzött lenmag nyálkát adogatni.

2) Ha még el nem vetélt a' téhen, tehát azon kell iparkodni, hogy nyugodtan mara-djon az istállóban, 's minden órában egy fél lat salétromot kell az istálába adni, nem kü-lömben árpa lisztet bele vegyíteni. Ezt mind addig kell folyvást tenni, a' míg semmi erő-lkedést sem mutat a' borjuzásra.

# 69. Ha a' borjúk szopni nem akarnak.

1) Gyakorta a' borjú olly gyenge, hogy fel nem állhat, 's az ollyan borjúnak, az anyja tejét bé kell adni.

2) Lehet más valami betegsége is, s ennek megismerésére kell törekedni.

3) Gyakorta fehér pattanásokat kapnak a' borjúk szájak környékén felvagdalgatva az ember, a' következendővel kell szájokat mosogatni, olvassz fel vizben sőt, 's keverj hozzá mézet és ecetet.

Ezenkívül olvasd át, mind azt, a' mit a' 42dik és 43dik szám alatt mondtam.

# 70. Ha valamelyi tehén nem hagyja magát fejni, vagy a' borjút nem hagyja szopni.

1) Ha a' tehénnek tölgyén pattanások, repedések, vannak, vagy ha a' tölgye megdagadt, ollyankor mind a' fejés, mind a' szópás fájdalmat okoz neki. Azért azon szerehet kell ezen bajnak eltávolítására használni, a' mellyeket a' 2dik és 51dik szám alatt javasoltam.

2) A' fiatal marha tölgyét, első ifjúságától fogva gyakorta kell tapogatni, hogy lassan lassan megszokja, egyébként nem is hagyja magát fejni, ha megborjazik.

3) Ha valamelyi tehén a' hátulsó lábával

való rugdozást már megszokta, nagy fáradságba kerül tőle elszoktatni.

Lehet azonban minden esetre a' következendő próbákat tenni: A' fejés közben egy első lábát felkötni kell.

Vagy mind a' két fület, valami ronggyal bekötni.

Vagy mind a' két szemét bé kell kötni. Vagy vegyen az ember két ólom golyót, fúrjon közepén lyukat, húzzon keresztül rajtuk cérnát, s vessé a' fülebe, a' fejés alatt.

Vagy tegyen az ember túlköt elejébe,

Vagy csöngessen csöngetyűvel, vagy pöngessen kasszát közel hozzá a' fejés közben.

Az illy készülétek által figyelmesé tételek, úgy hogy a' rugdozásról megfélekedzik.

# 71. A' véghurkának kidudorodásáról.

1) Hoszasan tartó hasmenésnél, nehéz borjazásoknál, gyakorta kidudorodik a' véghurka. Sokszor a' giliszták is ingerelhetik annyira a' véghurkát, hogy a' marha azt kioltja.

2) Mindenekelőtt jól meg kell kenni kezét olajjal, 's lassacskán visszatolni. Hogy ismét ki ne dudorodjék, 's azonnal a' következendő klistyét kell a' marhának adni. Főzz meg egy maroknyi vérfűvet egy itse vízben, azután szürd át, és fecskendezd be.

3) Ha a' véghurka megdagadt volna,



tehát mályvát, vagy a' mint néhol hívják papsajtot kell téjben megfőzni, 's ezzel kell borogatni, ez által meglágyítani, 's azután csak úgy vissza dugni.

5) Jó, ha ezután az állatnak eret vág-nak, hogy így minden nemű gyuladás meg-akadályoztassék.

5) Ha a' véghurkán már gyuladás lenne, azonnal meleg borral kell borogatni.

6) Ha a' véghurka ezután ismét elődu-dorodna, akkor már ennek a' tagolnak meg-lankadása elgyengülése lenne az oka. Azért a' következő erősítő klistyét kell adni.

Vegyél két itze vizet, főzz meg ebben még nem égetett s lút cserlisztet, 's add felét maroknyi ürmöt, 's add felét kvintnyi opiumot, 's add felét lágy melegen klistyét gyanánt, minekutánna már átszűröd.

## 72. Méreg, mérges gombák és füvek ellen való szerek.

Lásd a' 21dik és 25dik szám alatt való szereket.

Mindenek előtt azon kell iparkodni, hogy a' mérge zsíradék vagy nyálkás szerek által bébonyoltassék. Ennek okáért lenmagot kell főzni, tejet, olajt, minnél több, annál jobb és fogatosabb kell az állatnak torkába bé-önteni, ezután lehet még klistyélezní is, ugyan csak lenmag nyálkával olajjal keverve.

Azt mondják, hogy a' vízben felolvasztott szappan is elnyomja a' mérgeket halált hozó erejét.

Azt könnyen meg lehet ismerni, mikor jutott a' marha mérgehez, vagy mérges nö-vevényekhez, füvekhez. A' marha fél, 's fáj-dalmát mutatja, teste feldagad, oldala sebe-sen jár, 's rázódások mutatják magokat. Ha a' mérge erejét az itt felül előadott móddal elfojtottuk, tehát egymás után né-hány napig nyálkás italokat, úrpából, len-magból kell adogatni, 's beléjük egy kevés salétromot vegyíteni.

Jó egyszer'smind hűtő hashajtó szert ad-ni, ez 12 órást csúdasóból álhat.

73. Az istállóknak ártalmas gőzölge-sektől kitisztítására való szerek.

Már a' bévezetésben eleinte mindjárt mondatott, hogy miként kell az istállóknak elrendelve lenni, hogy a' kigőzölgések 's a' marha egészségének felette ártalmas 's vesze-delmes kipárolgások szabadon kihűzodhassan-nak, 's így mindég fris és jó levegő legyen az istállóknak.

Ha azonban valakinek vagy nem tartja kedve istállóját úgy alkalmaztattani, vagy ha arra nincs alkalmatosága, tehát vigyázzon a' következendőkre:

1) Gyakorta kell az ajtókat, rámakat, ablakokat mosogatni.

2) A' ganéjt' mindenkor azonnal az istállóból ki kell hányni.

3) Minden héten kétszer vagy háromszor az istállótki kell füstölni. Ezen füstölésre bor-eczetet, fenyőmagot, puskaport 's izzó tüzes szemet kell venni, de ne tüzes vasat vagy követ, mivel a' vas és kő által a' levegő még jobban elrontatik.

A' puskaporból csak mindig annyit kell vetni, a' mennyit két újja közt felcsiphet az ember, hogy szerencsétlenség ne történhessen.

4) A tapasztalás, bizonyítja már azt, hogy a fohagyama s vöröshagyama, mérget és a tisztatlanságokat magokba szívják. Jól tehát ha mind az egyből mind a másból egy maroknyit felfüggeszt a' gazda az istállóban, s időről időre fel fel cseréli. Alólról a' gyökereknél néhány vágásoknak kell lenni.

## A' Juhoknak és sertéseknek nyavalyaikról.

I. A' Juhok nyavalyairól.

## BÉVEZETÉS.

**A'** Juh nincs annyi nyavalyának kitétetve mint egyéb állat.

60 2) A' természet a' juhnak meleg öltö-  
tet adott, a' mely ötet a' télnek keménysé-  
ge ellen oltalmazza. Nem szükséges tehát né-  
kie emberi szorgalmatoság által a' melegséget  
megszerezni, ha csak szánt szándékkal nem  
akarunk ártani.

5) Természeti alkotásánál a juh a szabad levegőre teremtetett.

Minden jubos gazdának tehát mindenké-  
előtt arra kell vigyázni, hogy akkai tiszták,  
a' szellőnek könnyen megjárhatók legyenek,  
hogy minden rekedt levegő, kipárolgás ha-  
már elhúzdjon.



Az akolnak egy szóval a szabad levegő által olly igen megjárhatóknak kell lenni, hogy mikor az ember felnyitja, szagáról se érezhesse, hogy benne juhok vannak. Azért több nyílásokat kell hagyni, több gőzkeményeket, melyek rézsztosan álljanak kell az akol fedelén, csináltatni.

A' legjobb juh aklok azok, a hol az akolnak oldalai deszkákból úgy vannak csinálva, hogy az oldalak és fedél között felülről nyílások vannak, 's ezeken táblák úgy alkalmaztatva, hogy zivataros, essős havas időben leereszthesse az ember. Vagy úgy is lehet előre venni a' fedelet, hogy az esső, zivatar, 's hó semmiképpen se férhessen a' juhokhoz.

4) A' hideget minden ártalmas következés nélkül eltűrheti a' juh, hanem a' nedveség veszedelmes. Iszapos, mocsáros, nedves legelők fölételesek. Az álló legelőkön találatnak azon meztelen csigák, melyeket az elődellel elnyelvén a' méteyes betegségbe esnek, 's ez által sok ezer darab juhok megdöglenek.

5) A' juhok csak kevés vízre van szüksége, hanem ez mindenkor tiszta legyen. Alóló tócska igen dögleletes. Az álló vizekben mindenféle apró bogarak férgek vónnak, 's ezeket a' juh lenyeli, 's betegséget, hosszas nyavalyákat sokszor a' halált jssza.

6) Száraz, szellős, sovány vidékek legkedvezőbbek a' juhtartásra, 's legelőre. Ha szabad akaratjokra bizza az ember önnön magoktól szabadon választják ki az olyan kör-

nyéket, ha mindjárt a' legkövőbb és legbujább mezők és rétek feküdnének is szomszédságokban, sőt a' kövér mezőkön is csak a' sovány füvelket keresik, 's jobban szeretik az úgarokat.

7) Nyárbán leginkább szereti a' hangafüvet. Télen legalkalmasabb eledelek, száraz levél, borsó szár, komló, löhere, 's megszáritott pafrán, vagy paprágy (Sarracenia) ez tölelveli erdőkben szokott nőni, fiatal korában levagdaltatik 's megszáritatik. 8) Hogy a' só a' juhoknak felette kelemetes, egészséges és hasznos, azt minden ember tudja, némelyek ugyan azt vitatják és erősítik, hogy a' juhok nem szükséges a' só, 's hogy csak akkor kívánja meg ha hozzá szoktatják. De ellenben bajos, és az egészségnél ártalmával történne, olly juhokat, melyek már megszokták, elszoktatni akarni.

9) Arra vigyázzon leginkább a' juhos gazda, hogy juhait mind addig míg a' nap a' harmatot fel nem szárította, ne eressze legelőre. 'S azonnal a' mint már dér esik éjszaka, nem kell a' juhok éhes gyomorral a' legelőre bocsátani, hanem mindenkor előbb egy kis szénát adogatni. Szinte arra kellene tavaszkor is vigyázni, ha még nem teljes a' legelő.

10) Tanácsosabb mindenkor kevesebb juhok, és azt télen nyáron egyformán jól, mint sokat 's rozsál tartani.

A' gyapjú is jobb az ollyan juhoknál melyek mindég egyforma takarmánnyal jól és

czélerányosan tartatnak; mind azoknál a' melyek lassan kövérednek meg.

11) Mennél jobban lenyírtják a' gyapjút annál sürűbb és finomabb leszén. A' juh fejét soha se jó megnyírni. A' szövő légy igen szereti tojásait a' juh fejére rakni, 's ha ezt kopasznak találja, azonnal oda tojja, 's ez nagy szédüléseket szokott okozni, ellenben ha a' fején a' gyapjú rajta van, azt nem teheti.

12) Mennél tovább hagyja a' gazda a' bárányokat szopni, annál jobb lesz a' fajta, 's annál nagyobbak, annál állandóbbak lesznek a' juhok.

Annakokáért a' bárányokat mind addig kell szopni hagyni, míg magok az anyyok ellökdösik, eltasztják magoktól, 's ez az időpont a' mikor az anya ismét érzi a' párosodási vagy nemzési ösztönt.

13) Ha a' juh szempilláji szép eleven vörösök, az mindenkor az épségnek és egészségnek a' jele. De ha halaványak, sötétesek, feketék, tehát a' juhok beteges állapotját mutatják.

14) A' juhok korát fogaikon lehet megismerni. Első esztendejében 8 hegyes előfogaik vannak. Első és második esztendejük között elvesztik két középső fogait, 's helyettök két szélesebb és tompább fogakat kapnak. Egész ötödik esztendejükig így váltogatják ketönkint a' fogait, az új fogak mindenkor szélesebbek és egyszer'smind tompábbak is.

Fogaik nyolcz esztendő korokig szoktak megmaradni, most már ismét elvesztik két első fogait, de már helyettök nem nőnek mások, 's esztendőről esztendőre, mind addig, míg mind li nem hűlnak, kettőt kettőt vesztenek, úgy hogy tizenegy esztendő korokban már egyetlen egy előfogok sincs.

15) Azt tartják sok birkósok, a' juh nyáját vagy sklot soha sem támadják meg a' farkasok és rókákt, ha a' juhok nyakába kis puskaporos zsacszkókat függeszt az ember.

16) Mind azon nyavalyákat, melyeknek a' juhok alávetve vannak, a' szerekllel egygyütt, melyekkel kigyógyítani lehet, ide tesszük.

## Nro. 1. A' mételről.

Nedves esztendőben, 's nedves, posványos, iszapos, mocsáros legelőkhön temérdek mesztelen métel csigák találatnak, a' melyeket a' juhok az edellel egygyütt lenyeldekelnek.

Ezek a' csigák a' keserűt szeretik, 's azért az epe edények útján mennek, 's a' májba gyakorta döglesztő nyavalyákat okoznak.

Ezen betegséget a' következő jelekről lehet megismerni.

1) Ha az ember a' gyapjút itt ott széjjel hajtja, tehát a' bőr, mely az ép és egészséges juhoknál pirosos szokott lenni, itt halavány, színetlen, mint egy holt, elállott, azon-



külv lágy, 's a' tapintása puha, porhányos, úgy szólva, úgy hogy ha az ilyl betegségbe sínlódó juhoknak bőrét megnyomogatja az ember, többnyire gödröcskék maradnak, melyek csak lassacskán töltődnek be.

2) Szentén olyan a' szemeknek bőre, a' száj, az iny, 's a' toroknak belsője, a' foghús 's a' nyelv is halavány, 's mint egy kiholt. A' szemek homályosok, zavartak, 's béapadtak.

3) A' sínlódó juh fáradt, kedvetlen, rest, fejét leereszti, 's megfogy húsában.

4) Többnyire nem szokták etel vagyokat elveszíteni, hanem folyvást esznek.

5) A' fejük felszokott dagadni, 's a' gyapjakat könnyen eresztik.

6) Végtevére feldagadt a' hasok, 's ha kézzel ütögeti az ember, tehát érezni a' hasban a' viznek ingadozását.

7) A' lélekzés mind addig könnyű, a' míg a' guga mutogatni kezdi magát, ezen guga többnyire vizenyös nedveség szokott lenni, 's ekkor már a' juh nehezen 's fájdalommal vesz lélekzetet.

8) Végtevére igen bűdös 's nagy hasmenés következik, melyet csak hamar a' hálát vált fel.

9) Ez 's nyavalya nem ragadós.

### Óltalmazó 's gyógyító szerek.

1) A' sőt mint óltalmazó szert mindenek felett különösen lehet ajánlani. Hanem annyiszor a' mennyiszor akar, kell a' juhoknak, 's annyit a' mennyit akar nyalni adni. Igen tanácsos az ilyl só kőzet porrá tört fényes kormot adogatni, mivel ez férgek és giliszták ellen felele foganatos orvosság.

Jó a' cserfa hamut is vegyíteni a' só kőzével, vagy jó cserfa hamuból lugot csinálni, 's ebből mindennap lehet egy pár messzelyt a' juhoknak adogatni.

2) Ha a' nyavalya nem igen hatalmadzott el egészen, tehát mindenek előtt a' metelynek a' májban való megőlésére kell munkálódni, a' viznek a' vizellet edényeken való kihajtását, a' dugulások megnyitását 's a' megbetegedet állat megerősödését kell előmozdítani.

3) Három napig egymás után a' következendő szert kell használni.

A' juhoknak annyi vizet kell inni adni, a' mennyit csak kíván, de ebbe árpa lisztet kell vegyíteni, 's minden két itató vízbe egy kvintnyi tisztított salétromot kell vetni.

Továbbad vegyél tiszta még soha ki nem főzött kényesőt, főzd meg vízben, 's ezen vízből adj minden nap reggel és este egy egy jó messzelyt inni. Délben pedig adj a' birhának egy fél lat fényes kémény kormot mézzel keverve.

Vagy vegyél 1 lat porrá tört osztriga csigateknőt, 20 grán hánfort, dörzsöld le egy mandulával, vegyítsd össze az osztriga csiga porral, 's adj belőle minden második órában egy fél kvintnyit a' juhoknak.

Ezt az orvoslást az első három napban lehet alkalmaztatni.

b) Ezután a' következőd szert kell három vagy hat napig egymás után használni.

Vegyél 1 lat bürök fü extractumát, 1 lat Velencei szappant, 2 kvintnyi megzártított, 's porrá tört tengeri csillát.

Mind ebből egy molsárban téstát kell csinálni, 's napjában háromszor kell belőle adni, mindenkor 10 egész 12 gránumpnyit. Egyszer mind mindennap 2 kvintnyi májalehet lehet adni, de éhes gyomorral, 's harmad nap múlva ugyan azt, 's a' mint a' környülállások kívánják, minden harmadik nap lehet belőle adni, mind addig a' míg az állat ki nem gyógyul.

c) Ezen szerek után a' következődöket kell használni:

Vegyél 4 lat ürömöt, 4 lat csiczfarkkórót,

4 lat cardus füvet,

4 lat fenýómagot,

4 lat tarnics gyökeret,

4 lat babért,

4 lat vasport, keverd mind ezt jól össze, 's adj belőle a' juhoknak reggel és este 3 kalányit, ehhez adj két kalányi konyha

sót, 's egy maroknyi jó zabot. Ezt mindenkor az étetés előtt egy órával.

Ezt a' port vagy mézzel liktáriumá kell csinálni, vagy vízbe vetni.

Ha ezt a' szert egymás után néhány napig használtad, akkor innét a' b) alatt lévő szereket lehet elővenni, ha a' környülállások úgy kívánják, ha tudatillik, ha az ember észreveszi, hogy a' testben még van víz. És így kell ezeket az orvos szereket, mind addig míg a' juh egészen ki nem gyógyul felszerelgetni.

A' gyógyítás ideje alatt italul a' következőket kell adni:

1 maroknyi pitypangot,

1 maroknyi fecskefark füvet,

1 maroknyi fügyökeret, 12 ítsze vízben kell megfőzni néhány minutumig, 's azután adj hozzá annyi sőt, a' meddig a' juh szívéssen issza.

A' takarmány közé lehet cicoriát, cardust, és fügyökeket keverni.

Ha a' juhnak a' méteynyavalyánál egyszer mind gugája is van, akkor azt varga árral meg kell nyitni, hogy a' víz kifusson.

Nro. 2. A' máj gyulladásáról, dugulásáról 's a' víz betegségről.

Mind ezek a' nyavalyák, ha jó felveszi az ember, nem más egyéb mint a' méteynyavalya, követlezképen, ugyan úgy kell bántani.



ni, a' belé esett juhokkal mint a' métely nyavalyánál.

### Nro. 3. A' sárgaságról.

A' sárgaság a' tüdőnek megkeményedésétől származik. Ezen megkeményedés által az epe hólyag megnyomódik, 's a' helyett, hogy az epét a' belekbe kiontáná, a' vérbe önti ki.

A' sárgaságot arról lehet észre venni, hogy ha a' juhnaál a' szemfehére egészen megsárgult.

De mivel általában és bizonyosan nem lehet tudni, vallyon a' máj megkeményedését nem okozták é a' métely csigák, tehát legbizonyosabban cselekszik az ember, ha a' sárgaság nyavalyájánál ugyan azon szereket használja, a' melyeket az 1<sup>o</sup> szám alatt a' métely nyavalya ellen mondottunk.

### Nro. 4. A' gilisztákról, és a' bélköszvényről.

Ha valamely juhota a' giliszták háborgatnak, arról lehet megismerni, hogy: észre többnyire igen nagy, 's még is mind e' mellett sovány marad; reggel mindenkor szomjas; hasa gyakorta igen felpuffadt; 's sokszor ganéjába giliszták is találtatnak.

Ha mindjárt a' giliszták a' juhnaál semmi egyéb alkalmatlanságot p. o. bélköszvényt nem

okoznak is, még is minden módon azon iparkodjon a' gazda, hogy emez hivatlan és minden csetre alkalmatlan vendégeket mennél előbb eltávolítsa, mivel másként a' juh húsa nem kaphat. Ezen nyavalya ellen leghasznosabbak azok a' szerek, a' melyeket a' bélköszvényről felhoztam.

A' bélköszvényt a' juhnaál, ugyan azon mézételen csigák, melyek a' mételyt okozák, ezek a' csigák vagy a' belekben, vagy a' gyomorban fészkeltek magokat. Nem különben a' giliszták is szereshetik ezt a' nyavalyát.

Mind a' csigák mind a' giliszták, harapdosásaik által a' juhnaál nagy fájdalmakat szoltak okozni.

A' juh lábaival kapállozik, fülei hidegek, felette nyughatatlan; összehúzódva áll, izzad gyakorta az egész testén; leveti magát, hányja 's veti ide 's tova magát, azután fel fel ugrik.

Mivel pedig azt meg nem lehet tudni mi okozza ezt a' bélköszvényt, a' mesztelen csigák é, vagy a' giliszták, tehát egyszerre mind a' kettőt üzőbe kell venni.

'S ha a' bélköszvénynek az oka a' vérnek szerfeletti csipősége lenne, tehát még a' csigák és a' giliszták ellen való szerekhez, még a' vérnek csipősége ellen való szert is lehet beadni, vagy vele vegyíteni.

Ennekokáért vegyél:  
4 lat portát tört tojashéjat,  
1 font konyhasót,

8 lat fénylő kémény kormot,  
5 lat ürmöt,  
2 lat zöld dió héját,  
mind ezt jól összekevervén, együtt jól ősz-  
szetörni kell, 's a' juhnak ezt adogatni nya-  
logatásra.

Ha a' juh nagy fájdalomban nem akarná  
nyalni, tehát minden fél órába, 's ezen víz-  
gyítve egy evő kalánnyit kellene neki be-  
adni.

Jó, hogy ha kényesőt vesz ember 's azt  
vízbe vetvén, a' vizet felforraltja, 's ezen víz-  
ből mindennap egy messzelyt ad inni a' juh-  
nak.

Egyszer'smind azon kell iparkodni, hogy  
összevagdalt fokhagymát adhasson bé a' gazda.

Vagy vegyél, 's adj nyalni,  
2 font konyhasót,  
8 lat fénylő kémény kormot,  
4 lat ürmöt,  
4 lat tarnics gyökeret,  
2 lat zöld dió haját,  
4 lat tojás héját,  
4 lat fokhagymát,  
8 lat csudasót.

Ezen orvos szerek használása mellett min-  
den másod nap lehet 1 lat aloë májat adni  
a' juhnak. De mind e' mellett mind ezen or-  
vos szerek a' belkőszvényénél, hol hirtelen  
enyhülést kell szerezni, mind hosszasak.

'S így hirtelenében a' következő szek-  
reket kell a' juhnak adogatni:

1 maroknyi sót,  
1 lat fénylő kémény kormot,  
1 lat ürmöt,  
1 lat tojás héját.

Igen hasznos, ha az ember a' belkősz-  
vénynek elnyomására 's a' vagy káposzta levél-  
be egy fél lat terjékét nyomhat az állatnak  
torkába bé.

Egyszer'smind édes téjjel, melybe ezit-  
vor vagy is gilisztát port vegyített az ember,  
klistyézni kell.

Ha van az embernek annyi ideje, hogy  
kényesővel vizet forralhasson fel, tehát ezit-  
vor mag helyett keverjen ilyen kényesős vi-  
zet a' téjhez.

Hasznos a' juhnak az ilyen vízből ital  
gyanánt is adni.

Ha a' juh enyhülést és könnyebbséget  
nyer ezen orvos szerek által, tehát csak foly-  
tatni kell a' beadást, és azután 1 lat aloë  
májjal és 4 lat csudasóval hasnyilást szerezni.

A' cserfa hamuból, vagy ennek szüké-  
ben akár kicsoda 's a' hamuból készített lúg is  
igen hasznos a' giliszták ellen.

Igen sok orvos szereket a' giliszták ellen  
találhatni még a' 24 szám alatt a' szarvas mar-  
hának hasonló betegsége leírásánál.



## Nro 5. A' gugáról.

Nedves esztendőben gyakorta meggugásodnak a' juhok, 's ezek a' gugák meg vannak vízzel telve. A' mételey nyavalyában és a' vízi kórságban is gyakorta gugát kapnak, 's ha valaki juhon gugát lát bizonyos lehet hogy a' juh vagy mételeyes nyavalyában vagy vízi kórságban sinlódik. Következendőképen ugyan azon szereket kell a' gugánál használni, melyeket az említett nyavalyáknál szoktunk elővenni, sőt még szükséges a' gugát, hogy a' víz kifolyjon varga árral átszűrni.

## Nro 6. A' Juhrühről.

A' rüh mindenkor legelőszőr ott mutatja magát, a' hol nem nő gyapjú, p. o. a' nemző részekben, az elő lábakon 's más olly helyeken. A' rühös juhok a' hátulsó lábalkon kezdenek sántítani.

A' rüh ragadós, 's a' rühes juhot azonnal el kell a' többi egészséges juhoktól választani.

A' juhrüh ellen következő szereket lehet ajánlani:

1) Két napig egymás után 6 granum keleti Moschust kell adni, 's ettől meggyógyul. De ez a' szer felette drága.

2) E' helyett lehet ezt is adni:

fél font tarnies gyökeret,  
fél font kardus füvet,  
fél font ürmet, és  
8 lat bűdös követ, mind ezt porrá kell csinálni, 's hozzá egy font söt heverni, 's a' rühös juhnak belőle mindennap kétszer adogatni mint egy két, vagy három latot, mind addig a' míg meggyógyul.

3) Vegyél bűdöskő májat, annyit a' mennyit gondolsz szükségesnek. 's keverj hozzá annyi mézet, a' mennyi szükséges, 's csinálj belőle kenőcsöt.

Ezen kenyőccsel kend meg a' rühös helyeket, 's belsőképen használd azon porokat a' melyeket a' 2-dik szám alatt előadtam.

4) Kapadohányt leforrózni, 's ezen levéllel kell a' juhokat mosogatni.

5) A' rühös szempillákat és állakat mindennap téjfőllel kell békenegetni, mivel másként könnyen összenyöhetnek az orrlyukak, vagy a' juh is könnyen megvakulhat.

6) Az anyajuhoknak a' meghágtatás után egyedül csak söt és bűdöskövet kell adogatni, egyébként könnyen elvetélhetnek.

7) Ha a' nyavalya makacs 's a' könnyűbb szereknek nem akar engedni, tehát azon szereket kell használni, melyek a' szarvas marha rühéről a' 17-dik szám alatt előadtak, de természet szerint azon orvos szernek, melyet az ember szarvas marhának adogat, csak egy harmad részét kell beadni.

Különösen tanácsolnám, hogy a' juhnak

mindenekelőtt egy messzely kényeső viz adassék bé.

8) Némellyek téli zöldet, fejezmályvát és örvénygyökeret szoktak vízben főzni, mindenikből egyformán véve, 's azután a' rühös helyeket ezzel szokták kenegetni, 's azt állítják hogy használt.

9) A' következő szert mind a' rüh, mind a' juhtetű ellen lehet használni, vegyél:

1 font kényesőt,  
fél font Velencei terpetint,

2 font disznózsírt. Ezt egy mozsárban mind addig kell dörögni, míg a' kényeső elannyira egyesül a' többi szerekkel, hogy semmi golyócskák sem maradnak.

Ezután a' fejétől kezdve a' hát gerinczén farkig ketté választani kell a' gyapjút, úgy hogy a' bőrhöz nyúlhasson az ember, 's ezt a' nyílást végig keni azzal a' kenyőcsel.

Hasonlóképen el kell választani a' lapockákon 's a' hason.

Illyenkor nem kell félni a' ragadóságtól, hanem azonnal a' nyájhoz lehet bocsátani a' békent juhott, mivel kevés napok múlva kiszárad a' rüh.

Az illy kenyőcs által sem a' juh sem a' gyapjú nem szenved.

Sőt ezen kenyőcsel a' juhtetűk, mellyek állandó csipéseik által nyughatatlanítják az állatot és alkalmatlanokodnak neki, sőt még ép és egészséges vérét is kiszívják, azonnal kiűzetnek 's megölettetnek.

10) A' következő gyógyító szerről azt mondják, hogy minden kenegetés nélkül előzi a' juhrühöt.

Tudniillik: mindennap reggel piskolcz májat kell kenyérben a' juhnak beadni, 's ezután mind reggel mind este egy maroknyi összetört fenyőmagot, sőt és zabot kell a' taharmány közé vetni.

Tizennégy nap múlva elpusztúl a' rüh, ha a' rüh hártya a' bőrtől elvált akkor a' juhokat meg kell fürösztetni.

11) A' következő szert is jónak állítják: ha az ember mosó víz gyanánt használja,

másfél lat krispány,  
6 lat kapadohány, és  
24 rész simri vagy sesti kémény kórom.

A' kémény kormot mindenek előtt le kell forrózni, 's 12 óráig bétakarva a' nélkül, hogy hozzá nyúlna az ember edényben tartani.

Ezután ezt a' lúgot úgy mint a' mosó lúgot szalmán le kell szűrni. Ezután a' dohányt néhány óráig ezen léggel kell főzni, 's azután kifacsarni. Ezután a' porrá tört krispányt kell bevetni, meg ismét lasacsán mind addig főzni, a' míg elég erős, ezt pedig így lehet megpróbálni: egy csöppet juhtetűre kell csöpögtetni, ha a' tetű abban a' pillantásban megdöglik tehát a' víz jó, ha nem, még tovább kell főzni.



Ezen mosdó vízzel tehát mindenütt jól meg kell a' juhokat mosni, 's a' mosás után legalább hat napig egymás után ki nem kell a' juhok essőre eresztieni, de az sem jó, ha a' szabad ég alatt hál.

Ha a' ruh az első mosásra el nem múlik, tehát ismételni kell azt,

### Nro 7. A' juhtetűk ellen való szer.

1) Főzz kapadohányt vízben 's mosd vele a' birkát. Ennél jobban szokott használni a' portobák.

2) Vagy vegyél erős eczetet és olvassz fel benne sőt, 's mosd meg vele a' juhok.

3) Jónak mondják azt is, ha petrezselyem magot hintegyet az ember a' gyapjába.

4) Erős ganéj lév a' ló 's szarvas marha istállóból szinte jó a' tetűk ellen.

5) De mivel a' mosás sokáig tart, és sok alkalmatlanságokkal jár, 's nem is lehet a' gyapjú miatt hozzá férni jó, tehát vegyél kényesőt 's dörzsöld disznózsírral mind addig, a' míg semmi kényeső golyóbisocskák sem maradnak.

Ebből a' kenyőcsből vagy bőrré, vagy posztóra kell kenni, 's a' juhok a' nyakára kötni, 's a' tetűk azonnal elvésznek.

### Nro 8. A' kerengésről.

Gyakorta oly állapotban látjuk a' juhok, hogy egy circulusban el kezd forogni környös körül oldalvást tartván testét, azután el elesik, de mindjárt fel kél.

Ide 's tova tántorog, fejével mindennek neki szalad, minden vidámságát elveszti, a' takarmány nem esik neki oly jó ízű mint másszor, gyakorta az orrából vér folyik, 's a' juhok ezen nyavalyás állapotját kerengésnek nevezik.

Ez a' nyavalya a' juhoknál többnyire nyárban törik ki. Az ifjú juhoknál gyakrabban szokott előfordulni mint a' vénéknél.

Ha ez a' betegség a' főben lévő víztől származna, tehát izzasztó 's vízzellet hajtó szerek által kellene iparkodni eltávoztatni. Ennek eszközésére legjobb a' következő szereket venni:

1) lat Velencei szappant,  
2) lat törött fenyőmagot,  
3) kvintnyi tengeri csillát, jól össze kell vegyíteni, 's a' beteg juhok mindennap belőle egy kvintnyit adogatni.

Azonban már tudjuk, hogy ezen betegségnek többnyire más okai vannak.

Tudjuk azt mint üldözi a' szövő légy a' juhokat, 's tojásait is a' velő fedőbe, börtékjába rakja, itt azután a' férgek kifejtődnek 's a' juhok ezt a' betegséget okozzák.

Ezen betegség ellen legjobbb a' következendő szereket elővenni.

1) Törj kapa dohány levelet finom porrá, s egy cső által fújj az orralyukába, s ez által a férgek megöletnek. —

2) Felnőtt juhoknak reggel és este egy borsonyi nagyságú ördögszart kell adni, s legfeljebb 12 nap múlva meggyógyulnak. —

3) El mellőzni lehet ezt a' betegséget, ha a' halántékra vagy agyára szurok flastro-mot rak az ember, a' vagy ha a' bárány fejét soha sem nyírják meg, mivel akkor a' veszedelmes insectum szúrását nem alkalmaz-tathatja.

### Nro 9. A' Juhhimlőről.

Ha valamelly juh himlőbe esik, tehát szomorú, a' takarmány nem igen kell neki, a' mint a' nyavalya erősebb vagy gyengébb, nem kérődzik, szemei elhomályosodnak, s feldagadnak, s folyvást könnyeznek, folynak.

Fején, hasán, hátulján, lábainak belső részein, legelősször mutatják magokat a' himlők.

Ez a' nyavalya ragadozó, úgy valamint a' gyermek himlő, s szinte igen veszedelmes.

Azon himlők, melyek jó megtelnek, domborúak, magasak, fehér, sárgások, s vörös karimával vannak körülveve, azok nem veszedelmesek, s ezek ellen semmi orvoság sem szükséges.

De ha nem telnek meg, egymásba foly-nak, halványak maradnak, vagy épen két feketék lesznek, akkor rossz természetűek, mivel a' himlőmég a' testben megmarad, s a' belső nemesebb részekre száll.

Gyakorta a' természet gyenge a' mérgek kihajtására; s gyakorta megmenekedett már az által egy olyan elgyöngült gyermek az által, hogy vörös hort adtak neki inni.

En tehát azt tanácsolnám, hogy ezt a' juhoknál meg kellene próbálni.

A' betegség eleje épen olyan mint a' gyer-mekéknél, azért a' juhokkal épen úgy kell bánni mint a' gyermekekkel, kik himlőznek,

A' szemeket gyakorta meg kell nedvesí-teni édes tejjel, hogy nyitva maradjanak.

A' nyavalya elragadását leghatalmasab-ban lehet megakadályoztatni, hogy ha azon juhokat, melyek legelősször elkapják ezt a' nyavalyát elkülönözi, az az: elválasztja az ép és egészséges juhoktól, vagy azonnal le-vágja, s szőröstől, borostól, húsostól, va-lami távolgyad helyre a' hová a' juhok nem járnak, s ezt a' bánás módját, még az oltás-nak is előbe tészem.



Nro 10. A' rózsáról, vagy a' mint néhol nevezik, Szent Antal tüzeről, vagy még máshol folyosóról (Nothlauf) a' juhoknál.

Az ezen nyavalyában sinlődő juhok nagy a' forrósága, 's a' fene közönségesen a' fején kezdődik, 's itt mind a' húsát, mind a' bőrét elemésztí.

A' kina kéregnek belsőképen való használása sokaknál ajánlatik.

Főzz tehát kinkérget, 's borogasd vele a' folyosós helyet.

Nem árt, hogy ha a' sérelmet só spirittussal, és Salamiak spiritust mésszel, vagy ónczettel, vagy épen meszes vízzel kimosassa, és belőle borogatásokat csinál az ember.

Ezen felül jó, hogy ha a' juhok egy meszszely lágy meleg vízbe 1 lat salétromot vetvén, klistyélezik.

Lehet még összekeverni:

8 lat salétromot,  
4 lat Salamiat és ebből mindennap háromszor egy kvintnyit adni a' juhoknak.

Nro 11. A' juhok náthájáról vagy a' juhtakonyról.

Ezt a' betegséget arról lehet megismerni, ha a' juhok taknya 's nyálkája az orrából

folyik, a' minél közönségesen az orrlukak és a' fő megdagadni szokott.

A' takony kifolyását minden módon előmozdítani kell iparkodni, mivel hogy ha ki nem megy a' testből könnyen okozhat tüdő rothadást.

Azért vegyél egy vesszőcskét, kösd körül gyapjúval, 's csiklándozd gyengécskén a' juh orrát addig, a' míg el kezd tüszszenteni.

Vagy jobb, még vegyél:

2 lat Spanyol káprót,

1 kvintnyi kánfort,

1 kalán faolajt,

törd 's keverd ezt mind jól össze egy mozsárban, 's kend meg ezzel egynehányszor a' birkának orrlukait.

Lehet néha néha egy kevés portobákok is orrlukába tenni.

Belsőképen a' következendőt kell használni. Vegyél:

1 font örvény gyökeret,

1 font fehér pimpinella vagy földi

tömény gyökeret,

1 font izzóp füvet, és

1 font bodzavirágot, törd mind ezt jól össze, keverd meg sóval, 's adj a' juhoknak háromszor belőle mindenkor kétszer egész három latot.

Ökörnyelv vagy atraczel füvet is jónak mondják, ha sóval nyalni adják a' birkáknak.

**Nro 12. A' tudó rothadásról és a' száraz betegségről.**

A' takonyból könnyen származhatik a' tudó rothadás; szintén úgy azon portól, melyet a' juhok menet közben, vagy a' takarmánnyal bészívnek.

A' juh folyvást köhög, gyapját creszti, teste fogy, lábai megmelegednek, 's inyje megfehéredik. Vegyél tehát:

- 8 lat örvénygyökeret,
- 8 lat ibolygyökeret,
- 2 lat szigorált,
- 2 lat szattyű füvet vagy útifű,
- 2 lat kakukkfűvet,

2 lat édes gyökeret, csináld porrá 's adj belőle a' beteg juhoknak naponként háromszor, mindenkor egy latot.

Eledelőül adj neki szattyűfüvet, kerti rezukát, útifüvet, zsályát, fekete afonya levelet, szigorált.

Italul pedig adj savót vízzel vegyítve, vagy forráz le árpalisztet, 's ha meghűl add italul.

Örvénygyökeret, babért, fenyőmagot, nyárfalevelet sóval vegyítve igen szereti a' juh, 's igen jónak és hasznosnak mondják minden rothasztó nyavalyák ellen.

A' rothasztó nyavalyákra hajlandó juhoknál jónak mondják a' következők szert:

- 1 font durva gipsz lisztet,
- 3 font korpát,
- 4 lat fenyőmagot, finomúl összetörni, jól összekeverni, nyalni adni.

Ebből a' porból mindenkor az étetésnél a' tiszta jászolba kell hinteni, 's felibe aztán zabot, melyet egy keveset megnedvesíteni kell, hogy a' por jobban rá ragadjon a' megnedvesített zabra.

Mennél tovább haladt már a' nyavalya, annál többet kell iparkodni ezen porból a' juhoknak adni.

A' jászolt mindenkor ki kell jól tisztítani, hogy az orból kifolyó nedveségből és tisztátalanságból semmi se maradjon benne.

Egy egész nyáj egyszerre meg nem betegszik, hanem csak lassan lassan, de ez mind egy, minden juhoknak mely a' nyájjal járt, mind addig kell ezen porból adni, a' míg az ember észre nem veszi hogy meggyógyultak, 's tanácsos mindenkor az ép és egészséges juhokat a' betegesektől elválasztani.

Lásd a' felolvasztó szereket a' XI. alatt, 's a' 45dik számot a' szarvas marhának tudó rothadásáról.

**Nro 13. Egészséges keverék a' juhoknak nyalni való.**

Vegyél szárított fenyőmagot, ürmet, tarcisgyökeret, mindenikből egyformán, és törd mind liszté, 's keverj annyi söt, a' mennyit gondolsz hogy elégséges, 's ezen nyalni való keverékből adj gyakrabban a' juhoknak és így némelly nyavalyáktól meg fogod őket oltamazni.



**Nro 14. Kificzamodásokról, sebekről,  
összezúzásokról a' juhoknál.**

Lásd mind azon orvos szereket, melyeket a' szarvas marhának hasonló bajainál előadtam a' 50 és 53-dik szám alatt, nem különben azon orvos szereket is, melyek a' XIVdik osztályban foglaltatnak.

**Nro 15. A' juhok' vérvizelletéről.**

Törj meg Spanyol káprót 's keverd sóval össze, 's add a' juhoknak hogy nyálja. Hasonlóképen ökörnyelv fű az az atraczel magvát.

Nézd a' szarvas marhának vérvizellete ellen való szereket Nro 6.

**Nro 16. A' hosszas köhögés ellen való szer.**

A' tüdő 's máj száradásnál, a' birkák köhögnek; hanem gyakorta köhög az öregebb birka a' nélkül, hogy valamellyikében ezen nyavalyák közül szenvedne.

Jó az ily birkának takarmánya közé egy kevés görög szénát 's úti füvet keverni.

Vagy adjon neki a' gazda egy fél megszűszel borban néhány napig az az: addig míg köhögése megszűnik 1 lat mandola olajt bé.

Vagy adjon bé Árongyökeret, vagy konyt-virággyökeret, örvénygyökeret, fokhagymát, vöröshagymát és godirczot (Schöllkraut) sóval vegyítve.

**Nro 17. Orvos szer a' bárányok száján való tűz ellen.**

Ha a' bárányokat a' legelőre hajtják minelőtte a' nap a' harmatot felszáritotta volna, tehát szájokon pattanásokat kapnak.

Ezen bajnak elhárítására vegyél sőt és izsopot mindenikéből egyformán, keverd jól össze 's mosd és dörzsöld ezzel nyelvét, száját, tehát bizonyosan el fog múlni.

**Nro 18. A' juhok megdagadt csecseik orvoslására való szer.**

Napjában kétszer vagy háromszor kell a' megkeményedett és feldagadt juhescset a' következő kenőccsel kenegetni.

Vedd egy pár tojásnak a' fejerét, ehhez egy kevés safránt és faolajt, 's keverd ezt mind jól össze.

A' tejet mind addig kell jól kifejni, míg végképen el nem marad; a' megmaradt tejnek elosztására a' következő szereket kell használni:

Vegyél 2 rész vitriolizált borkővet, 's egy rész salétromot, 's adj napjában kétszer, mindenkor két kvintnyit a' juhoknak.

Vagy adj egyszerre vízben felolvasztva két kvintnyi konyha sőt, és egy kvintnyi salétromot.

Egyébként pedig láss a' 2-dik szám alatt a' szarvas marháról előadott szerek között többet.

Nro 1. A' sertések úgy nevezett kereszt csont fenéjéről.

Azon sertés, mely ezen nyavalyában szenved megbénul, alig álhat hátulsó lábain, és csak nagy nehezen vánszorog. Ha a nyavalya igen elhatalmadzik, tehát sörteji kizsoltak hullani, 's ha az ember kitépdeli, tehát töveik véresek.

Mindjárt lúggal vagy sósvízzel kell kimosni iparkodni a' száját.

Belsőképen pedig a' következő szert kell neki adni:

1 fél font antimoniumot az az: piscolczot,

fél kvintnyi kánfört,  
1 kvintnyi bűdöskövet, mézzel golyócskákba kell csinálni, 's mindennap egyet egyet mind addig adogatni, a' míg a' sertés egészen meg nem gyógyul.

Eledelül pedig egy kevés savót, korpával vagy lisztel keverve kell adogatni.

Nro 2. A' sertések nyelvében támadni szokott, árpa szemnek nevezetett pattanásokról.

A' sertés gyakran egy borsónyi nagyságú pattanást kap az innyén vagy máshol a' szájában, 's e' mellett gonosz igen hamar elterjedő hideglelése van. Ebben a' nyavalyában 24 óra alatt elveszhet.

Ekkor az állatnak nem kell semmi eledel, szemei homályosak, az orrával turkál,

## II. A' sertések nyavalyáiról.

**K**özönséges példabeszéd, hogy a' lécs legjobb orvosa a' disznónak.

Az ugyan igaz, hogy a' disznók orvoslásával nem messze megy az ember, mivel csak nagy erőszakkal 's felette nehezen lehet nekik valami orvos szert beadni.

Nem akarom még is mind azon orvos szereket elhalgatni, melyeket a' sertések nyavalyáinak meggyógyításában jónak és hasznosnak tapasztaltam.

Mindenek előtt ajánlom, hogy soha se adasson a' disznónak forró eledel, ne is adjanak neki egyszerre sokat, hanem inkább többször és keveset. Nem kell még a' disznó elől sem kímélni a' sót, hanem a' mint zik, 4dik és 5dik számok alatt kijegyzetett kell használni, 's így ezen állat a' mellynek olly nehéz orvosi szereket adni, sok nyavalyától megtaltalmaztatik.



feje lába rosszkedez, 's félénkül rőfőgni szokott. Ebből azután, torokgyulladás szokott támadni.

Úgy látszik ezen bajnak nagy hasonlósága van azon nyelvpattanásokkal, melyek a' szarvas marhánál is előfordulni szoktak, 's maiglan még ez ellen nem tudnak más orvosságot mint a' hőlagnak felmetszését, valamint a' szarvas marhánál 's azután sóval 's eczettel való kimosását.

Lásd a' 43-dik számot a' szarvas marhánál.

### Nro 3. A' sertéseknél találatni szokott férgekről.

A' sertéseknél találatnak néha némelly pondrók, férgek, melyek sem a' húst, sem a' vért meg nem rontják, 's így nem lehet nyavalyának nevezni.

Az olly sertésnek, mellynek ezen pondró férgei vannak szava rekedt, 's nyelve alatt sok pattanások vannak.

Az illy fergetek a' következő módon lehet kiirtani:

1) Olts el egynéhányszor vízben égő cserfát 's add azt italul.

2) Szórj mindennap a' moslékra egynéhány maroknyi hamut, vagy adj gyakorta fahamuval készült lőgot.

4) Ha a' sertéseket borsóval vagy lencsével hizlalják, akkor is elmúlik ez a' betegség.



5) De legbizonyosabban elűzheti ez a' betegség, hogy ha hetenként a' disznóknak kétszer egy egy késhegyni, vagy fél kvintnyi piskolczot ad az ember finoman megtörve, vagy a' mi még jobb kenyeret piskolczmájjal.

A' piskolcz kitisztítja a' vért, és az ételvágyat megszerzi, vagy nagyobbitja.

### Nro 4. A' sertéseket mindenféle nyavalyáktól megoltalmazó szer.

Ez a' hatalmas szer épen az elébbiszámban említett piskolcz vagy piskolcz máj.

Hogy a' sertések szembetűnőképen hízzanak 's egészségesek legyenek, nincs jobb mintha kenyérben, finom porrá tört piskolczot adogat az ember hetenként egy fél kvintnyit kétszer.

Jó és hasznos ha a' sertés bőven kap sót.

Ha pedig egyébként valami ragadós nyavalyákat vesz észre az ember a' sertések között tehát porrá tört bűdöskövet kell kenyérben adni.

Továbbá jó, a' ragadós nyavalyák ellen örvény 's bojtorjány gyökeret a' moslékba vetni.

### Nro 5. A' hizlalás sikeres előmozdításáról.

Ezt semmivel sem lehet olly fogamatosan tenni, mint a' sokszor említett felette hasznos piskolcz és a' só által.

### Nro 6. A' szedülésről.

Ha a' sertések fejében víz van, vagy más hibájok van, tehát fejüket oldalvást tartják és környöskörül futoságnak. Akkor legjobb nekik reggel, délben, este a' moslékba hat levél szírentágot, (Vrenntraut) Ranunculus sceleratust adni. 'S ha egy időmúlva ez nem használ, úgy bizonynyára semmi sem használ más mint a' kés.

### Nro 7. A' megzabálásról.

Ha valamelly sertés megzabált, baja többnyire magától szokott elmúlni.

Lehet azonban nekie i lat terjékét beadni.

Vagy vessen az ember cseresnye, szilva's egyéb magokat elejbe, ha ezt megeszti úgy nem nagy a' veszedelem, 's a' magvak szerete harapdosása által, az emésztő edények nagyobb mozgásba jönnek, 's így a' megzabálástól leghamarább meggyógyul az állat.

Hasznos, ha az ember egy keveset megmetszi a' sertés fülét, hogy így egy kevés vére kifolyjon.

### Nro 8. A' malaczkok himlőiről.

A' malaczkok mindjárt első ifjúságokban, vagy néha fél esztendő korokban, himlőzni

szoktak. A' himlő hamuszín barna pattogás, és mennél fiatalabb az állat, annál könnyebben haladja meg a' betegséget. Néha eltart hat vagy nyolcz hétig is, még az állat a' nyavalyából kigazol.

Az egész betegségnél legfőképen arról kell gondoskodni, hogy az állat meg ne nedvedjen, vagy magát meg ne hűtse. Így hát hideg és nedves időben nem kell kihajtani, mert a' pattanások vissza verődnek, és az állat megdöglik.

Belsőképen egy hat hetes malaczkának reggel és este, egy jó kőshegyi fele babért, 's fele bűdöskövet kell adni.

Mosni vagy valamivel kenegetni teljességgel nem jó a' himlőt, de legjobb már a' száraz hártát valami rozsz fésűvel lefésűlni.



# Tartalom.

## Az orvos szerek lajstroma.

| Szám                                                              | Lap |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| I. Hashajtó szerek                                                | 20  |
| II. Hüstitő szerek                                                | 21  |
| III. Fájdalom és görcs csillapítók, tompítók és álomszerzők       | 23  |
| IV. Izzasztó 's a' külsőre munkálódó szerek                       | —   |
| V. Gyomorerősítő 's szélhajtó szerek                              | 25  |
| VI. Vizeletre hajtó szerek                                        | —   |
| VII. Orvosságok a' füny és kö ellen                               | 27  |
| VIII. Gilyaszták ellen való szerek                                | 28  |
| IX. Nyál bonyolító szerek                                         | 30  |
| X. A' savanyúságot vagy a' vér élességet emész-<br>tő szerek      | 31  |
| XI. Feloldasztó szerek köhögéskor, tüdő vagy<br>megbetegedéseknél | —   |
| XII. A' rothadás, 's megrothadt csipősegg ellen<br>a' testben     | 33  |
| XIII. Erősítő szerek.                                             | —   |
| XIV. Külső gyógyító szerek, lohasztásra, 's<br>lágysításra        | 34  |
| XV. A' klistyélékekről                                            | 46  |
| A' marha betegségekre alkalmazható szerek.                        |     |
| 1. A' borjúk úgy nevezett szívürülése ellen                       | 49  |
| 2. A' tehén tölgye' daganatja ellen                               | —   |
| 5. A' hasmenés 's vérhas ellen                                    | 50  |
| 4. A' borjúk fejér ganéjölése ellen                               | 55  |
| 5. Tetvek ellen                                                   | —   |
| 6. A' vérvizelésről                                               | 56  |
| 7. A' forróságban való hirtelen ivás követke-<br>zéséről          | 58  |
| 8. A' fogmozgás ellen                                             | 59  |
| 9. Az aranyérről                                                  | 60  |
| 10. A' guttaítésről                                               | 61  |
| 11. Az úgy nevezett rózsza ellen                                  | 63  |

## Szám

## Lap

|                                                                                                    |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 12. A' csont korrás ellen                                                                          | 63  |
| 13. A' friss löherétől vagy más egyébtől való<br>hirtelen fellövődés vagy felpuffadás ellen        | 65  |
| 14. A' golyva ellen                                                                                | 67  |
| 15. A' fark feregg ellen, a' szarvas marhánál                                                      | —   |
| 16. A' ruh, hőrs pürögés és kosz ellen                                                             | 69  |
| 17. Bögöny szárazságok ellen                                                                       | 71  |
| 18. A' vizelet tartóztatásáról                                                                     | 72  |
| 19. A' kekhögéskor vagy a' kehről                                                                  | —   |
| 20. A' sárgaságról                                                                                 | 75  |
| 21. A' bél köszvényről vagy kolikáról 's görcs-<br>ról a' borjúknál                                | 76  |
| 22. A' vízi körságról                                                                              | 83  |
| 23. A' vérhasról                                                                                   | 86  |
| 24. A' férgektől és más insectumokról                                                              | —   |
| 25. Az elvesztet étkek vágyásáról, a' megzabálás-<br>ról, gyomorfájásáról és a' farkas éhségről    | 88  |
| 26. Szembetegségekről                                                                              | 93  |
| 27. A' tagok kiszáradása ellen                                                                     | 96  |
| 28. Az úgy nevezett pök, vagy holt tetem ellen                                                     | 97  |
| 29. Kifczamodásról                                                                                 | 98  |
| 30. Összezárássokról, sebekről, daganatokról,<br>és fekélyekről                                    | —   |
| 31. A' körmöknél támadó daganatokról és se-<br>bekről                                              | 100 |
| 32. A' ful kelésekről, 's fülféregéről                                                             | 102 |
| 33. A' szarvaknak töredéséről és meghasadásáról                                                    | 103 |
| 34. Megmerevedett tagoknak kigyógyításáról<br>és helyre állításáról                                | —   |
| 35. Orvosság oly borjúknak, mellyek a' sok szop-<br>pástól megbetegedtek, vagy hasmenést<br>kaptak | 104 |
| 36. Szerek, hogy a' tehének önmagokat kinem<br>szopják                                             | 105 |
| 37. Szer a' téjnek hibáji ellen                                                                    | 106 |
| 38. A' torok fájásáról, és torok gyíkról                                                           | 110 |
| 39. A' nyavalya tüdősről                                                                           | 112 |
| 40. A' szédülésről                                                                                 | 113 |
| 41. A' nyelvrákról, vagy dög daganatról                                                            | —   |

| Szám                                                                                                                | Lap |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 42. A' szájban lévő úgy nevezett békákról, vagy nyelv pattanásokról                                                 | 118 |
| 43. A' belső forrásokról és gyűladásokról általjában                                                                | 120 |
| 44. A' megzabálásról                                                                                                | 127 |
| 45. A' ragadozó tüdőrothadásról vagy a' tüdőgyűladásról                                                             | 128 |
| 46. A' marhadügről                                                                                                  | 133 |
| 47. Az alkapczák zárodásáról, görcséről                                                                             | 143 |
| 48. Hogy a' szarvasmarhát nyárban ne kínozza a' légy                                                                | 146 |
| 49. A' hasdugulásról                                                                                                | 146 |
| 50. A' megszorult szerekrol                                                                                         | 147 |
| 51. A' tülgyeknek repedezéseiről                                                                                    | 148 |
| 52. Fej daganat ellen                                                                                               | 149 |
| 53. A' veszettségrol dühödtéséről                                                                                   | —   |
| 54. Mérges harapásokrol, az inak megeröltetéséről                                                                   | 151 |
| 55. A' ficzamításról, az inak megeröltetéséről                                                                      | 152 |
| 56. A' meglágyult talpakról                                                                                         | 154 |
| 57. Vér tisztító ital                                                                                               | —   |
| 58. Minden tisztátalanságok ellen való szer                                                                         | 155 |
| 60. Marhapor, mely különféle nyavalyák előfordulásainál igen hasznos, a' vért tisztítja 's a' hizlalást előmozdítja | 157 |
| 61. A' nyelven való fergekről                                                                                       | 159 |
| 62. Szerek, ha valamely marha nyavalyát azonnal meg nem lehetne ismerni                                             | 159 |
| 63. A' folytatást előmozdítani a' teheneknél                                                                        | 160 |
| 64. Szer, hogy ha valamely tehén nem akar megborjasodni                                                             | 161 |
| 65. A' borjazásról                                                                                                  | 162 |
| 66. A' nádra gyümölcsről                                                                                            | —   |
| 67. A' teherhordó zsacskó előléléséről                                                                              | 164 |
| 68. Az elvetéltésről                                                                                                | 165 |
| 69. Ha a' borjúk szopni nem akarnak                                                                                 | 166 |
| 70. Ha valamely tehén nem hagyja magát fejni, vagy a' borjút nem hagyja szopni                                      | —   |
| 71. A' végheurkának kidudorásáról                                                                                   | 167 |

| Szám                                                                                                                 | Lap |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 72. Méreg, mérges gombák és füvek ellen való szerek                                                                  | 168 |
| 73. Az istállóknak ártalmas gőzölgésekkel tisztítására való szerek                                                   | 169 |
| A' Juhoknak és sertéseknek nyavalyaírókról.                                                                          |     |
| I. A' juh nyavalyairól.                                                                                              |     |
| Bévezetés                                                                                                            | 171 |
| 1. A' mételyről                                                                                                      | 175 |
| Óltalmazó 's gyógyító szerek                                                                                         | 177 |
| 2. A' máj gyűladásról 's a' víz betegségről                                                                          | 179 |
| 3. A' sárgaságról                                                                                                    | 180 |
| 4. A' gilisztákról, és a' bélköszevényről                                                                            | —   |
| 5. A' gugáról                                                                                                        | 184 |
| 6. A' juhürről                                                                                                       | —   |
| 7. A' juhtetük ellen való szer                                                                                       | 188 |
| 8. A' kerengésről                                                                                                    | 189 |
| 9. A' juhhihlőről                                                                                                    | 190 |
| 10. A' rózsáról, vagy a' mint néhol nevezik, Szent Antal tüzeiről, vagy még máshol folyósóról (Stethaus) a' juhoknál | 192 |
| 11. A' juhok náthájáról vagy a' juhtakonyról                                                                         | —   |
| 12. A' juhtidő rothadásról, vagy a' száraz betegségről                                                               | 194 |
| 13. Egészséges keverék a' juhoknak nyalni való                                                                       | 195 |
| 14. Kificzamodásokról, sebekről, összezúzásokról a' juhoknál                                                         | 196 |
| 15. A' juhok vérvizeltetéről                                                                                         | —   |
| 16. A' hosszas köhögés ellen való szer                                                                               | —   |
| 17. Orvos szer a' bányók száján való tűz ellen                                                                       | 197 |
| 18. A' juhok megdagadt csecseik orvoslására való szer                                                                | —   |



## II. A' sertések nyavalyairól.

|                                                                                    |     |
|------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 1. A' sertések úgy nevezett kereszt csont fe-<br>néjéről                           | 200 |
| 2.] A' sertések nyelvén támadni szokott, árpa<br>szemnek neveztetett pattanásokról | —   |
| 3. A' sertéseknél találtatni szokott férgekről                                     | 201 |
| 4. A' sertéseket mindenféle nyavalyáktól meg-<br>oltalmazó szer                    | 202 |
| 5. A' hizlalás sikeres előmozdításáról                                             | 203 |
| 6. A' szédülésről                                                                  | —   |
| 7. A' megzabálásról                                                                | 204 |
| 8. A' malaczok himlőiről                                                           | —   |

